

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

65 DE ANI
DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

ACADEMIA ȘI UNIVERSITATEA ÎN SLUJBA ÎNFĂPTUIRII UNITĂȚII
NAȚIONAL-STATALE A ROMÂNILOR

TITU GEORGESCU

GENERAȚIA MARI UNIRI (II)

GHEORGHE I. FLORESCU

DATE NOI PRIVIND LUPTA ROMÂNILOR ARDELENI PENTRU FĂURI-
REA UNITĂȚII POLITICE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX

PAUL ABRUDAN
IOAN ROȘCA

ÎNVĂȚĂMÎNTUL ECONOMIC ÎN STATUL NAȚIONAL ROMÂN PÎNĂ
LA 1918

VASILE BOZGA
IULIANA GHERASIM

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE
INDEX ALFABETIC

12

TOMUL 36

1983

DECEMBRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COLEGIUL DE REDACȚIE

**ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (redactor șef), ION APOSTOL (redactor șef adjunct) ;
NICHIȚA ADĂNILOAI, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE
LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU,
POMPILIU TEODOR (membri).**

Prețul unui abonament este de 180 lei.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de
presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adreșându-se la ILEXIM.
Departamentul Export-Import presă P. O. Box 136—137. Telex
11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa Colegiului de
redacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției :
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247 — București, tel. 507241

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 36, Nr. 12
Decembrie 1983

SUMAR

65 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

TITU GEORGESCU, <i>Academia și Universitatea în slujba înfăptuirii unității naționale-statale a românilor</i>	1167
GHEORGHE I. FLORESCU, <i>Generația Marii Uniri (II)</i>	1189
PAUL ABRUDAN, IOAN ROȘCA, <i>Date noi privind lupta românilor ardeleni pentru făurirea unității politice în primele decenii ale secolului XX</i>	1209
VASILE BOZGA, IULIANA GHERASIM, <i>Învățământul economic în statul național român pînă la 1918</i>	1226

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

A XVI-a ediție a Lectoratului de vară al Societății de științe istorice, din R.S. România (<i>Constantin Șerban, Ion Gh. Șendrulescu</i>); Primul Congres internațional de istoriografie (<i>Lucian Boia</i>); Cronică.	1230

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, <i>De la statul geto-dac la statul român unitar</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, 727 p. (<i>Iulian Cârșană</i>).	1243
TEODOR PAVEL, <i>Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1894 - 1914)</i> , Edit. Facla, Timișoara, 1982, 306 p. (<i>Șerban Rădulescu-Zoner</i>).	1245
** <i>Pe aici nu se trece! Mărturii. Amintiri</i> , Antologie, prefață, note și comentarii de Constantin Căzănișteanu și Dorina Rusu, Edit. Albatros, București, 1982, 384 p. (<i>Gh. I. Florescu</i>).	1249
** <i>Făuritori ai unității și independenței naționale</i> , coord. Florian Georgescu și Elena Pălăncăanu, Muzeul Național de istorie, București, 1983, 358 p. (<i>Ecaterina Stănescu</i>)	1251
INDEX ALFABETIC (<i>Mihai Oprifescu</i>).	1253

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, No 12
décembre 1983

S O M M A I R E

65 ANNIVERSAIRE DE LA CONSTITUTION DE L'ETAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

TITU GEORGESCU, L'Académie et l'Université au service de l'accomplissement de l'unité nationale étatique des Roumains.	1167
GHEORGHE I. FLORESCU, La génération de la Grande Union (II).	1189
PAUL ABRUDAN, IOAN ROȘCA, Nouvelle données concernant la lutte des Roumains de Transylvanie pour la création de l'unité politique pendant les premières décennies du XX ^e siècle).	1209
VASILE BOZGA, IULIANA GHERASIM, L'enseignement économique dans l'Etat national roumain jusqu'en 1918.	1226

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

Le XVI ^e édition du lectorat d'été de la Société de sciences historiques de la R.S. de Roumanie (<i>Constantin Șerban, Ion Șendrulescu</i>); Le premier Congrès international d'historiographie (<i>Lucian Boia</i>); Chronique	1239

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, <i>De la statul geto-dac la statul român unitar</i> (De l'Etat géto-dace à l'Etat roumain unitaire), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1983, 727 p. (<i>Iulian Cârțână</i>)	1243
TEODOR PAVEL, <i>Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1894—1914)</i> (Le mouvement des Roumains pour l'unité nationale et la diplomatie des Puissances Centrales (1894—1914), Editions Facla, Timișoara, 1982, 306 p. (<i>Șerban Rădulescu-Zoner</i>)	1245
* * * <i>Pe aici nu se trece! Mărturii. Amintiri</i> , Antologie, (Par là on passe pas ! Témoignages, Souvenirs), Anthologie, préface, notes et commentaires de Constantin Căzănișteanu et Dorina Rusu, Editions Albatros, Bucarest, 1982, 384 p. (<i>Gh. I. Florescu</i>)	1249
* * * <i>Făuritori ai unității și independenței naționale</i> (Fondateurs de l'unité et de l'indépendance nationale), coordonnateurs Florian Georgescu et Elena Pălânceanu, Muzeul Național de Istorie, Bucarest, 1983, 358 p. (<i>Ecaterina Stănescu</i>)	1251
INDEX ALPHABETIQUE (<i>Mihai Oprilescu</i>)	1253

65 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

ACADEMIA ȘI UNIVERSITATEA ÎN SLUJBA ÎNFĂPTUIRII UNITĂȚII NAȚIONAL- STATALE A ROMÂNILOR

DE

TITU GEORGESCU

Actele de ctitorire ale Academiei și universităților din România înscriu unitatea națională între atributele de permanență ale acestor înalte forumuri de știință, cultură și învățămînt.

Istoria Academiei și universităților românești este organic implantată în mișcarea amplă de masă, pentru unirea tuturor românilor într-un stat întregit pe fruntariile milenare ale poporului nostru.

Între Unirea Principatelor din 1859 și Marea Unire din 1918, pe culmile valului mișcărilor populare pentru deplina unitate națională, se înscrie cu majuscule prezența militantă a celor două cetăți ale științei și culturii românești. Intelectualității i se datorește în mare măsură înrîurirea actelor politice unioniste ale partidelor vremii, fortificarea acestor acte cu atestatul științific al argumentelor istorice. La marele colocviu al tuturor românilor, pentru pregătirea desăvîrșirii unității naționale, academicienii și universitarii au avut un rol ce se cere relevat cel puțin în linii generale. Ei s-au găsit împreună cu milioanele de țărani și muncitori, marele anonim, al făuririi istoriei noastre. De la aceste mase și-a tras seva forței, rezistența precum și profunzimea idealurilor pentru care și-au închinat viața apostolii unității naționale. În slujba acestui „mare anonim”, academicienii și universitarii au dus un eroic și nestemat travaliu lăsînd generațiilor urmașe unelte de mai mare înălțare a țării întregite și de consolidare a unității patriei.

Cărturarii întiielor universități și ai Academiei, pătrunși de misiunea nobilă a dezvoltării științei și culturii, în pas cu marile prefaceri înnoitoare ale acelei epoci, erau în același timp vajnici patrioți, adevărați purtători de stindarde ale independenței și unității naționale. Studiarea documentelor Academiei, precum și a programelor de învățămînt superior sau a dezbaterilor Senatelor universitare, relevă efortul neconținut pentru racordarea cercetărilor științifice și a școlii românești la problemele fundamentale ale națiunii, cu trebuințele acute ale poporului între care la loc de frunte se situa unirea tuturor românilor. Aceasta a fost o trăsătură definitorie pentru locul universităților și Academiei în istoria modernă și contemporană a României, trăsătură care situează aceste două instituții de știință și învățămînt între factorii decisivi ai unității și independenței naționale.

Academia, creată în 1867, era, metaforic exprimându-ne, continuarea Academiei, durei și îndelungatei lupte și rezistențe pentru supraviețuirea neamului. Din această luptă s-au dezvoltat întiile noastre instituții de știință și cultură precum Academia de lingă Iași de la 1561, apoi Academia de la Alba Iulia de la 1585, pentru ca la jumătatea secolului următor Academia Vasiliană să aibă renume peste hotare, iar Academia, ctitorită de Șerban Cantacuzino la București în 1678, să ateste mai mult virtuțile științifice și culturale ale poporului român. În aceste focare de știință s-a cultivat dintii și cu perseverență idealul unității neamului, adăugind la cronicarii epocii și pe domnitorii luminați care au ajutat statornic dezvoltarea instituțiilor de știință și învățămînt.

De la Unirea din 1600 sub sceptrul lui Mihai Viteazul și pînă la Unirea Principatelor în 1859 se desfășoară o epocă de puternică afirmare a unității de neam a Românilor pentru care învățătura și cercetarea științifică s-au constituit în pîrghii ale formării conștiinței naționale la români. Această conștiință își avea temeiuri științifice în activitatea prodigioasă a multor cărturari români prezenți în universitățile Europei, în bibliotecile și arhivele academice care cuprindeau dovezi ale vechimei poporului român precum și ale ariei de viațuire milenară a acestui popor.

„Locul acesta unde este acum Moldova, Țara Muntenescă este drept Dacia, cum și tot Ardealul cu Maramureșul și cu Țara Oltului. Alt nume mai vechi decît acesta nu se află în toți cîți sînt istorici” — scria Miron Costin. În cuvîntul de deschidere a lucrării sale „De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor”, M. Costin arăta că moldovenii, muntenii și ardelenii „toți un neam și odată descălecați s-au împărțit în Moldova, Muntenia și Ardealul”¹. Dimitrie Cantemir subliniind originea unitară a românilor se referea la cele trei principate ca aparținînd unei singure țări românești completînd în privința limbii: „Valahii și ardelenii au același grai cu moldovenii”².

Concluziile la care au ajuns învățații români, între secolele XV și XVIII, erau concluziile oamenilor de știință ai Evului Mediu din centrul și apusul Europei. Aceștia cercetînd izvoarele documentare din arhivele Romei, Vienei, Genevei, Padovei, bibliotecile universităților din Paris, Praga, Berlin, scriau despre Dacia ca o singură și străveche țară a românilor. Hărțile, de circulație europeană din aceeași perioadă, foloscau apelativul de Dacia cu sinonimia Valahiei. Comunitatea de etnie a românilor era precizată de către oamenii de știință ai Europei medievale îndeosebi prin unitatea de limbă, cercetările și scrierile acestora adăugîndu-se la tezaurul de izvoare pe care cărturarii români l-au folosit spre a releva originea comună și unitatea de spațiu românesc, în care a evoluat poporul nostru.

De la cronicarii evului de mijloc și pînă la școlile românești care au precedat forurile academice și universitare, din secolul XIX, se întinde puntea afirmării conștiinței naționale pentru unitatea poporului român pe ambele versante ale Carpaților. Prezidată de o pleiadă de cărturari formați la universități apusene, Școala Ateleană a afirmat și a cultivat, la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, drepturile români-

¹ Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, p. 305, Edit pt. literatură, București, 1961.

² Dimitrie Cantemir *Descriptio Moldaviae*, Edit. Minerva, București, 1973, p. 279.

lor printr-o multilaterală operă culturală, iluministă, prin numeroase cercetări științifice istorice, lingvistice, literare. Concluziile activității pleiadei de cărturari în frunte cu P. Maior, Gh. Șincai, S. Micu, se regăsesc în *Supplexul românilor*, adresat Curții de la Viena în 1791. „*Supplex libellus valachorum*” era manifestul emancipării naționale a românilor, cu ecouri la sud și la est de Carpați. Fruntașii premergătoarei Academii au deschis din Ardeal seria „istoriilor” românilor ce depozitau argumentele unității naționale. Despre istoria lui Samuil Micu, *Scurtă cunoștiință a istoriei românilor*, Nicolae Iorga spunea că reprezintă „cel mai frumos plan istoric ce fusese conceput de vreun român până atunci și anume a trata istoria poporului român de pe întreg teritoriul țării”. Gheorghe Șincai în *Hronica românilor*, Petru Maior în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, dezvoltau o operă cu profunde consecințe pentru mișcarea de unitate națională a tuturor românilor³.

Prima jumătate a veacului al XIX-lea va fi pentru mișcarea națională retorta în care s-au născut și au crescut acele forțe vitalizatoare ale științei și culturii românești ale căror afirmări se vor maturiza odată cu Unirea Principatelor în 1859.

Pentru toate regiunile românești una din componentele afirmării științei și învățămîntului românesc a constituit-o transferul reciproc de valori culturale, transfer cuprins într-o sinteză spirituală de mare bogăție, subordonată unității naționale. Această osmoză de gândire și acțiune, pe care oamenii de știință și cultură au ridicat-o la un nivel superior, o regăsim în dezvoltarea a numeroase scrieri istorice și literare, în activitatea multor societăți științifice. Publicațiile acestei epoci erau tribune de cultivare a unității românești și de emancipare socială. De la *Crestomaticul românesc* din Cernăuți, 1820 și pînă la presa pașoptistă publicistică română se constituie într-un tezaur ideologic cu virtuți moderne precum întîlnim în „*Curierul românesc*”, „*Albina românească*”, „*Dacia literară*”, „*Magazin istoric pentru Dacia*”, ale căror denumiri înșiși exprimă direcționarea activității lor. Dacă publicistica era menită să dezvolte opinia de masă pentru o largă mișcare națională, societățile științifice se concentrau asupra acelor domenii ale științei și culturii menite a grăbi intrarea poporului român în evul modern. Îndeosebi aceste societăți s-au constituit în preludiile Societății Academice sau așa cum numea A.P. Ilarian „germenele Academiei Române”.

Academia și universitățile române încă la înființarea lor au configurat militantismul valorilor creative ale poporului român, valori care nu au cunoscut hotarele vremelnice medievale. Oamenii științei, ai școlii și culturii au fost conștiința înaintată a fiecărei epoci pentru conservarea ființei naționale, conștiința ce s-a îmbogățit în noi condiții istorice pînă la omogenizarea sa sub imperativul deplinei unități a tuturor românilor⁴.

Momentul istoric care a răsfrînt puternic în conștiința maselor ideile novatoare ale intelectualității românești a fost revoluția de la 1848. Programele revoluției române înscriu îngemănate cu obiectivele sociale și democratice pe acela al unității și independenței naționale. Aceleași

³ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol VII, cartea a V-a „Primele manifestări ale conștiinței românești în Transilvania”.

⁴ Titu Georgescu și Emil Bîldescu, *Cititori de școală românească*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1971, p. VII—X.

programe cereau, ca urgentă, înființarea de universități românești și a unei societăți academice, identificînd revoluția cu știința și cultura, condiționînd rezolvarea marilor probleme sociale și naționale de rolul deosebit ce trebuia să-l aibă instituțiile științifice și de învățămînt și în genere intelectualitatea.

Academia și universitățile noastre se creau de către generația intelectualilor de la 1848 în climatul înnoirii sociale și naționale la care erau antrenate mase mereu mai largi. Făuritorii universităților și Academiei Române au fost pașoptiștii și unioniștii, gînditori politici, istorici, literați, care au format liantul cel mai puternic între revoluție și Unirea Principatelor. Savanții care au înființat universitățile de la Iași și București ca și Academia au fost oameni ai cetății, dăruiți prin tot ce aveau mai sacru idealurilor majore ale poporului român. A. T. Laurian, M. Kogălniceanu, G. Barițiu, I.H. Rădulescu, V. Alecsandri, frații Hurmuzaki, I. Maiorescu, A. Russo, T. Cipariu, C. A. Rosetti, A.P. Ilarian. C. D. Aricescu, A. Florian sînt figuri ilustre ale științei, culturii și învățămîntului românesc care au acționat nemijlocit pentru crearea universităților și Academiei după 1848 și mai ales în perioada ce a urmat Unirii Principatelor. De altfel mulți dintre acești revoluționari și unioniști au făcut parte din comisiile de la București și Iași, create între 1850 și 1860, pentru pregătirea unei societăți academice⁵.

Modul cum se raportau aceste mari instituțiuni științifice și de învățămînt la problemele fundamentale ale poporului român, între care la loc de frunte se situa Marea Unire, rezultă din toată activitatea Academiei, din cercurile universitare, din operele culturale, din participarea reprezentanților lor la viața politică a țării. T. Cipariu, la adunarea solemnă de înființare a Academiei, își exprimă convingerea că aceasta „va contribui, alături de oamenii politici, la înfăptuirea unirii întregului popor român într-un stat independent”⁶. B.P. Hașdeu, cel care scrisese studiul despre Unirea pe temelii vechii Dacii, vorbind în aula Academiei despre apropiata unitate a poporului român care luminează drumul Societății Academice, nou create, arăta : „Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe suprafața pămîntului ; există o singură Românie”⁷.

Una din cele mai elocvente confirmări ale crezului exprimat de Hașdeu a constituit-o opera de maturitate a Academiei Române *Etymologicum Magnum Romaniae* cuprinzătoare a tuturor provinciilor românești și la care au colaborat, într-o concepție unitară, cărturari români din toate provinciile, libere sau asuprite. După înțila sesiune a Societății Academice, savanții ardeleni declarau că se întorc între Carpați spre „a ridica mîndrul edificiu al unității naționale”.

Publicațiile românești de pe ambele versante ale Carpaților, au întîmpinat înființarea societății academice cu un mare entuziasm ceea ce era dovada peremptorie a afirmării unității poporului român⁸. Revista „Familia”, din Oradea, scria cu acest prilej : „Măreață va fi ziua în care

⁵ Ilie Popescu Teiușeanu, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1970, p. 198.

⁶ „Românul” din 6 august 1867.

⁷ „Perseverența” nr. 23 din 1867.

⁸ V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 103.

reprezentanții națiunii împrăștiate în șapte țări se vor aduna laolaltă...". Presa Capitalei publica la 31 iulie un Apel al Primăriei Bucureștiului în care chema cetățenii să întimpline sărbătorește marele eveniment național al înființării Academiei, iar la 12 august primarul orașului adresa un nou Apel în întimplinarea învățaților veniți de dincolo de Carpați, pentru ctitorirea înaltului for științific: „Capitala României va vedea miine intrunită, întiia oară în sinul său, întreaga limbă românească; pentru întiia oară miine se vor găsi alături toți membrii aceleiași familii, toți frații de același singe⁹.

Crearea Academiei, departe de a fi fost un eveniment izolat al savanților, era un mare act național așteptat de popor cu speranțe, salutat de toată țara pentru că însemna o puternică pîrghie a mișcării generale de progres și de unitate națională. Profesorul universitar V. Roman, în prezia reuniunii prime a noii societăți, își exprima dorința ca din activitatea academică să rezulte unitatea noastră națională¹⁰.

La 13 august 1867 se inaugura Societatea Academică în sălile palatului Ghica, decorate cu portretele lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, străjuite de Columna lui Traian, iar pe fundal aflindu-se harta cu toate provinciile românești, drapate cu stindardul tricolor. Statutul proiect prevedea ca membrii Societății Academice să fie aleși din toate regiunile locuite de români, iar limba lucrărilor să fie limba română unitară și nu a unui dialect provincial. Același profesor Roman spunea: „Fie ca din unitatea limbii literare pe calea cea pașnică a științelor să rezulte unitatea noastră națională”¹¹.

Academia se înființa cu 7 membri din Principatele Unite și 14 membri din provinciile române asuprite, lărgindu-se ulterior numeric și prefixurind virtuțile mișcării pentru unitatea națională.

Cuvîntările inaugurale au abordat aspecte concrete ale diferitelor domenii științifice și culturale dar absolut în toate s-a relevat ideea unității naționale: „Este un congres al tuturor românilor”, sau „Ați venit să faceți unirea la români”, sau „Această operă va fi piatra fundamentală a edificiului măreț la care aspirăm toți”¹². T. Cipariu arăta că eliberarea limbii înseamnă eliberarea patriei și chema de la tribuna Academiei pe conducătorii politici ai țării să-și îndeplinească misia de unire a tuturor românilor. Al. P. Ilarian în discursul de recepție conchidea: „Fii ai lui Traian, aceasta este Dacia! din naufragiul secolelor ea a scăpat pentru voi și puterea voi sînteți. Iată documentele originii, titlurile nobleței voastre, iată temelia trecutului și a viitorului vostru”¹³.

Semnificative sînt activitățile științifice și culturale pe care și le-a propus Academia, încă din primii ani, concentrîndu-se asupra acelor cercetări științifice și sprijinirea acelor societăți culturale care se înscriau în cîmpul mișcării pentru unitatea națională. Sînt concludente titlurile și activitățile citorva asociații: „Societatea literară a junimii române

⁹ V. A. Urechia, *Actele Societății pentru gramatica și glosarul limbii române*, București, 1867, p. 51.

¹⁰ V. A. Urechia, *loc cit.*, p. 43.

¹¹ *Analele Societății Academice*, tom I, p. 1097.

¹² V. A. Urechia, *loc cit.*, p. 41.

¹³ Corneliu Albu, *Al. Papiu Ilarian*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 175.

studioase" (Oradea), „Societatea de lectură a studenților români” (Satu Mare), „Societatea de lectură” (Caransebeș), „Junimea” (Iași), „Societatea de lectură” (Arad), „Cercul de cultură română” (Timișoara), „Reuniunea română” (Lugoj), „Societatea de lectură Iulia” (Cluj) și multe altele la București, Galați, Craiova, Brăila, Botoșani, Blaj, Suceava, Brașov, Ploiești ș.a. majoritatea găsindu-și, la hotarul celor două secole, comuniunea de țeluri în Liga Culturală, de la București, menită a da amplitudine și profunzime tuturor activităților culturale puse în slujba Marii Uniri. Dacă activitățile culturale se desfășurau îndeosebi prin aceste societăți și cercuri, sprijinite de Academie, activitățile științifice erau exclusiv de resortul secțiilor academice care țineau strâns legătura cu centre precum Iași, Cluj, Sibiu, Arad, Craiova, Brașov, Cernăuți, Constanța, Galați ș.a. unde oameni de știință întreprindeau studii temeinice, mai ales istorice și lingvistice. Se poate spune că Academia diriguia activitatea științifică românească în toate provinciile, libere și asuprite, astfel ca rezultatele să răspundă comandamentelor națiunii române și cu precădere desăvîrșirii unității naționale. Secția de istorie, sub președinția lui G. Barițiu își începe activitatea prin dezvoltarea tezelor despre unitatea românilor, desprinse din istoria lui G. Șincai¹⁴. Al. Odobescu va publica prima ediție a lucrării *Români sub Mihai vodă Viteazul*, unde ideea unirii tuturor românilor este dominantă marelui Bălcescu. Se vor publica studii precum *Români și romanii*, lucrarea lui D. Cantemie *Descriptio Moldaviae*, vor fi încurajați și susținuți istorici să meargă peste hotare spre a studia temeinic arhivele cu mărturii despre istoria românilor. Lui N. Densușianu, Academia i-a încredințat studierea arhivelor românești din Austro-Ungaria ajungând să întocmească 38 de volume manuscris, cea mai mare parte fiind documente necunoscute despre istoria românilor dintre Carpați. El insistă pentru ca Academia să sprijine în continuare cercetările în ținuturile românești, aflate sub stăpîniri străine: „Căci tot pământul ce a format odată teritoriul vechii Dacii este plin de antichități și de tradiții din epoca romană, din epoca ante romană și medievală”, conchizînd testamentar: „Ar fi o neglijență de neiertat din partea istoricului care se ocupă de vechimea poporului român ca să lase neconsiderată și această fîntină istorică acest tezaur vast ce-l întîmpină la tot pasul pe pământul țărilor locuite de români”. Cabinetul de manuscrise al Academiei păstrează referiri valoroase la „Comisia Hurnuzăki de cercetare a istoriei tuturor românilor”, deosebit de interesante fiind cele 17 volume rezultate din răspunsurile la chestionarul cu întrebări pentru peste 1000 de localități, din toate regiunile românești. Notorii între lucrările inițiate de Academie, cu adresă pentru pregătirea Marii Uniri, sînt și culegerile de documente adunate de Gr. Tocilescu despre legăturile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul.

Cercetări inițiate de Academie în arhivele străine și românești, privind comunitatea de origine, de viață a românilor au întreprins și G. Barițiu la Oradea, Cluj, Tg. Mureș și Alba Iulia iar peste hotare I. Pușcariu și I. Lupaș. Analele Academiei au publicat, la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, cele mai semnificative documente din vasta operă de investigare istorică și filologică. Explicînd insistența Academiei

¹⁴ Corneliu Albu, *op. cit.*, p. 18.

asupra cercetărilor de istorie și de limbă românească, secretarul general al Academiei, D. A. Sturdza arăta : „La noi Academia are mai mult un caracter național. Limba și istoria sînt principalele preocupățiuni, căci limba și istoria ni se contestau și ni se contestă neîncetat”¹⁵.

Academia a publicat numeroase culegeri de folclor cu poezii populare, doine, colinde din regiunile românești aflate sub asuprire străină. V. Alexandri referindu-se la aceste produse ale culturii populare arăta că sînt atît de asemănătoare în toate ținuturile românești „ca și cum ele ar fi fost făcute de același autor”.

Academia Română a fost prezentă în toate marile acte istorice ale țării din ultimul sfert de secol XIX, acte care se transformau în temelii ale Marii Uniri. Momentul independenței din 1877 era socotit de către Academie ca deschizător al drumului larg ce trebuia să ducă la unirea tuturor românilor. Membri ai Academiei au acționat, imediat după cucerirea independenței, pentru ca mișcarea națională din Transilvania să se așeze mai organizat și mai temeinic pe făgașul luptei pentru desăvîrșirea unității naționale. La Sibiu, centrul „ASTREI”, în iulie 1878, s-a ales un Comitet Central în care membrii Academiei precum G. Barițiu, I. Hodoș și alții au luat inițiativa unificării celor două partide românești din Transilvania¹⁶. În 1880 această unificare a intrat în faza finală antrenînd și alți oameni de știință precum I. Maiorescu, A. T. Laurian, I. Rațiu, V. Roman.

Gr. Tocilescu, în raportul său în fața conducerii Academiei referindu-se la modul în care este privită această instituție în Transilvania arăta „cît de prețuită este peste Carpați Academia Română căci la toate ea a prezidat și totul sub auspiciile ei s-a manifestat”¹⁷.

Academia a fost deosebit de activă în susținerea mișcării memorandiste din deceniile nouă și zece, îndeosebi cu prilejul procesului intentat de autoritățile austro-ungare militanților memorandiști. La „Fondul Periețeanu-Buzău” Academia deține o bogată documentație privind mișcarea memorandistă lăsînd să se vadă clar cum s-a contopit cel mai înalt for al științei și culturii românești cu lupta dreaptă a celor care înfruntau un mare imperiu pentru cauza nobilă românească. Sînt de notorietate scrierile și cuvîntările lui M. Kogălniceanu care, pe baza cercetărilor întreprinse, dezvăluia gravele consecințe ale politicii de deznaționalizare a românilor dintre Carpați și Tisa precum și falsificarea statisticilor de către autoritățile ungare¹⁸.

Academia Română adresa în 1894 un Apel „Către toate corpurile învățate din lume”, trimis academiilor, universităților, asociațiilor științifice, societăților culturale, apel urmat de un ecou deosebit și în care se spunea : „Academia Română, cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunii românești și centru de activitate a culturii române, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria care e totodată o cauză culturală generală”¹⁹.

¹⁵ Analele Academiei, tom XIV, p. 83.

¹⁶ Liviu Maior, *Transilvania și războiul pentru independență*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca 1977, p. 56.

¹⁷ Analele Academiei, Seria II, tom. XXVII, p. 91.

¹⁸ „Monitorul Oficial” nr. 45 din februarie 1886.

¹⁹ Analele Academiei, Tom. XVIII, p. 9.

La sfârșitul secolului, A. D. Xenopol cerea Academiei să trimită la Congresul internațional de istorie de la Paris o importantă delegație care să susțină științific ideea unității românilor și să expună adevărurile despre românii aflați sub stăpîniri străine.

Academicieni și profesori universitari, laolaltă cu întreaga studențime română, au făcut corp comun atît pentru susținerea Memorandum-ului cît și pentru campania patriotică din timpul procesului.

Corpul didactic universitar și studenții s-au aflat în același front al luptei pentru unitatea deplină a poporului român. Memorandum-ul studenților români din Transilvania avea în el și suflul vitalității unioniste al universităților de la București și Iași.

Funcția universităților românești s-a definit, chiar odată cu înființarea lor, ca o vie expresie a marilor obiective ce se aflau în fața națiunii române. Universitățile românești nu au fost niciodată colegii aristocratice, ele afirmîndu-și investitura de a fi purtătoare ale mesajelor de progres, de umanism, pentru dezvoltarea științei și culturii în scopul propășirii generale a țării. Funcția intelectualului de teaurizator al culturii era structural progresistă prin însăși formarea lui la lumina științei, potrivnică obscurantismului, revolutului. Profesorii universităților din București și Iași, mulți proveniți de peste Carpați, animați de înalte idei democratice și naționale, gîndeau și acționau pentru o patrie liberă suverană, unită în fruntariile sale naturale în care națiunea prin știință și cultură să se așeze în pas cu țările civilizate ale lumii.

Despre mișcarea universitarilor români pentru Unirea cea Mare se cere scris și vorbit încă înainte înființării Universităților de la Iași și București. Sigur, se poate cobori pe firul istoriei la toți cei care au învățat în universitățile apusene și central europene purtînd cu ei, peste hotare, spiritul de unitate al poporului român, știut dintotdeauna și aducînd cu ei acasă mărturii documentare despre unitatea românească. Crez, convingere, muncă asiduă, dăruire culturală și politică la tinerimea universitară se întîlnesc programatic și organizat odată cu revoluția română de la 1848. Atunci s-au chibzuit de către intelectualitatea românească acele căi practice care să ducă la înființarea universităților noastre la București, Iași, Sibiu și la școli superioare în centre din toate regiunile țării²⁰. Barițiu preconiza în programul „Ce voesc românii” publicat în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” o Universitate a românilor în Transilvania, o Academie comercială și o Academie minieră. Dacă la Iași, în 1860, apoi la București în 1864, s-au creat universități cu știutele consecințe benefice pe toate planurile și cu urmări importante pentru mișcarea de unitate națională, în Transilvania era întîmpinată dura înverșunare a nobilimii maghiare împotriva învățămîntului românesc în genere. Dualismul austro-ungar a fost însoțit de o adevărată prigoană a școlilor române, multe fiind desființate deși erau susținute de către comunitatea românească. Pledoaria învățaților români pentru o Universitate la Cluj a fost dublată de memoriul, din 1881, către guvernul maghiar, în care se cerea ca pentru studenții români „toate științele să se predea în limba română și de profesori români fiindcă aceștia cunosc geniul națiunii și susceptibilitățile ei”²¹. În memoriul

²⁰ Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 20—30.

²¹ „Transilvania” nr. 11—12 din 1884.

Partidului Național Român, adresat Curții imperiale, se arăta : „Noi românii, o poporațiune compactă de peste trei milioane de suflete contribuim cu sîngele și averea noastră pentru susținerea statului, nu avem însă pentru înaintarea noastră culturală niciun așezămînt de stat. Nu avem Universitate ba nici catedre paralele după cum s-a proiectat în anii 1865 — 1866 și nu s-au pus în practică cu ocazia înființării Universității de la Cluj”. La această Universitate pînă și catedra de limba și literatura română nu a fost recunoscută. În deceniile următoare noi memorii, noi acțiuni, numeroase acțiuni în presă, cuvîntări la reuniuni publice cereau acest drept pentru tineretul român din Transilvania. Ziarul „Românul” publica un manifest intitulat „Universitatea românească” în care dezvoltă ideea drepturilor legitime ale poporului român la o asemenea instituțiune superioară de învățămînt : „Neamul nostru nu-i neam sterp, de iobagi, din sînul său au ieșit savanți care astăzi ar putea face cinste oricărei universități din lume”. „Universitatea românească este cea mai supremă expresie a aspirațiilor noastre. E sinteza năzuințelor noastre spre un progres la înălțimea vremii”.

Solidaritatea universităților din Iași și București a însoțit toate demersurile oamenilor de știință din Transilvania, Bucovina și Banat pentru dobîndirea drepturilor românești și pregătirea Marii Uniri. Cînd șeful guvernului maghiar Tisza ducea tratative cu guvernul de la București, profesorul A. D. Xenopol scria : „Dacă contele Tisza ne-ar acorda tot ce am cere dar ne-ar refuza Universitatea să se rupă tratativele cu el”²². Tot Xenopol sublinia că „Un popor nu-și poate întări organismul său național fără înmănușirea tuturor puterilor sale în marele așezămînt cultural al Universității”²³.

Îndelungata și dura luptă pentru crearea de școli românești, în toate regiunile locuite de români, aflați sub stăpîniri străine, nu a fost deloc întîmplătoare. Școlile în general și Universitatea în special, o știau bine și imperiile dominante, o știa foarte bine și națiunea română, erau un pivot din cele mai puternice pentru unitatea națională putînd să polarizeze acțiunile cele mai diverse ale românilor și să le dea substanța unei mișcări organizate. Partidele politice românești din acea vreme au înțeles rostul universităților și au sprijinit eforturile intelectualității îndreptate spre cultivarea ideii unității naționale²⁴. Dovezi despre rolul studenților și al profesorilor în mișcarea ce a dus la înfăptuirea Marii Uniri sînt foarte numeroase chiar și în lipsa unei Universități transilvane. Dintre aceste dovezi pot fi amintite sumar societățile studențești din România și din teritoriile ocupate ca și acelea din apusul european, toate contribuînd, printr-o diversificată gamă de activități, la crearea unei puternice opinii pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român. Una dintre societățile cu rol principal în promovarea unității naționale și larg sprijinită de către universitățile din București și Iași precum și de către Academia Română, pe lingă prea cunoscuta ASTRA, care ea singură merită un studiu separat, a fost Societatea „Transilvania”, cu sediul la București²⁵. Statutul său prevedea „strîngerea legăturilor de frăție între junimea

²² „Gazeta Transilvaniei” din 15 ianuarie 1914.

²³ „Transilvania” aprilie 1914.

²⁴ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 31—36.

²⁵ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 195—196.

studioasă din toate părțile României...". Al. P. Ilarian, președintele societății spunea : „Junimea studioasă a acestui popor merită respectul și ajutorul tuturor”. Înființarea societății universitare de la București, în 1868, a fost imediat salutată de către ASTRA care o califica drept „lumină a speranțelor de viitor” adăugind cuvintele „salutare ție țară dulce, salutare vouă frați din România liberă”. Societatea a avut ajutor material din numeroase orașe ale țării precum : Brăila, Craiova, Bacău, Turnu Severin, Dorohoi, Rm. Vilcea, Galați, Tr. Măgurele, Birlad, R. Sărat și multe altele. Din fondurile societății universitare erau create biblioteci în ținuturile românești asupra și sprijiniți cu burse studenții români care învățau în universitățile din alte țări. Tot la București a ființat Societatea „Carpați”, începând din 1882, studenții avînd în Ç. A. Rosetti un mare animator ²⁶.

În Bucovina, mai multe societăți, inițiate de profesori și studenți, au cultivat cu asiduitate spiritul unității naționale. De la reuniunile de lectură inițiate de A. Pumnul, după 1848, s-a ajuns la „Societatea pentru cultura și literatura română” cu Gh. Hurmuzaki președinte, la societatea academică cu Gh. Popoviciu în frunte, în 1895, iar în 1905 la societatea studențească „Dacia”.

Impresionanta lor activitate era subordonată mișcării de unitate a Bucovinei cu patria mamă.

Academia Română s-a constituit într-un gen de tutore al acestor societăți universitare ajutîndu-le pe cele mai diferite căi. În 1881, V. Alecsandri recomandă Academiei să fie „darnică, foarte darnică cu aceste societăți și instituții . . .” ²⁷. Dintre societățile de peste hotare aceea intitulată „Petru Maior” (1862—1918) a avut o prodigioasă activitate la Budapesta. La originea sa se afla „Adunarea studenților români”, creată în timpul revoluției de la 1848 și reiterată în deceniul următor de către I. Vulcan, spre a lua forme statutare în 1862 și amplificîndu-și activitatea după crearea în România a Universității și a Academiei.

Crearea universităților de la Iași și București a dat un impuls, recunoscut în epocă, pentru activitatea național eliberatoare desfășurată de studenții români de la universități străine. La inaugurarea Universității din Iași în 1860, scrisoarea junimii române din Viena, iscălită de 37 de studenți, saluta evenimentul și se încheia adresîndu-se lui M. Kogălniceanu : „Națiunea română trebuie să-și cuprindă o pozițiune printre națiunile culte ale Europei”.

Societățile studenților români din Viena „România” și „Asociația studențească” avînd deviza „Deșteaptă-te române. Uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri” se vor unifica alcătuiind „România jună”.

Istoria universităților românești și a studențimii române de peste hotare situează virtuțile activității desfășurate de „România jună” de la Viena între cele mai patriotice pentru unificarea tuturor provinciilor românești ²⁸. Sub semnul Marii Uniri societatea studenților români din Viena a adresat un Apel către toți studenții din București și Iași ca și acelor care învățau la universitățile din Paris, Berlin, Torino, Pesta, Pisa, către

²⁶ *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918* sub redacția lui Ion Popescu Puțuri și Augustin Deac, Edit. politică, București 1970, p. 400.

²⁷ „Analele Academiei”, Tom III, p. 131.

²⁸ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 148.

toate societățile academice și personalitățile lumii științifice și culturale românești să participe la serbările din Bucovina, prilejuate de împlinirea a 400 de ani de la zidirea Putnei. I. Slavici, M. Eminescu, N. Teclu au fost printre animatorii marii reuniuni naționale din august 1871. M. Eminescu spunea că ideea sărbătoririi „purcede din conștiința națională română”. Tot el scria că manifestația de la Putna și-a realizat scopul: „Prin ea s-a ridicat simțul național iar studenții, care au apărut din toate ținuturile unde erau așezări românești, vor contribui după aceasta, într-o largă măsură la redeșteptarea poporului român”²⁹. Unirea Daciei a fost tema principală a discursurilor, a poeziilor, a dezbaterilor care au pus emblema pe serbările Putnei. Pentru studențimea română, indiferent de universitatea unde învăța, se contura clar, la întiul său Congres ținut în cea vară la Putna, ideologia unității tuturor românilor, ideologie pentru care congresiștii își propuneau să o promoveze organizat și neconținut. Consecvenți jurămintelor făcute pe „mormintul de la Putna”, studenții români își vor afirma patriotismul prin noi acte pregătitoare a Marii Uniri.

Proclamația studenților de la Universitatea din București, care condamna maghiarizarea forțată a românilor din Transilvania, a fost difuzată într-un mare număr de exemplare, în patru limbi, creînd o vie agitație și o aprinsă dezbateră între universitari pentru dezvoltarea acțiunii. Această dezvoltare se regăsește în „Memoriul studenților universitari români privitor la situațiunea românilor” din 1891, care a creat o polemică de mare întindere pe tot continentul european, îndeosebi în forurile universitare. Condamnarea de către guvernauții maghiari a autorilor memoriului a fost urmată de întocmirea cunoscutului Memorandum, adresat Curții de la Viena, iar în 1893 de un nou memoriu studențesc, răspîndit în Europa în 50.000 exemplare. Procesul memorandiștilor din 1894 ca și toate acțiunile studenților, cu manifestele și replicile lor, au avut în studențimea universităților de la Iași și București suporturi puternice însoțite de azeziunea profesorilor universitari³⁰. Manifestațiile, mitingurile de la cele două universități, aveau între lozincile principale ideea dreptății naționale pentru români asupra și realizarea Marii Uniri. Xenopol, Tocilescu, Kogălniceanu, Mîndrescu, Urechia, Haret și alte zeci de cadre didactice universitare au scris și cuvîntat cu prilejul acestor manifestații pentru deplina unitate a românilor.

Universitățile românești, ca și întreaga studențime română, au fost marcate de o mare emulație politică în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, creată îndeobște de puternicul curent pentru înfăptuirea unității tuturor românilor. Cele 64 de procese politice întentate românilor în Austro-Ungaria, majoritatea împotriva universitarilor români, au permanentizat și dezvoltat atît solidaritatea cu cei judecați cît și mișcarea generală de unitate națională.

Între marile acte de cultură și de viață politică, la care au fost antrenati academicieni și profesori universitari cu consecințe transmise direct în actele ce au premers Marii Uniri, se înscrie înființarea, în 1891, a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”. Simbolic reuniți în ziua Unirii Principatelor, la 24 ianuarie 1891, în aula Universității din Bucu-

²⁹ I. Popescu Puțuri, A. Deac, *op. cit.*, p. 148.

³⁰ *Idem.* p. 210–230.

rești, prestigioși oameni de știință și învățămint au înființat Liga Culturală pe care au declarat-o pusă în slujba unității românești. Secțiunile Ligii se vor înmulți repede, în țară și peste hotare, pînă la 60 de filiale, fiind onorate de C. Istrati, D. Onciul, Al. Odobescu, I. Bianu, B. Delavrancea, S. Mehedinti, V. A. Urechia, T. Ionescu, A. Densușianu, C. Bacalbașa, N. Filipescu, O. Goga și cunoscînd, din 1908, dinamizatoarea președinție a lui N. Iorga³¹. Marele istoric va imprima Ligii un curs îndreptat cu precădere spre mișcarea național eliberatoare mărturisind țelul unității naționale. N. Iorga, în plus va organiza la Văleni Cursurile Universității populare” orientate cu preeminență spre conjugarea opticilor intelectualilor cu ale oamenilor politici pentru înfăptuirea Marii Uniri. La Văleni, anual, Universitatea populară reunea intelectuali „din vechiul Regat”, din Transilvania, Bucovina, Banat, Basarabia, Dobrogea din sudul Dunării, pentru a audia cursuri de istorie și cultură românească, a-și cunoaște reciproc activitățile și a corobora acțiunile lor puse în slujba unității tuturor românilor. N. Iorga, pentru această Universitate, a avut concursul multor academicieni și profesori universitari între care Al. Lapedatu, V. Pârvan, N. Hodoș, Șt. Bogdan, V. Madgearu, I. Hațeganu, H. Stahl, C. Moșil, care au onorat Universitatea populară pînă cînd ocupația germană, în 1916, a pus capăt unei instituții cu profunde rezonanțe în politica generală de unitate națională.

Marele istoric N. Iorga a îmbinat fericit exigențele științifice ale membrului Academiei Române cu comandamentele didactice ale Universității și într-un caz și în celălalt postulînd sensul dezvoltării istorice a poporului român care era libertatea și unitatea națională. Studiile sale despre Transilvania, Dobrogea, Bucovina și Banat se constituie într-un sumum de argumente științifice pentru mișcarea generală a românilor anterioară unirii celei mari. Călătoriile sale, unele singur, altele însoțit de profesori, cercetători, studenți din toate provinciile românești, de la Sighet la Tulcea, de la Lugoj la Arad, de la Orșova la Oradea, erau itinerarii de apostol care prevestea Marea Unire. Iorga nu a fost pentru intrarea în război a României, atunci cînd imperiile Europei l-au declanșat din interese din cele mai ostile popoarelor. „Ca un popor de omenie așteptăm în liniște cu arma la picior! Ceasul acesta vine, dar numai atunci cînd asupra ambițiilor zdrobite, ideea senină va ști să cumpănească dreptățile naționale, care azi nu se văd deasupra măcelului”³².

Comunicările lui N. Iorga la Academie și cursurile sale la Universitate erau urmărite cu deosebit interes și cu încordată atenție, fiind transmise opiniei largi, mai ales de către studenți, acele idei forță pentru unitatea națională. „Dreptul la viață al statelor mici”, comunicare ținută la Academie în 1913 și „Dezvoltarea ideii unității politice a românilor”, conferință ținută în același an la Universitate, au arătat clar responsabilitatea cu care marele istoric N. Iorga aborda problemele României în conjunctura internațională ce anunța războiul mondial.

De la tribuna Academiei și catedra Universității marele savant a purces în numeroase orașe ale țării, chiar și în unele sate, cuvîntînd despre istoria românilor și apropiata lor întregire națională. Întîlnirile

³¹ V. Curticăpeanu *op. cit.* p. 215.

³² „Neamul românesc” din 31 august 1914.

publice cu N. Iorga erau prilejuri de manifestații populare în care imnul „Pe-al nostru steag e scris unire” însoțea începutul și finalul conferințelor sale. Iorga a fost acuzat de naționalism și de bellicism pentru atmosfera creată în Universitate și în adunările populare. Spre un drept restituție ce i se cuvine lui N. Iorga trebuie amintită concepția sa despre războiul mondial, în care el vedea „lăcomia capitalurilor în căutare de debușuri, nevroza unei burghezii stricate, delirul unei prese destrăbălate și fără răspundere, turbarea demagogilor care umblă după reputație cu prețul nenorocirii sutelor de mii de văduve și orfani, crima rece calculată a unor diplomați și ofițeri alergând după cariere strălucite peste riuri de sânge și de lacrimi și, ca singur element deasupra, un imperialism tot așa de brutal ca și călciiul unui biruitor beat care strivește odată cu țeastă unui rănit o lume întreagă de cugetare și de simțire”³³. Fără a fi un defetist, atunci când s-a decis intrarea în război a României, pentru ca totul alte scopuri decât cele incriminate pentru imperialism, el și-a susținut cu convingere teza că românii își vor realiza visul de unire. Iorga nu a fost singurul cu asemenea convingeri: relativa insistență în acest studiu asupra sa se datorește faptului că el era și membru al Academiei și profesor universitar și desigur cel mai mare istoric.

Academia și universitățile primelor două decenii ale veacului XX s-au aflat ancorate vital în treburile naționale ale țării. Continuându-și activitatea științifică și de învățămînt, profesori și academicieni s-au antrenat în tumultul vieții politice, cu acțiuni din cele mai responsabile, pline de profunzime, fiind pentru guvernării țării, pentru Parlament și autorități în genere, factorul de substanță în luarea deciziilor ce priveau destinele poporului român. Cuvîntul membrilor Academiei și reprezentanților universităților, rostit în Parlament sau la reuniuni politice importante avea o pondere care s-a resimțit în poziția generală a României din ajunul izbucnirii războiului mondial, în anii neutralității, în timpul participării României la război, apoi în conventul de pace. Unor asemenea oameni de știință și cultură, de mare competență și de amplă viziune națională și internațională, li se adresau factorii politici ai vremii pentru chibzuirea celor mai potrivite căi de manifestare a României în scopul rezolvării problemelor fundamentale ale țării și în primul rînd al întregirii poporului român. În această privință sînt de amintit contribuțiile deosebite pe care oamenii de știință și cultură români, aflați în țările din apusul Europei, le-au adus cauzei unității naționale.

Intellectualitatea românească, în Anglia și Franța mai ales, a îndeplinit un rol complementar luptei pentru Marea Unire care se desfășura în România, complementar dar deosebit de eficient. Încă înainte de intrarea țării în război, oamenii de știință și studenții români din marile orașe ale apusului european au fost fermenți ai pregătirii opiniei internaționale și informării sale corecte despre situația României și a obiectivelor sale de unitate națională. Din țară, Academia și universitățile au trimis cercurilor intelectuale românești de peste hotare materiale documentare, cărți, studii, hărți spre a le folosi în vasta operă de propagandă pentru cauza românească. Această „emigrație” română a fost sprijinită material și orientativ de partide politice și cercuri guvernamentale din România,

³³ Idem din 27 iulie 1914.

care înțelegeau rostul unei asemenea potențe științifice, culturale cu virtuți politice atât de utile țelului unității naționale.

În ajunul războiului și imediat după izbucnirea lui s-au constituit multe cercuri, asociații, comitete ale românilor aflați peste hotare, care și-au conjugat acțiunile în vederea sprijinirii active a actului de unire cu Țara a teritoriilor românești stăpînite de puteri străine.

Pentru coordonarea consiliilor românești de peste hotare, încă în timpul neutralității, s-au depus eforturi însoțite de unele rezultate. În martie 1915 s-a organizat la București „Congresul românilor de peste hotare aflători în țară”, deschis de profesorul universitar S. Mindrescu și academicianul V. Lucaciu, declarat drept primul Congres care pune deschis problema unirii depline în granițele firești ³⁴.

Academicienii și profesorii universitari s-au aflat în fruntea comitetelor Unirii, polarizînd cu prestigiul lor puternica emigrație românească din apusul Europei precum și pe aceea de peste Ocean ³⁵. Între organismele care acționau în slujba Unirii un rol însemnat a avut „Consiliul Național al unității românești” cu sediul la Paris, avînd ca președinte pe Take Ionescu. În acest Consiliu și-au dat obolul pentru întregirea neamului renumiți oameni de știință și cultură precum: Tr. Lalescu, O. Goga, L. Blaga, M. Rusu Sirianu, V. Lucaciu, S. Mindrescu și mulți alții ³⁶. V. Lucaciu va trece în Statele Unite, unde va impulsiona activitatea emigrației române din America, publicînd în 1917 la Chicago, cartea *Suferințele românilor din Ardeal*. Publicații româno-americane ca „Progresul”, „Tribuna”, „Familia”, „România” informau pe cei aproape un sfert de milion de români emigrați în S.U.A. despre mișcarea național eliberatoare pentru întregirea țării. Prin articole în presă, întâlniri cu emigranții, conferințe publice, audiențe la cercuri influente guvernamentale nord americane, academicieni și profesori ca C. Rădulescu Motru, Gh. Țițeica, R. Rosetti, L. Mrazec și alții au creat o eficientă opinie de sprijin a cauzei românești.

Rezultatele acestor activități s-au concretizat atât în crearea unui climat favorabil în rîndurile guvernelor, parlamentarilor, oamenilor politici și de afaceri cît și mai ales în atragerea românilor emigranți la sprijinirea efortului de război al României. Între altele sînt notabile înscrierile în armata americană a 5000 de voluntari români care au mers pe frontul antigerman din Franța; alți 17.000 s-au prezentat să fie trimiși pe frontul împotriva Austro-Ungariei. Numeroși ostași care au luptat în aceste unități erau studenți români de la universitățile din S.U.A.

Remarcabilele prezențe ale academicienilor și profesorilor universitari români peste hotare, în anii neutralității și războiului, au contribuit nemijlocit la rezolvări favorabile în raporturi diplomatice ale României cu puterile Antantei pentru susținerea revendicărilor, drepturilor noastre istorice.

Misiunea universitarilor trimisă la Paris, la începutul războiului în frunte cu profesorul P. Pangratti, s-a lărgit neconținut cu oameni de știință și cultură români veniți în Franța sau în țările vecine. Aceștia au

³⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 590—596.

³⁵ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 291.

³⁶ *Idem*, p. 285—305

cîștigat coloane permanente în marea presă franceză ce scria despre cauza unirii românilor. Academicianul M. Djuvara, care avea să fie și membru al delegației române la Conferința păcii, prin prestigiul său de vicepreședinte al Institutului Internațional de filozofie, prin multiplele legături cu virfuri ale vieții culturale și politice franceze a jucat un rol deosebit în anii războiului pentru apărarea cauzei românești în rîndul țărilor Antantei. Conferințele sale, prelegerile universitare, articolele din presă au fost umănunchiate într-o răspîdită lucrare apărută în ajunul Conferinței de pace de la Paris. M. Djuvara arăta în lucrarea sa rosturile neutralității României pînă în 1916, demonstra cu argumente pertinente cum armata română a luptat în război împotriva a patru armate germane, austro-ungare, bulgare și turcești cu un front dintre cele mai întinse ³⁷.

În vara anului 1917, guvernul României, ținînd seama de experiența asociațiilor românești de peste hotare și de necesități stringente ale unor legături eficiente cu alte țări ale lumii, a hotărît intensificarea propagandei peste hotare și un sprijin mai mare mesagerilor săi. Pe lîngă o misiune parlamentară, din care făceau parte profesori și membri ai Academiei s-a decis de către „Asociația profesorilor universitari” constituirea unui grup care să meargă în Italia și Franța pentru cîștigarea unei cît mai largi opinii în favoarea unirii. Între acești profesori se aflau I. Nistor, D. Pompei, I. Ursu, O. Tafrați, D. Hurmuzescu, Gh. Murnu, I. Găvănescu ș.a. Acest grup de universitari români a avut convorbiri cu Președintele Franței, R. Poincaré, căruia i s-a înfățișat situația României și țelurile Unirii. Un alt grup de profesori, S. Mindrescu, D. Comșa, I. Ursu, Gh. Murnu a avut convorbiri cu Președintele Consiliului de miniștri G. Clemenceau ³⁸.

Creat în primăvara anului 1918, la Paris, Comitetul Național al românilor din Transilvania și Bucovina care se afla peste hotare, a fost baza „Consiliului Național al unității românești” atît de benefic pentru pregătirea și din afara țării a Marii Uniri. Apreciînd activitatea „Consiliului Național al unității românești” ministrul de externe al Franței declara azeziunea și sprijinul său pentru cauza Unirii : „Reunirea în acest Consiliu a eminentelor personalități române și a reprezentanților celor mai autorizați ai populației române, separată încă de patria mamă, ne oferă imaginea fidelă a adunării românești de viitor”. O asemenea atitudine a Franței a determinat sporita atenție pentru cauza românească și a celorlalte puteri ale Antantei. La începutul lunii noiembrie 1918, ministrul afacerilor externe al Angliei A. J. Balfour transmitea lui T. Ionescu asigurarea pentru sprijinul guvernului său la Conferința păcii în termenii : „Va acorda întreaga simpatie și sprijin principiului general al unirii române” ³⁹.

În Italia, unde exista un grup permanent de influenți oameni ai științei și culturii românești, înconjurați de sute de studenți, li se adăugau trimiși din țară între care întîlnim numele lui Gh. Gh. Mironescu, D. Drăghicescu, N. Lupu, S. Mindrescu, D. Luca și alții. Aceștia au participat la Roma, în aprilie 1918, la „Congresul națiunilor subjugate din Imperiul Austro-Ungar” pentru ca, în iulie același an, să formeze „Comitetul de

³⁷ M. Djuvara *La guerre roumaine 1916–1918*, Paris, 1919.

³⁸ „Patria” din Cluj, 7 martie 1920.

³⁹ Apud M. Mușat I. Ardeleanu *op. cit.*, p. 601–602.

acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina”. Acest Comitet va organiza și răsunătoarele manifestații românești la care studenții s-au aflat în primele rânduri din Forum Traiani. La Congresul națiunilor asuprite de la Roma reprezentanții români, cehoslovaci și iugoslavi au adoptat în unanimitate Declarația pentru formarea de state naționale unitare. Rezervelor inițiale ale Președintelui S.U.A. Wilson, care o vreme susținuse doar autonomia, le-a răspuns academicianul V. Lucaciu, președintele Comitetului Național român din America, argumentînd voința de neclintit a românilor pentru întregirea țării.

Contrafortul care l-au reprezentat oamenii de știință și cultură români aflați peste hotare, în ampla și puternica mișcare pentru Marea Unire a fost general recunoscut și este atestat de numeroase documente, lucrări, memorialistică.

În vreme ce peste hotare se desfășura o activitate cu profunde consecințe, pe multiple planuri privind viitorul României, în țară lua amploare mișcarea generală pentru alinierea la o politică activă care să se finalizeze cu desăvîrșirea unității naționale. În cadrul acestei mișcări cele două instituții, Academia și Universitatea, s-au situat constant în avangardă punînd sigiliul argumentelor istoriei noastre pe lupta populară pentru Marea Unire. Numeroase sînt actele, faptele, manifestările instituțiilor academice și universitare precum și ale oamenilor de știință și învățămînt care le-au și i-au onorat, rămase încrustate în cartea de aur a citorilor Marii Uniri din 1918.

„Academia română a avut ca scop fundamental nu numai unitatea morală și intelectuală a românilor — seria Delavrancea în plin război — prin ea, primind în sînul ei reprezentanți și din Ardeal și din Banat am văzut sub aceeași cupolă, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României. Ea, simbol promergător al aspirațiilor noastre, a răspundit flacăra unui patriotism integral, care nu recunoștea hotare artificiale ale României, ci, săltînd peste Carpați, înfrătea de fapt pe cei care erau frați de drept”⁴⁰. Delavrancea vedea în Academie înalta „instituțiune de cultură care a mers înaintea timp de o jumătate de veac prin componența și activitatea ei imaginea României Mari”⁴¹.

„Academia Română, care în fruntea altor factori de laudă de la noi, a contribuit mult la ridicarea conștiinței naționale și în mod larg a lucrat și din ea pentru desăvîrșirea unității noastre, nu poate astăzi, fără emoțiune adîncă, insufletită și de o profundă convingere și încredere și cu o aleasă înălțare sufletească, să nu-și ridice inima în credința că ziua de mîine va aduce mult așteptata îndeplinire a visului de aur al atîtor generațiuni și făurirea unității neamului românesc” — seria academicianul C. I. Istrati⁴².

Galcria marilor oameni de știință și cultură care au rămas în istorie pentru aportul lor deosebit la înfăptuirea Marii Uniri este larg cuprinzătoare înscriind numeroși universitari și academicieni între care Vasile Goldiș, Nicolae Iorga, Ion Nistor, Vasile Lucaciu, Ion Cantacuzino, Toma Ionescu, Dimitrie Onciul, Octavian Goga, Grigore Tocilescu, Nicolae Titulescu, Grigore Antipa, Ion Bianu, Victor Babeș și alții. Omagiul adus acestora de către istorici și literați, precum Ștefan Pascu, Silviu Dragomir,

⁴⁰ „Analele Academiei”, Tom XXXIV, p. 40.

⁴¹ Idem

⁴² Ibidem, tom XXXVII, p. 91.

Ion Clopoșel, Vasile Netea, Ion Brad, Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, Vasile Curticăpeanu, Augustin Deac, Teodor Pavel, Corneliu Albu, Gheorghe Șora și alții poate fi întregit cu o antologie de selecțiuni din scrierile și cuvântările academicienilor și universitarilor care s-au constituit la acea vreme în granit pentru Marea Unire din 1918.

Universitățile României, chiar la începutul războiului mondial, s-au situat pe poziția folosirii condițiilor internaționale pentru realizarea marelui deziderat al unirii provinciilor românești cu Țara. La 16 septembrie 1914, profesorii și studenții Universității din Iași, au manifestat la marea întrunire din Piața Unirii contra alianței cu Germania și Austro-Ungaria și pentru întregirea națională. A doua zi, studenții și profesorii din București au ovaționat pe N. Filipescu, cel mai fervent susținător al înfăptuirii Marii Uniri prin intrarea României în război alături de Antantă⁴³. În seara aceleiași zile, 32 de universitari între care C. Dissescu, D. Onciul, N. Coculescu, E. Pangratti, I. Cantacuzino și alții au hotărât convocarea întregului corp profesoral universitar din Capitala țării pentru a cere guvernului o acțiune hotărâtă care să ducă la înfăptuirea idealului național al românilor.

„Acțiunea profesorilor universitari” cum intitula presa „Actul celor 32”, îndemna studențimea să nu se lase prinsă de patimi imediate și să cumpănească la profunda răspundere ce le revine. După memoriul adresat primului ministru I. Brătianu, profesorii universitari au adresat în luna următoare un nou memoriu regelui Ferdinand în care se arătau rațiunile supreme pentru interesele României care reclamau alianța cu Antanta⁴⁴.

Studențimea a înscris, în cei doi ani ai neutralității, pagini de mare patriotism prin acțiunile sale de pregătire a maselor pentru momentul în care țara urma să intre în „războiul întregirii”, cum era numit în epocă. În universități s-au constituit cercuri și asociații studențești în jurul cărora a gravitat tineretul de la orașe mai ales, dar și din multe sate. Tineri funcționari, tineri învățători, avocați, medici, foști absolvenți de licee și facultăți, mulți tineri muncitori au ars, în jurul acestor cercuri studențești, la flacăra entuziasmului patriotic. Un asemenea cerc intitulat „Cercul studențesc din Dolj”, care se formase în 1915 în jurul revistei „Ramuri”, și-a creat, în aprilie 1916 o revistă proprie „Chemarea”. Articolul program al studenților olteni arăta că publicația se vrea „o contribuție de lumină împrejurul ideii de Unire, întemeiată pe cele mai sacre drepturi ale unui neam”. O. Goga salutând noua revistă studențească scria: „Crezându-vă conștienți de datoriile tineretului universitar pentru pregătirea unirii noastre de mâine mă bucur când văd semne de viață mai accentuată din partea D-voastră”⁴⁵.

Congresul studențimii, din august 1916 desfășurat la București, a fost prilejul întâlnirii reprezentanților tineretului universitar din toate teritoriile locuite de români, care prefațau astfel „România Mare” la care aspirau cu toții. Academicianul V. Lucaciu, la finele lucrărilor a

⁴³ „Neamul românesc”, din 21 septembrie 1914.

⁴⁴ Idem din 2 noiembrie 1914

⁴⁵ „Chemarea” din 1 mai 1916.

propus o vibrantă motiune care începea cu cuvintele : „Aspirațiunile naționale întesc înfăptuirea idealului românesc” și se încheia cu exprimarea hotărîrii nestrămătate de jertfă pentru acest ideal. Bucureștiul în acele zile a trăit o adevărată sărbătoare a tineretii cu manifestații în Piața Teatrului Național, cu defilări pe Calea Victoriei și mitinguri însutlețite în fața Universității.

Universitatea din București, în ajunul intrării României în război s-a adresat Universității din Iași cerîndu-i să pureadă la o acțiune conjugată pentru a nu mai fi aminat momentul istoric menit a duce la întregirea României : „În momentul suprem, acela de care depinde realizarea sau spulberarea speranțelor noastre seculare, credem că Universitățile din țară au și ele o datorie mare . . . și că timpul a sosit de a înfăptui prin jertfa noastră a tuturor visul marilor voievozi”. Redată aici doar în fragment, scrisoarea este o mărturie a devoțiunii patriotice cu care era trăită de către universitari marea faptă ce contribuia la întregirea neamului.

Au fost acei doi ani de război ai României cu croismul de masă al poporului român purtînd efigia Mărășeștilor și încrustarea nemuritoarelor fapte de sacrificiu pentru unitatea deplină a țării. În acei ani și în acel eroism se află și dăruirea pînă dincolo de viață a multor studenți, tinere cadre universitare și cercetători din instituttele academice care au pecetluit cu singele lor unirea cea mare.

România trăia, în 1917-1918 momente decisive, decisive pentru existența sa și pentru apropiata desăvîșire a unității sale. Rămasă singură pe tot frontul de răsărit, prin încetarea luptelor de către armata rusă intrată pe făgașul revoluției în primăvara și vara anului 1917, România risca să fie zdrobită de armatele germane, austro-ungare și bulgare.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917 din Rusia a deschis o altă perspectivă evenimentelor internaționale, a grăbit armistițiul și pacea Rusiei sovietice cu Puterile Centrale, determinînd armistițiul și pacea României din decembrie 1917 și mai 1918. În acest context a luat amploare în țara noastră și peste hotare mișcarea națională eliberatoare a românilor.

Proclamarea independenței Transilvaniei de către Conferința Partidului Național Român din 29 septembrie 1918, de la Oradea, a fost urmată de constituirea Consiliului Național Central Român care va conduce mișcarea democratică eliberatoare, va pregăti unirea cu Țara inițiînd crearea de consilii locale prin adunări populare. Studenții au fost cei mai vajnici propagandiști și mobilizatori ai populației orașelor și satelor Transilvaniei pentru organizarea adunărilor, alegerea consiliilor și formarea gărzilor naționale. Studenții români din Budapesta, organizați în societatea „Petru Maior”, studenții români din Viena, cuprinși în societatea „România jună” nemaivorbind de studenții români din orașele transilvane, organizați în numeroase societăți, au adoptat motiuni în care își arătau ferma decizie de a lupta pentru unirea Transilvaniei cu România.

La Oradea, academicianul V. Goldiș redacta și publica „Declarația de principii” a Comitetului Executiv al P.N.R. prin care se exprima hotărîrea pentru autodeterminarea Transilvaniei. Constituirea, la 31 octombrie, a Consiliului Național Central Român, cu sediul la Arad, ca „unicul for ce reprezenta voința poporului român”, alcătuit din șase împuterniciți ai Partidului Național și șase ai social-democraților, a deschis acțiunile

directe pentru marele act istoric de la 1 decembrie 1918. Reprezentanții studenților au lansat, la 8 noiembrie, un Apel, de vast răsunet, pentru sprijinirea Consiliului Național în vederea convocării Adunării Naționale de la Alba Iulia : „Marcele Sfat al națiunii române vă cheamă să ne spunem cuvântul prin delegați ai noștri la Adunarea Națională convocată la Alba Iulia ... cu vigurozitatea tinereții să dăm tot sprijinul nostru Marelui Sfat al națiunii române pentru realizarea idealului nostru, unirea tuturor românilor”⁴⁶.

Momentul unirii ținuturilor românești transilvane și Țara se apropia cu fiecare zi. Și de astădată oameni de știință și cultură s-au găsit în rîndurile dinții. V. Goldiș, marele animator al Consiliului Național Român s-a opus oricărei aminări a hotărîrii unirii Transilvaniei cu România : „Națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa de stat și nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolvări provizorii ...”⁴⁷.

Hotărîrea C.N.R.C. pentru convocarea la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, a Marii Adunări care să consacre Unirea Transilvaniei cu Țara a fost întîmpinată cu un nedescris entuziasm în toate ținuturile românești, entuziasm însoțit de pregătiri ale tuturor românilor din părțile transilvane pentru a-și alege și trimite reprezentanți la acest suprem forum al consacrii voinței naționale.

Apelul de convocare a Marelui Sfat al națiunii române, tipărit în 12.000 de exemplare, a fost răspîndit în toate părțile Transilvaniei, iar prin studenții de peste hotare și între românii aflați în țările apusului și centrului Europei. „Istoria ne cheamă la fapte — se scria în Apel — Marșul irezistibil al civilizațiunii a scos și neamul românesc din întunericul robiei la lumina conștiinței de sine”⁴⁸. În Declarația prezentată Adunării Naționale de la 1 decembrie, V. Goldiș spunea : „Veacuri de-a rîndul poporul românesc, adevăratul și legitimul proprietar al pămîntului ce fusese odată Dacia, a fost socotit străin și selav pe pămîntul său strămoșesc ...”⁴⁹.

Alba Iulia, cetate istorică a poporului român, Apulum-ul, vatră de formare a neamului nostru, capitală a întîiei unități românești sub Mihai Viteazul, a adunat peste o sută de mii de români cu 1228 de delegați, aleși în circumscripțiile electorale transilvane spre a reprezenta masele de țărani, muncitori, meșteșugari, funcționari, intelectuali, tineri și vîrstnici veniți să pecetluiască pe veci Marea Unire.

Declarația de Unire, votată în unanimitate, în vibrantele aclamații ale maselor, a fost urmată de ședința constituirii Marelui Sfat și a alegerii Consiliului Dirigent.

Despre atmosfera acelor zile și îndeosebi a zilei Marii Uniri de la 1 decembrie, grația reporterii gazetei „Românul” care au trăit intensitatea momentului : „Generațiile care au să vie după noi vor pricepe ele oare agitația înălțătoare a acestor zile istorice ? Oricît de fidel au să vorbească cronicile zilelor noastre, nu vor putea reda niciodată tot entuziasmul de care era cuprinsă toată românimea. Trăim clipe ce ni se par și am vrea să le eternizăm pentru toate timpurile ce au să vină. Zilele noastre sînt zilele mari ale istoriei”.

⁴⁶ „Românul” din 21 noiembrie 1918.

⁴⁷ Idem, p. 622.

⁴⁸ „Românul” nr. 12 din 1918.

⁴⁹ Idem nr. 28 din 1918.

Din București și Iași academicieni, profesori universitari, studenți s-au găsit pe Cîmpia Unirii de la Alba Iulia, trăind insuflețitoarele momente ale istoriei românești. În numele Academiei Române V. Pârvan, D. Onciul, P. Poni, Gr. Antipa, V. Babeș, S. Mehedinți, I. Negruzzi, A. Lapedatu au trimis Președintelui Consiliului Dirigent următoarea telegramă: „Academia Română, care reprezintă de la întemeierea sa unitatea culturală a românilor de pretutindeni, trimite salutul ei frățesc Consiliului Dirigent și Adunării care a proclamat unirea politică a românilor din Transilvania, Banat și Țara ungurească, asigurînd prin actul lor gîndul statornic al neamului nostru”⁵⁰. De la Iași, N. Iorga transmitea Marii Adunări salutul său înflăcărat și bucuria pentru împlinirea visului unirii atît de scump românilor. Scriitorul Emil Isac, exprimînd poziția nușcării socialiste scria: „Independența noastră este o condiție sine qua non a viitorului nostru și independența nu ne poate fi asigurată decît atunci dacã nu vor mai exista provincii românești și dacã toată românimea va trăi o singură viață de stat. Acesta e argumentul suprem pentru care socialismul român s-a declarat la Alba Iulia pentru idealul unirii tuturor românilor”⁵¹.

Președintele tineretului universitar din Cluj, E. Dandea, cu aprinse cuvinte de junețe spunea: „Acum în tine nu mai stă nimic în calea fericirii neamului. Lăcomia țarului, perfidia austriacă și oarba trufie maghiara toate zac în pubere...”⁵².

Profesori, academicieni, studenți, publiciști, scriitori au transmis telegrame de salut Consiliului Dirigent în care și exprimau hotărîrea de a lucra cu mai multă sirguință pentru consolidarea independenței României. E. Lovinescu, G. Costa Foru, M. Sadoveanu, I. Nistor, Șt. O. Iosif, L. Rebreanu, I. Chendi, Bogdan Duică, Z. Birsan, S. Dragomir, E. Girleanu, D. Anghel, C. Pavelescu, V. Eftimiu, G. Danielopol și mulți alții se declarau vajnici luptători pentru ca Unirea cea Mare să fie începutul unei noi dezvoltări a țării spre binele întregului popor.

Reprezentanți reputați ai oamenilor de știință și cultură maghiari între care Ady Endre, Bartok Béla, Varga Jenő, Kodály Zoltan, Bölony Gyorgy și alții în manifestul semnat de ei, care a precedat Unirea scriau: „Față de națiunile surori nu avem niciun fel de pretențiuni. Ungurilor! Și noi ne privim ca națiune înnoită, ne privim de putere liberă, ea și acei frați ai noștri care din ruinele monarhiei se ridică fericiți la putere proaspătă. Ușurați ne trezim la conștiința că nu sintem siliți și mai departe să fim stîlpii apăsării. Libertatea națiunilor surori este cheazășia libertății noastre. Cine este liber, acolo unde vecinul său nu e liber !Să fim liberi. Să trăim unii lingă alții în pace, ca națiuni libere cu națiuni libere”⁵³.

La București, Academia Română a onorat marele eveniment istoric de la 1 decembrie 1918 cu o sesiune solemnă deschisă prin discursul lui I. Nistor⁵⁴. Cu acest prilej s-a hotărît convocarea, pentru primăvara anului 1919 a primei sesiuni a Academiei din România Unită. Sesiunea s-a desfășurat în luna mai unde D. Onciul și N. Iorga au făcut două sub-

⁵⁰ „Gazeta poporului”, Sibiu, din 15 decembrie 1918.

⁵¹ „Adevărul” nr. 48 din decembrie 1918.

⁵² Emil Dandea *Mișcările studențești din anul 1918*, Cluj, 1929, p. 96.

⁵³ Apud M. Mușat I. Ardeleanu *op. cit.*, p. 639.

⁵⁴ *Analele Academiei române*, tom XXXIX, 1916–1919, p. 240.

stanțiale expunerii istorice privind temeliile Marii Uniri. I. Negruzzi, unicul supraviețuitor al Societății Academice de la 1867, acum secretar general al Academiei, a spus cu acest prilej : „Țelul unirii ponorului român într-un singur stat s-a dat pe față chiar de la începuturi, fără înconjur și fără temere, deși în momentul înființării ei, România se găsea încă sub suzeranitatea Turciei, iar Transilvania fusese jertfită Ungariei chiar în acel an, prin proclamarea dualismului austro-ungar”⁵⁵.

La Universitatea din Iași, Marea Unire a fost întâmpinată sărbătorește de către profesori și studenți care au hotărât organizarea unei grandioase manifestații la Teatrul Național, în 8 decembrie. Leagănul Unirii Principatelor trăia momente înălțătoare. Studenții au dat tonul la „Hora mare de unire, Hora românilor de pretutindeni”, cum scria gazeta „Opinia”. În sala teatrului, N. Iorga a cuvântat despre „Idea Daciei românești”, încheind expozeul cu momentul unirii de la 1 decembrie 1918 : „Idea care astăzi stă la baza operei politice, împlinite în acest fericit an 1918, e tot așa de veche ca neamul”. Au vorbit apoi reprezentanți ai studenților din toate provinciile românești. Întâiul dintre ei a fost Timotei Marin în numele tineretului studios din Basarabia⁵⁶. Au urmat studentul ardelean Simion Ghizdav, studenta Maria Basocescu în numele studenților de la Universitățile din București, Dumitru Ciupercescu, care a adus salutul studenților dobrogeni, Vlad Constantin reprezentând studenții bucovineni și Grigore Popa, președintele Centrului studențesc din Iași, care a încheiat.

Manifestațiile și prezența universitarilor și cercetătorilor institutelor academice au continuat și în alte orașe ale țării unde laolaltă cu oameni politici, cu coman lanți de armate și veterani de război au vorbit în fața mulțimilor de oameni adunate să sărbătorească epocalul eveniment istoric.

Consfințirea actului Marii Uniri prin Conferința de pace și tratatele încheiate a cunoscut prezența în delegația română a unor renumiți oameni de știință și cultură care prin prestigiul lor internațional și strinsele legături cu cercurile științifice și politice din numeroase țări ale lumii, au contribuit mult la rezolvările favorabile ale obiectivelor României.

L'ACADÉMIE ET L'UNIVERSITÉ AU SERVICE DE L'ACCOMPLISSEMENT DE L'UNITÉ NATIONALE ÉTATIQUE DES ROUMAINS

RÉSUMÉ

„Les actes de fondation de l'Académie et des universités de Roumanie placent l'unité nationale parmi les attributs permanents de ces hautes institutions de science, de culture et d'enseignement”. Par cette ouverture de l'étude, on insiste sur l'apport exceptionnel des savants des deux institutions à l'accomplissement de la Grande Union. Après une introduction où l'on présente les précurseurs de l'Académie et des universités, chroniques et Académies] rineères, on passe à leur implication à la révolution

⁵⁵ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 137.

⁵⁶ Marin C. Stănescu „Depun mărturie în fața istoriei” — *Timotei Marin* Edit. Junimea, Iași, 1977, p. 7.

de 1848 et à l'Union des Principautés. Ces deux moments sont présentés autant à travers le prisme de l'aspiration à l'Union de tous les Roumains que de la constitution des Universités et de l'Académie Roumaine. Pour l'espace compris entre la septième décennie du XIXe siècle et le 1er décembre 1918, l'étude traite exclusivement de la contribution des hommes de science et des enseignants à l'accomplissement du grand idéal de tous les Roumains. On présente les sociétés scientifiques, les associations estudiantines, les actions des académiciens, les manifestations des universitaires du pays et des territoires roumains trouvées sous la domination étrangère, pour la préparation de l'unité nationale pleine et entière. L'indépendance de 1877, le mouvement du Memorandum, la célébration des grands anniversaires, dont celui de Putna, les manifestations de l'Association ASTRA et de la Ligue Culturelle sont exposés de manière succincte et accompagnés de la pléiade des intellectuels prestigieux qui ont apporté leur contribution à la Grande Union. On avance la thèse selon laquelle les hommes de science et de culture se sont appliqués dans une grande mesure à influencer les partis de l'époque en vue de l'accomplissement des actes politiques unionistes, les académiciens et universitaires renforçant ces actes par l'attestation scientifique des arguments historiques, linguistiques, et démographiques. On relève la participation directe des savants, souvent en tant qu'initiateurs, aux programmes unionistes de toutes les provinces roumaines qui se sont unies au pays en 1918. Une place spéciale est accordée aux hommes de science et de culture roumains se trouvant à la veille de la première guerre mondiale à l'étranger, notamment en France, Angleterre, Italie et U.S.A., étant souligné leur apport à l'adhésion de l'opinion publique et gouvernementale internationale à la cause de l'unité roumaine.

Le moment du 1er décembre 1918 est étayé de témoignages documentaires éloquentes et de nombreuses sources concernant l'implication de l'Académie, des universités et des étudiants à la réalisation de la Grande Union.

GENERAȚIA MARII UNIRI (II)

DE

GHEORGHE I. FLORESCU

Devenirea unui popor, dincolo de procesele și fenomenele istorice cu care se confruntă în diferite perioade, poate fi reconstituită, într-o viziune simplificatoare bineînțeles, urmărindu-se faptele și evenimentele adăugate de ficcure generație patrimoniului de simțire și de trăire ce îl definește. Generația Marii Uniri a fost o generație munificentă și mirabilă, căci ea a solidarizat, de-a lungul anilor, în jurul celui mai înalt ideal, pe toți românii, indiferent de vîrstă și dincolo de orice granițe geografice, sociale, culturale etc. Această generație, singura care va atinge acel *summum* al unei neîntrerupte ascensiuni istorice — desăvîrșirea unității naționale — este îndreptățită, mai mult decît oricare alta, să se numească generația unui mare ideal.

Judecîndu-și opera, însă, toți cei care au contribuit la realizarea României noi, deși erau conștienți de ceea ce săvîrșiseră, recunoscînd că „generațiunii noastre i-a fost dat să trăiască epopeea cea mare, cea mai singeroasă pe care a cunoscut-o vreodată omenirea”, nu uitau să releve că „pentru această înfăptuire a fost nevoie de jertfe, de suferințele și de munca a sute de generațiuni”¹. Așadar, unirea deplină a tuturor românilor era considerată ca un rezultat firesc al întregii deveniri istorice a unui neam. Dar, remarca Iuliu Maniu, nu putem vorbi de Unirea cea Mare, fără să evidențiem rolul „acelora prin a căror nînte și prevedere politică neamul românesc a știut într-un moment decisiv să aleagă căraia adevărată, cea cărare care a dus la triumful desăvîrșit al națiunii române. D-nii Ion Brătianu, Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae, Iorga vor rămîne pe veci, adăuga acela ce se rostise de la tribuna Adunării naționale de la Alba Iulia, marii organizatori ai gîndirii și voinței politice a neamului românesc [. . .], că într-un moment dat au știut să concentreze întreaga voință și întreaga putere a neamului românesc pe calea și spre ținta cea adevărată, pentru a-l duce la definitiva victorie”².

În cadrul a ceea ce am numit, simbolic firește, generația Marii Uniri, căci această generație se confundă cu națiunea însăși, *Ion I. C. Brătianu* a ocupat un loc distinct, intrucît, investit cu demnitatea celei mai înalte prepoziții guvernamentale, lui îi incumba înalta responsabilitate de a se înfățișa, oriunde și oricînd, numai ca mesager al țării sale. Voința

¹ D.A.D., 28 iulie 1920, p. 525 și 22 decembrie 1926, p. 711.

² Idem, 26 august 1920. p. 1292.

lui trebuia sa se identifice, in fiecare clipă, cu voința poporului în fruntea căruia se găsea. Căci, în momentele hotărâtoare ale confruntării ce avea să se incheie cu împlinirea tuturor aspirațiilor românești, I. I. C Brătianu s-a aflat în fruntea guvernului, circumstanță care îi confera nu numai dreptul, ci și obligația de a se afirma, fără nici o șovăire, *ca om al marilor decizii*, ca autor al actelor cu care românii își vor justifica în fața istoriei hotărârea de a-și croi, în clipa victoriei, o *Tară* pe măsura năzuințelor lor dintotdeauna. Deviza cu care a condus România către momentul adevăratei deveniri de sine a fost aceea că „o națiune este o conștiință națională. Cît valorează una, atît însemnează cealaltă. Conștiința a ceea ce ești și hotărârea fermă de a fi este puterea cea dintii a unui popor. Cum și-o manifestă el, astfel își așează rolul și rostul în mijlocul neamurilor”³.

Suprema investitură ministerială ce i s-a conferit la 4 ianuarie 1914 fusese reclamată de imperativele unor vremuri a căror înaintare nu mai era posibilă fără adoptarea reformelor democratice pe care le anunșas. nu demult. Ocupînd fotoliul prezidențial, noul premier era convins că „popoarele mari, operele trainice nu se fac numai cu avînturi instantanec; la temelie oricărei opere trainice, ca să nu zic veșnice, declara el, trebuie să stea tot alita perseverență în vremuri de restriște cît avînt în vremuri de propășire”⁴. Aceste principii aveau să-l călăuzească pe acela care, mai îndreptățit poate decît oricare altul, se va considera unul dintre arhitecții Marii Uniri.

„Egal în cugetarea, unitar în acțiunea sa politică”, I. I. C. Brătianu „era, așa cum vor recunoaște contemporanii, omul cel mai hotărît din generația sa [...], o conștiință veșnic preocupată de răspunderile ce-i incumbă și de datoriile pe cari le avea de îndeplinit”⁵. Disprețuind efemeritatea audienței conjuncturale, nu și-a subordonat niciodată principiile unor onoruri factice, „fiindcă le știa trecătoare [...], în schimb, observa I. G. Duca, el punea un preț deosebit pe verdictul definitiv al istoriei”⁶. Nu întimplător, despre acela pentru care investigarea trecutului reprezenta adevărata vocație se va scrie că „întregirea neamului, reformele democratice — exproprierea și votul obștesc — consolidarea României Mari, îi asigură consacrară definitivă a Istoriei și triumfătoare recunoștință a posterității”⁷.

Dintre toți cei fascinați de idealul național, I. I. C Brătianu a fost cel mai implicat în realizarea unor deziderate românești organice. Responsabilitatea sa nu era numai de ordin etic, ci una concretă și imediată, conferită de faptul că se afla în fruntea acelor desemnați să conducă destinele țării, deci să decidă și să acționeze. El era chemat de împrejurări să zidească în temeliele României noi, gîndurile și faptele sale și de aceea activitatea sa patriotică are alte dimensiuni decît a celor mai mulți dintre cei care au contribuit la împlinirea idealului național.

³ Idem, 17 decembrie 1919, p. 175.

⁴ Idem, 12 iunie 1917, p. 632.

⁵ George Fotino, *Introducere la Discursurile lui. Ion I. C. Brătianu*, vol. I, (21 noiembrie 1895 - 9 decembrie 1903), București, 1933, p. IV; I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, Ediția a IV-a, București, ș.a., p. 24; vezi și Sterie Diamand, *Galeria oamenilor politici*, București, ș.a., p. 33 și urm.

⁶ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 53.

⁷ *Ibidem*, p. 61.

În momentul în care, odată cu declanșarea primului război mondial, eliberarea și deci unirea românilor de pretutindeni deveniseră posibile, I. I. C. Brătianu știa care îi erau îndatoririle patriotice. Încă înainte de izbucnirea conflictului din vara anului 1914, el se arăta convins că eliberarea Transilvaniei nu va fi posibilă fără a se renunța la compania Puterilor Centrale⁸. Bunăoară, în 1913, îi declara reprezentantului Germaniei la București că „oricari ar fi legăturile scrise între d-voastră și noi, să știți că în stura actuală a Austro-Ungariei, cu politica pe care maghiarii o duc contra Românilor de dincolo, nu există oameni politici în România cari să poată să execute asemenea legături”⁹. Referindu-se la vechea linie a diplomației românești, el învedera faptul că aceasta fusese astfel concepută încît să nu contravină păcii și echilibrului european. „Noi înăbușeam marele nostru dor național. semnala el, pentru că Austro-Ungaria apărea ca un element de pace și de echilibru în Europa; ce e drept, credeam totodată că prin alianța noastră vor înceta persecuțiunile fraților noștri din Ungaria. Nădejdea noastră a fost zadarnică. În dezvoltarea ultimelor vremuri, Austro-Ungaria și politica ei nu a mai reprezentat nici pacea, nici echilibrul în Europa”¹⁰. În momentul izbucnirii războiului, chiar dacă guvernul român se abținea de la o ruptură fățișă de Puterile Centrale, I. I. C. Brătianu excludea continuarea vechilor raporturi¹¹. Certitudinea sa era aceea că prin situația ei geografică și rolul pe care urma a-l dobîndi în această parte a Europei, România trebuia să-și pună de acord politica externă cu principiile diplomației occidentale și să îndeosebi cu cele ale civilizației latine¹². Adresîndu-se Consiliului de Coroană din 3 august 1914, unde urma a fi adoptată atitudinea României față de confruntarea ce devenise deja europeană, primul ministru, după ce declara că țara sa „nu ar putea să admită să ia armele într-un război a cărui cauză este tocmai nimicirea unei națiuni mici”, preciza că „chestiunea Românilor din Ardeal domină întregul sentiment public”¹³. Așadar, lăsa să se înțeleagă, într-o formă voalată, că neutralitatea era temporară, iar angajarea va avea în vedere eliberarea românilor de peste munți. Dealtfel, referindu-se la acest moment, acela care își va pune semnătura pe tratatul de la Versailles, afirmă că „din primele vremuri, situațiunea de neutralitate definitivă nu putea să fie aceea a României, într-un război mondial”¹⁴. Activitatea diplomatică desfășurată în toamna anului 1914 și mai ales încheierea acordului secret cu Rusia și a înțelegerii cu Italia demonstrau că primul ministru român urma cu consecvență linia politică pe care o preconizase încă de la început. Adoptînd o atitudine de prudență, reclamată și de eșecul războiului fulger, el a reușit să se impună ca un factor de echilibru, încredințat fiind că timpul îi va convinge pe toți de justetea punctului său de vedere. Așa cum s-a

⁸ Anastasie Iordache, *Viața politică în România. 1910—1914*, Edit. științifică, București, 1972, p. 326—327.

⁹ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, publicate de George Fotino, vol. IV, (25 februarie 1913—1 noiembrie 1918), București, 1940, p. 412.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Constantin Nușu, *România în anii neutralității (1914—1916)*, Edit. științifică, București, 1972, p. 118.

¹² Ion I. C. Brătianu, *Situația internațională a României*, Expunere făcută în Adunarea Deputaților (16—17 decembrie 1919), București, 1919, p. 4.

¹³ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 307.

¹⁴ Ion I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 4.

subliniat în anii din urmă, „rezerva și jocul diplomatic desfășurate de Brătianu erau consecințe ale unor raționamente care coincideau cu interesele țării”¹⁵. Abținându-se de la orice declarații publice, date fiind împrejurările și circumstanța de prim-ministru, el s-a rezumat la a preciza, în momentul reluării dezbaterilor parlamentare, din noiembrie 1914, că „situațiunea internațională [...] ne impune veghe neadormită și încordarea tuturor puterilor, ca să nu lăsăm să ne primejduiască marile și legitimele noastre interese. În fața ei se cuvine, adăuga el, să înlăturăm tot ce ne-ar putea desbina. Țara are nevoie de unirea sufletescă a tuturor fiilor săi”¹⁶.

La începutul anului 1915, după ce propunea întreținerea „atmosferei naționale”, ca o condiție esențială a acțiunii românești, I. I. C. Brătianu se vedea confruntat cu o serie de acuzații ale celor care cereau angajarea imediată, acuzații ce se vor agrava după intrarea Italiei în război, în mai 1915¹⁷. Conștient de faptul că acțiunile „opozitive” erau, de această dată, îndreptățite de noua conjunctură diplomatică europeană, el îi asigura pe cei care cereau să nu se piardă momentul alăturării de statele antantiste că poziția României față de Austro-Ungaria va fi clarificată. Mai angajantă era declarația făcută în iunie 1915, ziarului „Journal de Genève”, cînd sublinia că „România nu cere, de fapt, decît o *restitutio in integrum*, ca nu are ambiția unor cuceriri aiurea. România se ridică doar pentru a elibera pe frații săi care dintotdeauna au fost uniți cu ea prin cele mai strînse legături”¹⁸. Două luni mai tîrziu, interpelat de statele antantiste, „Sfinxul român” răspundea că țara sa le va urma cu prima ocazie. Fără a se hazarda în a face declarații categorice, el reliefa doar, vorbind despre atitudinea guvernului față de război, că „noi trebuie să constatăm cu sînge rece realitățile, pentru că acțiunea politică înseamnă «prevedere și realizare»”¹⁹. Cu aceste argumente va riposta și în anul următor acelor care îl criticau, declarînd, de la tribuna Camerei, că „în împrejurări ca cele de astăzi nu e Român — amic sau adversar — care să poată să voiască, ca în capul țării să fie un guvern cu prestigiul știrbit și cu autoritatea scăzută”²⁰. Dincolo de orice calcule de moment, propensiunea sa către o aparentă expectativă era prevalată de preocuparea permanentă de a pregăti, din toate punctele de vedere, momentul în care va semna declarația de război. Faptul acesta era semnalat de altfel și de unii observatori străini care remarcău că „Brătianu pretinde ca România să fie admisă la discuțiile de pace pe picior de egalitate”. O asemenea revendicare era privită prin prisma intereselor generale, căci, relevau ei, „în afară de Italia, scopul esențial al războiului pentru marile puteri este zdrobirea Germaniei, în timp ce România și-l urmărește pe al său”²¹. Apelînd tot mai des la tradiție, de continuarea căreia se simțea răspunzător, primul ministru român amînea compatrioților săi de „luptele generațiilor pe a căror operă se întemeiază credința

¹⁵ Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 171, 173; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 449–464; 1918. *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 384.

¹⁶ D.A.D., 3 decembrie 1914, p. 16.

¹⁷ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol IV, p. 322; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 211, 213.

¹⁸ Apud Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 478; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 221.

¹⁹ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 341; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 232.

²⁰ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 386.

²¹ Apud Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 492.

și puterile noastre”, lăsînd să se înțeleagă faptul că România nu se putea arunca într-un război în care era angajată întreaga Europă decît atunci cînd condițiile interne și externe vor permite adoptarea unei asemenea hotărîri ²². Manifestînd o explicabilă „grijă de a nu săvîrși ce socotea el că, de dincolo de mormînt, nu ar fi primit aprobarea părintelui său”, I. I. C. Brătianu nu a încetat nici o clipă de a se întreba dacă a făcut totul pentru ca înfăptuirea idealului național să nu fie compromisă ²³. Încheierea, la 4/17 august 1916, a tratatului de alianță, însoțit de o convenție militară, între România și Antantă, acte nu numai semnate de primul ministru, ci și inițiate și perfectate de el, a constituit un moment decisiv al preparativelor ce au precedat intrarea în război ²⁴. Pentru prima dată, Anglia, Franța, Rusia și Italia recunoșteau, printr-un document scris, drepturile naționale ale țării ce urma să li se alăture nu peste mult timp. Prin semnificațiile sale majore, acest tratat a reprezentat un succes notabil al diplomației românești, care-l îndreptăța pe cel ce-și pusese semnătura alături de reprezentanții viitorilor aliați să declare că, în sfîrșit, „instinctul național secular al poporului nostru, drepturile unității sale [...] au fost proclamate și recunoscute în Europa, prin acte internaționale care constituie fapte istorice” ²⁵. În sfîrșit, intrarea în război fusese hotărîtă, totul părea pregătit, dar răspunderea era prea mare pentru ca omul care „lucra pe planul cel mare al istoriei” să poată depăși orice urîmă de îndoială. „Cred că m-am gîndit la toate, se confesa el unuia dintre colaboratori, că am prevăzut totul, că nu am lăsat nimic la voia întîmplării. Caut mereu să văd ce mi-a putut scăpa. Nu găsesc. Dar știu eu?” ²⁶. În ajunul angajării a mers la mormîntul lui I. C. Brătianu „ca și cum ar fi așteptat de la umbra măreții a întemeietorului României mici binecuvîntarea supremă în sforțările sale de întregire a României Mari” ²⁷. Apoi, în Consiliul de Coroană, de la 14/27 august 1916, convocat pentru a se decreta intrarea în război, se prezenta hotărît să desăvîrșească opera tatălui său. Rostindu-se în fața tuturor oficialităților românești, el declara că „o țară ca a noastră, o țară cu aspirațiuni naționale, nu poate să rămînă neutră pînă la capăt, fără să-și compromită definitiv tot viitorul. Pe de altă parte, avînd drept ideal unitatea națională — releva el, — suntem datori să urîmîrim realizarea lui, căci cine știe dacă, în decursul veacurilor, vom mai găsi un prilej atît de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decît alături de Aliați și în contra Puterilor Centrale” ²⁸. Revenind asupra acestor afirmații, I. I. C. Brătianu va recunoaște că ele exprimau convingerea sa dintotdeauna, dar pe care nu și-a roștit-o, atît de categoric, decît atunci

²² *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 395; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 483.

²³ George Fotino, *op. cit.*, p. IV.

²⁴ *România în războiul mondial. 1916—1919*, vol. I, *Documente*, București, 1934, p. 5—6.

²⁵ D.A.D., 14 decembrie 1916, p. 42; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 493—494; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 313.

²⁶ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 40.

²⁷ *Ibidem*, p. 36.

²⁸ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 398; Ion Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat, Fapte, documente și fascsimile*, București, 1930, p. 125; I. G. Duca, *România intră în acțiune, în Luceafărul. Almanah 1983*, București, 1983, p. 156.

cînd o asemenea atitudine devenise oportună²⁹. Pentru el, primul război mondial reprezenta o „conflagrație a hotarelor noastre”, justificată și reclamată de „forma teritorială a României”³⁰, nu o plonjare instinctivă într-o bogie ce cuprinsese lumea modernă. Făcînd aceste precizări, nu va uita să adauge că deși hotărîrea de a ne alătura Triplei Înțelegeri era determinată de instinctul național, „noi am intrat în război ca niște aliați doriți și ceruți”³¹.

Urmărind apoi desfășurarea războiului, bucurîndu-se mai întîi și înrîstîndu-se atunci cînd s-a văzut obligat să accepte retragerea, primul bărbat al țării, conștient de valoarea înaltă a tuturor sacrificiilor acceptate de un întreg popor, observa că „în clipele în care se înfăptuiește gîndul secular al neamului nostru, pentru întruparea lui luptă și se jertfesc cei mai buni și cei mai vrednici Români”. Astfel, conchidea el, „aspirațiunile cele mai sfînte, plămădite în dorul și suferințele generațiunilor, se încheagă astăzi prin sîngele eroilor”³². Supliciu retragerii, urmat de umilința ocupației dușmane, l-au marcat pe I.I.C. Brătianu mai mult decît pe oricare dintre cei ce își asumaseră responsabilitatea intrării în război. În aceste împrejurări tragice, înalta sa conștiință patriotică s-a confruntat, nu o dată, cu spectrul înfrîngerii. Reușind însă să-și domine deziluziile, atunci cînd, în toamna anului 1916, totul părea pierdut, el s-a înfățișat întotdeauna neamului său, încrezător în victoria cauzei românești. Răspunzînd criticilor, inerente în asemenea împrejurări, el explica faptul că prin formula guvernului de „unitate națională”, la care se recusesse la 11/24 decembrie 1916, nu încerca să transfere asupra altcuiva o parte din culpabilitatea care i se reproșa. „Oricari ar fi acei cari vor duce și ei răspunderile, declara el, răspunderea mea rămîne întreagă și înțeleg că o duc întreagă”³³. În fața unei amenințări ce punea sub semnul întrebării existența ființei naționale, șeful guvernului român făcea apel la solidarizarea tuturor, remarcînd, ca pe un semn al victoriilor viitoare, „unanimitatea în ce privește politica națională pe care o ducem, în ce privește eforturile necesare spre a asigura pînă la capăt această politică, în ce privește credința că prin această eforturi vom ajunge la rezultatul pentru care am intrat în luptă”³⁴. Impresionant de acel „îm_n național” rostit de N. Iorga la 14 decembrie 1916, prin care marele istoric demonstra tuturor românilor că cheazășia victoriei idealului național rezida în „rezistența pînă la capăt”, I.I.C. Brătianu, după ce cu două zile înainte opina că „trebuie să avem încredere în victoria aliaților”, de această dată conchidea că nu este „nimic care să ne poată descuraja, pentru că avem convingerea că interesele noastre sunt solidare cu condițiunile indispensabile unei vieți pașnice a Europei de mîine”³⁵.

Anul victoriilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz ni-l înfățișează hotărît să continue războiul, întrucît, declara el la 31 ianuarie 1917, „sun-

²⁹ Ion I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 4; *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV., p. 415, 458.

³⁰ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 410.

³¹ Ion I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 10.

³² *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 402; vezi și I. G. Duca, *Primele zile (I)*, în „Scînteia tineretului. Supliment literar-artistic” din 18. IX, 1983, p. 12.

³³ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV., p. 404.

³⁴ *Ibidem*, p. 409.

³⁵ *Ibidem*, p. 407, 417.

tem siguri de victorie”³⁶. Înainte însă ca evenimentele militare survenite pe front să transforme vara aceluia an într-un anotimp al izbînzilor românești, el s-a numărat printre cei care au militat pentru adoptarea reformelor anunțate în urmă cu aproape patru ani, demonstrînd că acestea „sunt cerute nu numai de spiritul vremurilor în care trăim, dar și de necesitățile pe care ni le impune întinderea suveranității noastre dincolo de Carpați”³⁷. Dacă altădată, remarcă cel aflat în fruntea „ministerului neutralității și al războiului”, adoptarea reformelor „ar fi constituit o operă necesară de întărire națională”, „în momentul de față, observa el la 12 iunie 1917, constituie o manifestare a conștiinței naționale, a voinței de a trăi a unui popor”³⁸.

Indiferent de împrejurări, I.I.C. Brătianu nu s-a arătat copleșit de circumstanțele unei invazii care mutilase trupul patriei³⁹. Astfel, după ce se adresa celor adunați la 8 iunie 1917 în Piața Unirii din vechea capitală a Moldovei, remarcînd că „prin înfrățirea noastră, România Mare este azi la Iași”, peste trei luni, atunci cînd perspectivele se întrevedeau din nou sumbre, el se arăta la fel de încrezător în virtuțile neamului său, declarînd că „tradițiile seculare de energie și de perseverență ale poporului român ne dau o credință nestrămutată în triumful final, de care depinde realizarea celor mai scumpe aspirații naționale”⁴⁰. Nici chiar atunci cînd, la sfîrșitul anului 1917 și începutul celui următor, România, izolată și abandonată de Aliați, se vedea ajunsă în imposibilitatea de a mai opune rezistență intruziunilor sau pretențiilor dominante ale Germaniei, marele patriot nu a încetat să creadă în izbînda finală a românismului. Silit de împrejurări să renunțe la demnitatea de premier, tocmai pentru că nu putea concepe acceptarea condițiilor impuse de oficialitățile militare germane, el s-a împotrivit semnării și apoi ratificării aceluia „simulacru de pace” impus României prin forța armelor, de Puterile Centrale, la 24 aprilie/7 mai 1918⁴¹. Convins că „nu este posibilă dominarea politică și economică a lumii de către un singur popor”, el își afirma în continuare credința nestrămutată în principiile pentru care se sacrifică România, evidențiind faptul că dincolo de orice imixtiune arbitrară, „unirea sufletelor și a puterilor în zilele de restriște, ca și în zilele de fericire, va fi pentru poporul nostru cea mai temeinică cheazășie a țării și a propășirii”⁴². Fidel acestei alegații, el s-a aflat în continuare alături de cei convinși de ineluctabilitatea victoriei idealului național.

În toamna anului 1918, atunci cînd în Transilvania se făceau pregătiri intense pentru Adunarea națională de la Alba Iulia, I.I.C. Brătianu, aflat la Iași, a sprijinit în mod concret organizarea manifestării care avea să proclame unirea deplină a tuturor românilor⁴³. La 1/14 noiembrie

³⁶ *Ibidem*, p. 423.

³⁷ *Ibidem*, p. 435.

³⁸ *Ibidem*, p. 460.

³⁹ Cf. *Ion I. C. Brătianu, 1864 – 1927. Album comemorativ*, s.l., ș.a., p. 6.

⁴⁰ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 453, 483; „Mișcarea” din 10. VI. 1917, p. 1.

⁴¹ Cf. Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie (1916 – 1918). Amintiri, note și impresii*, R. Vlcea, 1920, p. 233.

⁴² *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 487, 489; Gr. Procopiu, *op. cit.*, p. 234.

⁴³ D.A.D., 27 iulie 1920, p. 512 și 29 iulie 1920, p. 574.

1918, el adresa, priu intermediul lui Laurențiu Oanea și Pantelimon Halippa, o scrisoare Consiliului Național Român din Transilvania, în care, releva că, în sfârșit, „cea mai sfântă aspirațiune a neamului se îndeplinește [...]. Fără mirare am văzut că, despărțiți în cele mai grele împrejurării ne-am regăsit cu aceleași simțiminte și cu același gând”. Părerea sa, împărtășită fruntașilor politici ardeleni, era aceea că la baza organizării Adunării naționale a românilor de peste munți trebuia să stea spiritul aspirațiilor românilor de pretutindeni, cărora unirea desăvârșită urma a le conferi „libertate și dreptate pentru toți, de orice neam și de orice religie. Desvoltarea larg democratică, reforme electorale și agrare, condițiuni de viață pentru muncitorime, care să le asigure legitimele lor revendicări”⁴⁴. Toate aceste recomandări au fost luate în considerare de cei care au pregătit actul de la 1 Decembrie 1918, fapt demonstrat de altfel și de rezoluția adoptată la Alba Iulia, în articolele căreia descoperim înscrise principiile avansate de Ion I.C. Brătianu. În preajma evenimentului care avea să fie înscris în calendarul național ca unică sărbătoare a sufletului românesc, Ion I.C. Brătianu, împreună cu transilvănenii aflați la Iași au întocmit un adevărat plan de desfășurare a aceluia plebiscit, ce urma să consfințească desăvârșirea unității naționale. Dar, deși sugestiile formulate în acest sens au parvenit celor întruniți la Alba Iulia către sfârșitul zilei de 1 decembrie, „mare ne-a fost fericirea, va declara mai târziu Mihail Popovici, când am văzut că instrucțiunile pe cari le aveam cu noi erau superflue, pentru că se făcuse acolo aproape tot așa cum concepusem noi și guvernul”⁴⁵.

Și, pentru a răsplăti parcă pe bărbatul care se identificase cu idealurile neamului său, conducându-l în cele mai grele clipe ale ascensiunii către Alba Iulia, I.I.C. Brătianu a fost investit, la puține zile după ce se consumase „momentul culminant al istoriei românismului”, cu demnitatea de prim-ministru. Astfel încît, la ora cînd delegații celor peste o sută de mii de români adunați în cetatea lui Mihai Viteazul înminau guvernului rezoluția lor, în fruntea acestuia se afla cel mai îndreptățit să semneze actul unirii definitive⁴⁶. Adresîndu-se, în virtutea prerogativelor ministeriale, celor care aduseseră la București documentul adoptat la 1 Decembrie 1918, I.I.C. Brătianu declara că „vă așteptăm de o mie de ani și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată. Sunt în viața unui neam, remarcă el în acea împrejurare irepetabilă, clipe de fericire atît de mari încît ele răscumpără veacuri întregi de suferință. Bucuria noastră nu este bucuria unei singure generații. Ea este sfînta tresărire de bucurie a întregului popor român care de sute și sute de ani a îndurat suferințele cele mai crude, fără să-și piardă credința neclintită în sosirea acelei zile care ne unește astăzi și care trebuia să vie, care nu se putea să nu vie”⁴⁷.

După ce a condus țara în anii neutralității și apoi în cei ai confrunțărilor de foc ale războiului, după ce a semnat actul prin care România

⁴⁴ *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 496–497; D.A.D., 27 iulie 1920, p. 512. Aceeași scrisoare era adresată și lui Teodor Mihail, la 5/18 noiembrie 1918, deci cu două zile înainte de convocarea Adunării naționale de la Alba Iulia („Generația Unirii”, 3, <1929, p. 3.

⁴⁵ D.A.D., 29 iulie 1920, p. 574.

⁴⁶ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 139–140.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 136–137.

devenea ea însăși, tot I.I.C. Brătianu a fost acela care ne-a reprezentat la Conferința păcii, apărându-ne drepturile și încercînd, așa cum va releva de la tribuna primului Parlament al tuturor românilor, „să conving pe cei mari, că statele nu sunt unce cu interese generale și altele cu interese limitate [...] și că nu este nimeni în drept să limiteze unde interesele mele încep, și unde se sfîrșesc, decît eu însumi”⁴⁸.

Prin întreaga sa activitate patriotică, I.I.C. Brătianu a demonstrat că i se potrivea perfect aprecierea pe care o făcea el vorbind despre propriul neam : „nici pe un tărîm nu există în firea forțelor putînța să înfrîngă hotărîrea unui popor, care vrea să trăiască demn și independent”⁴⁹. S-a spus despre el că politica l-a răpit studiului istoriei. Dar, va remarcă cu îndreptățire I.G. Duca, „dacă soarta n-a vrut ca Brătianu să poată scrie istoria altora, ea i-a rezervat însă privilegiul de a scrie, prin geniul său politic, una din cele mai minunate, una dintre cele mai mărețe pagini din istoria românismului : aceea a înfăptuirii pentru deapurarea a unității noastre naționale. Orice ar fi scris despre alții, nu ar fi putut să întrecă nici în frumusețe și nici în strălucire această unică pagină”⁵⁰.

Nu putem reconstitui, în datele ei esențiale, epoca afirmării și realizării idealului național, fără a ne referi la *Nicolae Filipescu*, al cărui profil spiritual, la rîndul său, „e cu neputință să ni-l înfățișăm — vor recunoaște toți cei care l-au cunoscut — în afară de cadrul vieții poporului românesc”⁵¹. S-a identificat într-atît cu un ideal încît, atunci cînd realizarea acestuia părea pusă sub semnul îndoielii, inima lui a încetat să mai bată. „Trăind prezentul de dragul viitorului”⁵², nota un biograf al său, N. Filipescu, citîndu-l pe Waldeck-Rousseau, care declara că intrînd în viața politică trebuie să ai „o mare speranță”, recunoaștea, în 1897, că „pentru mine, [...] aceasta nu poate fi decît ideea națională”⁵³.

„Orator de rasă”, cum l-a numit Onisifor Ghibu⁵⁴, „patriot cald și robust, cu un temperament quasi revoluționar”, cum îl vedea Delavrancea⁵⁵, N. Filipescu a avut „o inimă bună și o minte foarte clar-văzătoare”⁵⁶. După ce la vîrsta de 15 ani ceruse să participe la războiul de independență, el s-a înfățișat contemporanilor ca „un patriot în care tradiția vorbește cu toată greutatea ei istorică”, a cărui adevărată vocație o reprezenta unitatea dintre idee și faptă⁵⁷. Acela care, nu întîmplător,

⁴⁸ Ion I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 21; vezi și Ion I. C. Brătianu, 1864—1927. *Album comemorativ*, p. 6; *România în primul război mondial*, Edit. științifică, București, 1972, p. 423 și urm.; Sherman David Spector, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, Bookman Associates, Inc., New York, 1962, p. 131—158.

⁴⁹ Ion I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 38.

⁵⁰ I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, p. 60; vezi și *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași : 1600—1859—1918*, Coordonatori Gh. Buzatu, A. Karețchi, D. Vitcu, Edit. Junimea, Iași, 1983, p. 333—334.

⁵¹ Nicolae Filipescu, *Discursuri politice*, vol. I. 1888—1901, publicate de Nicolae Pandelea, București, 1912, p. XIII.

⁵² *Ibidem*, p. XII.

⁵³ *Ibidem*, p. 247.

⁵⁴ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 119.

⁵⁵ D.A.D., 9 iunie 1917, p. 241.

⁵⁶ Ion Teodorescu, *Din lumea umbrelor. Amintiri*, Edit. Eminescu, București, 1980, p. 160; vezi și I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, p. 78.

⁵⁷ Nicolae Filipescu, *op. cit.*, p. XII—XIII; M. Mihăileanu, *Nicu Filipescu*, București, 1908, p. 6.

fusese numit „mag al țării noastre” era convins că „regenerarea politică a României nu e opera unui partid, ci a unei generații”⁵⁸. Personalitate complexă și prestigioasă, el a avut o influență atât de puternică asupra contemporanilor, încât aceasta „a fost hotărâtoare, cum releva Matei Cantacuzino, în evenimentele principale prin cari țara a trecut în timpul vieții sale, și în special în avântul care a determinat războiul pentru întregirea neamului”⁵⁹.

Militant statornic pentru victoria cauzei românești, el s-a aflat mereu printre îndrumătorii conștiinței naționale, cei care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primii ani ai veacului nostru, angajându-se să slujească cel mai înalt ideal al atitor generații, erau conștienți de responsabilitatea pe care și-o asumaseră și acționau cu gândul la „osînda pe care ne-o va da istoria”⁶⁰. Abordînd problema națională de la tribuna Parlamentului, la 28 noiembrie 1894, el nu pretindea acelora aflați la conducerea țării o rezolvare imediată, ci reclama „ca pentru ziua soluțiunei să fim gata”. Explicîndu-și atitudinea, declara că „dacă politica de opresiune de dincolo va continua, dacă situațiunea peste munți se va încorda pînă unde poate nu ne așteptăm azi, atunci ținta noastră nu poate fi alta decît să ne pregătim [...] să putem veni în ajutorul lor”. Respingînd orice formă de agresiune, tînărul bărbat politic de atunci propunea reprezentanților țării să adopte, pentru dezlegarea problemei naționale, modalitatea la care recuseră, în Italia, Camillo Cavour⁶¹. Șapte ani mai tîrziu, după ce arăta că soarta a vrut ca patria să ne fie așezată în calea celor mai cumplite primejdii, atrăgea atenția asupra faptului că statele dunărene aveau speranța întregirii, „numai România nu are, pentru un timp oarecare, o asemenea perspectivă. De aici — conchidea el — necesitatea pentru noi, ca toate elementele mărimei noastre viitoare să le căutăm în însăși politica noastră internă”⁶². Consecvent sieși și deci celor mai înalte idealuri naționale, N. Filipescu se va afirma treptat ca un purtător de cuvînt al generației sale. Dealtfel, în această ipostază se adresa el celor întruniți în incinta parlamentară, la 3 decembrie 1903, cărora le arăta că „înaintea noastră se pune acea dilemă, pe care unul dintre antemergătorii ideii unității germane o punea contemporanilor săi : sau vom fi sfîrșitul unei rase disprețuite, a cărei stingere o va pomeni istoria cu nepăsare, sau vom fi obîrșia unor timpuri noi, a căror strălucire va depăși închipuirile chiar ale celor mai mulți dintre noi”⁶³. Respingînd „stabilitatea fără ideal”, pe care ne-ar fi conferit-o expectativa, el se adresa generației sale, cerîndu-i să „păstrăm viziunea limpede a primejdiilor, a împrejurărilor și-a îndatoririlor noastre cătră acest neam, martir al ursitei sale, sfîșiat și apăsător de fatalități istorice, din care abia un crimpeiu pe un petec de pămînt își poate dezveli toate însușirile geniu-

⁵⁸ Nicolae Filipescu, *op. cit.*, p. XI.

⁵⁹ Matei B. Cantacuzino, *Prefață la N. Filipescu, Pentru România — Mare, Cuvîntărit din război. 1914—1916*, București, 1925, p. 5—6.

⁶⁰ Cf. Lucian Boia, *Eugen Bröte (1850—1915)*, București, 1974, p. 108; Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale, II, (1894—1914)*, Edit. Facla, Timișoara, 1982, p. 143; Nicolae Filipescu, *Discursuri politice*, vol. I, p. 477.

⁶¹ Nicolae Filipescu, *op. cit.*, p. 136.

⁶² *Ibidem*, vol. II, 1901—1907, București, 1915, p. 121.

⁶³ *Ibidem*, p. 208.

lui său, la adăpostul libertății”⁶⁴. O asemenea afirmație era avansată în primăvara anului 1906, atunci când ecoul evenimentelor din 13 martie continua să resuscite sentimentele naționale. Împărțășind obiectivele acțiunii declanșate de N. Iorga, pe care încercase cîndva să-l convertească la junimism⁶⁵, „cîștigătorul de oameni”, cum îl numise marele istoric, atrăgea atenția asupra faptului că și alte state au probleme, „noi însă suntem un popor tînăr, care nu ne-am scris încă epopeea noastră glorioasă, pe care o zărim în zorile încă nedeslușite ale viitorului, iar nu în amurgul trecutului. De aceea avem deplină încredere în lupta pe care o susținem”⁶⁶. Odată cu trecerea anilor, N. Filipescu a început să ia legătura cu unii dintre fruntașii Partidului Național Român din Transilvania, în vederea organizării unor acțiuni comune împotriva monarhiei bicefale. Totodată, lăsa să se înțeleagă, așa cum remarcă în noiembrie 1912 unele oficialități ale diplomației austro-ungare, că inclina spre Antantă⁶⁷. Avînd în vedere toate acestea, nu era greu de presupus care va fi atitudinea viitoare a marelui luptător pentru înfăptuirea dezideratelor românești.

În momentul declanșării primului război mondial, el se afla în acea „falangă neprihănită”, cum îi numise pe toți cei angajați trup și suflet în acțiunea de realizare a idealului național. După ce la începutul anului 1914 denunța lipsa lealității din raporturile Austro-Ungariei cu România, puțin mai tîrziu, în ajunul vizitei țarului la Constanța, el își exprima convingerea că întrevederea ce urma a avea loc putea reprezenta momentul unei reorientări a politicii externe preconizate de cercurile diplomatice din București⁶⁸. Izbucnirea conflictului, ce se va transforma repede într-o conflagrație europeană, l-a găsit pe N. Filipescu alături de Take Ionescu, Delavrancea, Emil Costinescu și N. Xenopol, promotorii curentului proantantist, militînd pentru menținerea neutralității și opunîndu-se astfel celor care preconizau ca România să intre în război alături de Puterile Centrale. Respingînd de la început formula „neutralității leale și definitive”, el propunea o „neutralitate leală și provizorie”⁶⁹. Apoi, situîndu-se în fruntea grupării antantofile, va declanșa o campanie antihabsburgică, pentru a influența opinia publică a Vechiului Regat, opinie care, la rîndul ei, își propunea să determine guvernul pentru a intra în acțiune. Așa cum era și de așteptat, nu după mult timp va recomanda ieșirea din neutralitate. La 1/14 septembrie 1914, după ce lui însuși i se cerea renunțarea la neutralitate, N. Filipescu declara că „Austro-Ungaria nemaifiind în stare să stăpînească ținuturile ocupate de români, socotesc că e de datoria noastră să le ocupăm ca moștenitori legitimi [...]. Intrînd în învălmășeală — observa în continuare —,

⁶⁴ *Ibidem*, p. 358.

⁶⁵ Cf. N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Edit. Minerva, București, 1972, Ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Răpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Răpeanu, București, 1972, p. 374—375.

⁶⁶ Nicolae Filipescu, *op. cit.*, p. 359.

⁶⁷ Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897—1924*, vol. I, București, 1927, p. 130; Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță. 1878—1914*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 330.

⁶⁸ Cf. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 312, 318.

⁶⁹ *România în primul război mondial*, p. 80—81; C. Xenî, *Take Ionescu. 1868—1922*, s. 1., ș.a., p. 308.

va trebui să împărtășim toate riscurile cu aliații noștri de miine”⁷⁰. După anunțarea morții lui Carol, însă, el va cere intrarea imediată în război, afirmându-se ca îndrumător al organizației patriotice „Acțiunea națională”, în rîndurile căreia activau, pentru desăvîrșirea unității românești, dr. I. Cantacuzino, Delavrancea, Simion Măndrescu și alții. „Dorința mea, se va confesa el la 23 octombrie 1914, e să intrăm în acțiune, indiferent de timp și de împrejurările de pe cîmpul de război. O asemenea opinie nu era una izolată și nici ruptă de realitățile vremii. Dealtfel, argumentîndu-și punctul de vedere, preciza că „prefer războiul și, mai bine decît războiul peste un an, doi, singuri față de Austro-Ungaria, prefer războiul acum, alături de Franța de Rusia, și de Anglia, cu toate perspectivele de a ne împlini idealul național”⁷¹. În complexitatea circumstanțelor internaționale de atunci, era greu de întrevăzut evoluția evenimentelor. Propunînd angajarea imediată alături de statele antantiste, el nu exprima o atitudine personală sau de conjunctură, ci una relevată de o stare de fapt ale cărei date nu puteau fi eludate.

Activitatea desfășurată de N. Filipescu în perioada de început a „cumplitului vifor”, a fost subordonată întru totul luptei pentru realizarea idealului național, luptă care a reprezentat adevărata sa profesiune de credință. Nu greșea cu nimic acela care afirma că prin actele sale patriotice realizase „o operă [. . .] de educație națională”, „un îndreptar luminos și curat întru făurirea acelei României visată cu suspine de părinții noștri, o Românie însă nu numai mai mare și mai puternică da și mai dreaptă, mai solidară, mai înfrățită”⁷². Predilecția sa către abordarea globală a problemei naționale s-a concretizat și în interesul pe care l-a manifestat în permanență pentru conlucrarea și sincronizarea acțiunilor inițiate în acest sens atît în Vechiul Regat, cît și în Transilvania. După contacte și discuții purtate cu unii fruntași politici de peste munți, înainte de izbucnirea războiului, el a decis, în înțelegere cu O. Goga, ca „Epoca” să pună la dispoziția românilor refugiați o rubrică intitulată „Ardealul vorbește”. În cele două coloane rezervate permanent, „urma să <se > întreprindă, așa cum nota unul dintre cei implicați în această colaborare, o acțiune solidă, serioasă, sistematică, în vederea realizării idealului”⁷³. Toamna anului 1914 a reprezentat anotimpul în care N. Filipescu, cu o consecvență demnă de o cauză atît de înaltă, a inițiat o adevărată mișcare, la scară națională, în vederea intrării României în război, alături de Antantă. Răspunzînd celor care propuneau prelungirea neutralității, pentru a aștepta clipa cea mai favorabilă angajării sau jocul șanselor, el susținea că „popoarele cari vor să trăiască nu așteaptă totul de la întîmplare. Idealul românesc trebuie îndeplinit la sigur, nu la noroc”⁷⁴. Totuși, spiritul de prevedere sau reticența unora au făcut

⁷⁰ „Adevărul” din 2. IX. 1914, p. 3; *România în primul război mondial*, p. 81; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 167, 173–174.

⁷¹ N. Filipescu, *Pentru România—Mare. Cuvîntări din război. 1914—1916*, p. 7–8; vezi și 1918. *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 382.

⁷² Nicolae Filipescu, *Discursuri politice*, vol. II, p. VII, X.

⁷³ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 119.

⁷⁴ N. Filipescu, *Pentru România—Mare. Cuvîntări din război. 1914—1916*, p. 11; vezi și Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 453.

ca în acest interval să fie discutate fel de fel de opinii. Era și normal să se procedeze așa. Dar, în corul celor care se rosteau în aceste împrejurări, se impunea, cum observa N. Iorga, prin fermitate și argumente, „războinicul” care cerea regelui Ferdinand „să se încoroneze la Alba-Iulia sau să moară pe cîmpia Turdei”. Nimeni, remarca ilustrul memorialist, nu impresiona așa de mult [. . .]. Suna la dînsul un ton de generații întregi trăite pentru bătaie, și era lesne să se vadă că în cuvintele care cădeau grele ca plumbii din pușcă nu e nimic învățat pe dinafară, nimic adus de acasă, nimic meșteșugit pentru aplauze”⁷⁵. Fie că se adresa presei străine sau opiniei publice românești, tonul și intransigența convingerilor sale erau aceleași, intrucît, releva el, „nici unul din statele beligerante nu are mai mult de cîștigat, nici mai mult de pierdut, ca România în războiul actual”. Punînd în așa fel problema încît orice ripostă părea inutilă, omul care își judeca existența în funcție de idealul neamului său conchidea, adresîndu-se țării la 23 noiembrie 1914, că „azi nu mai poate fi vorba de pace. Azi e de ales între acțiune și sinucidere”⁷⁶. Acela care nu va mai ajunge să trăiască clipa de apoteoză, survenită la Alba Iulia, a avut fericirea să participe, la 1 decembrie 1914, la solemnitatea sfințirii drapelului „Ligii Ardelene”. Sesizînd semnificațiile înalte ale momentului, el observa, cu o bucurie nedisimulată, că „astăzi pentru prima oară s-au strins laolaltă românii din ținutul României independente, cu acei de peste hotare, sub filfiirile aceluiaș drapel”. Referîndu-se la un eveniment atît de înălțător, el declara că „este faptul care dorim să se împlinească cît mai curînd și doresc să vedem acest steag filfiind [. . .] și în cuprinsul noului Regat al României-Mari”⁷⁷. Dorința avea să i se împlinească abia peste patru ani, atunci cînd numele său era înscris deja în cartea de aur a neamului.

La începutul anului 1915, atmosfera generală era specifică vremurilor de război. Totul se judeca și se raporta la acea competiție uriașă în care marile puteri încercau să-și impună supremația în Europa. România, pentru care războiul reprezenta un prilej unic oferit de istorie în vederea fixării granițelor firești ale neamului, trăia fiecare clipă cu o intensitate deosebită, conștientă de sacrificiul care o aștepta. În această conjunctură, N. Filipescu, vorbind la o întrunire organizată de „Liga Culturală”, la 15 februarie 1915, și prezidată de V. Lucaciu, cerea românilor „să ne stringem cu toții, de la cel mai mare la cel mai mic, de la rege la ultimul țăran, îndreptîndu-ne spre unire prin unanimitate, în jurul singurei politice spre care inima ne îndreaptă, pe care dreapta judecă o dictează și pe care o impun împrejurările înfricoșate prin cari trecem”⁷⁸. La 8 martie 1915, rostindu-se la o manifestație organizată de „Acțiunea Națională” la Brăila, el se pronunța din nou împotriva neutralității, demonstrînd că această atitudine este proprie statelor a căror unitate națională a fost desăvîrșită. Prin neutralitate nu se revendică nimic, ci se încearcă îndeobște a se păstra neschimbată o anumită stare de fapt.

⁷⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 468; vezi și *România în primul război mondial*, p. 84; I. G. Duca, *op. cit.*, p. 79.

⁷⁶ N. Filipescu, *Pentru România—Mare. Cuvîntări din război. 1914—1916*, p. 14, 18; *România în primul război mondial*, p. 84.

⁷⁷ N. Filipescu, *Pentru România—Mare. Cuvîntări din război. 1914—1916*, p. 9.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 24—25.

Or, România nu se afla, la acea dată, într-o asemenea situație. De aceea, își încheia el discursul, în aplauzele auditorului, „cerem d-lui prim-ministru să ordone formațiunea de luptă și trompetul să sune asaltul”⁷⁹.

Desigur, pretinzând atât de categoric intrarea în război, N. Filipescu era conștient de sacrificiile pe care urmau a le suporta românii. Dar, și el, ca dealtfel toți cei ce și-au asumat în acele vremuri responsabilitatea de îndrumători ai neamului, au înțeles încă din primul moment că fără sacrificii inegalabile nu era posibilă împlinirea năzuințelor naționale. Cerindu-le celor cărora li se adresa să înțeleagă sensul înalt al jertfei patriotice, el, dispus oricând la orice sacrificiu, atrăgea atenția asupra unui fapt demonstrat de istorie, subliniind că „sunt generații cari — ca arborii cari într-un an îmbelșugat dau fructele a trei ani și sleiesc rodirea anilor următori — au trăit și au împlinit aspirațiunile mai multor generații”⁸⁰. O asemenea aserțiune, dar nu numai aceasta, învederau faptul că N. Filipescu era conștient că toți cei chemați să înfăptuiască, pe cimpul de luptă sau la masa tratativelor diplomatice, eliberarea pământurilor românești se născuseră sub o zodie unică, aceea a realizatorilor Marii Uniri.

Un moment important în acțiunea națională desfășurată de marele bărbat politic l-a constituit actul intrării în război a Italiei. După ce cindva declarase că primul ministru român trebuia să urmeze exemplul lui Cavour, de această dată se arată convins că prin gestul său, Italia ne sugerase drumul pentru care urma să opteze țara noastră. Alăturarea Peninsulei de statele antantiste, după ce raporturile sale internaționale fuseseră orientate, decenii de-a rîndul, în virtutea principiilor diplomatice formulate de Puterile Centrale, sporea șansa în victorie a taberei ce se opunea Austro-Ungariei, fapt care a avut un ecou deosebit în rîndul opiniei publice românești. Atunci cînd intrarea Italiei în război de partea Triplei Înțelegeri era sigură, N. Filipescu arăta că „speranța unei României Mari trece azi din domeniul probabilităților în acela al certitudinilor”⁸¹. Desprinderea sa de Al. Marghiloman și fuziunea cu Take Ionescu sînt două acte politice determinate de aceleași convingeri, întrucît, așa cum s-a relevat apoi, din acel moment, „nimic personal nu mai preocupa pe acești mari români. [...] Ochii lor erau pironiți într-un singur punct: frontul din Apus”⁸². Acțiunea lor conjugată a continuat și atunci cînd, începînd din august 1915, Antanta traversa grave dificultăți militare. Dar, N. Filipescu nu încetează a milita pentru menținerea trează a conștiinței naționale, atît în Vechiul Regat, cît și în Transilvania, devenind președintele „Federației Unioniste”⁸³.

Anul mării decizii l-a găsit pe ilustrul patriot în fruntea acelor care cereau alianța cu Tripla Înțelegere. Întors din Rusia, unde încercase să demonstreze că România era de partea Aliatilor, el rostea o cuvîntare la Craiova, la începutul lunii mai 1916, cu care ocazie preciza că existau condiții incontestabile pentru rezolvarea problemei transilvane în sensul

⁷⁹ *Ibidem*, p. 28, 31.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 33—34.

⁸¹ „Epoca” din 24. IV. 1915, p. 1; *România în primul război mondial*, p. 115; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 207, 209.

⁸² C. Xenă, *op. cit.*, p. 324; Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 202, 222.

⁸³ Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 229, 240.

unirii ei cu patria mamă⁸⁴. Ca și pînă atunci, toate eforturile sale erau subordonate pregătirii pentru confruntarea ce avea să confere României atributele unității și independenței naționale. Deși bolnav și ostent după atîția ani de luptă, nu a încetat nici o clipă să se prezinte în fața neamului său ca tribun al celui mai înalt ideal românesc. Atunci cînd intrarea în război devenise iminentă, el se arăta încîntat că în sfîrșit „România intrase pe calea destinului ei”. Într-o telegramă adresată ziarului parizian „Le journal”, la începutul lunii august 1916, cerea ca românii să fie considerați „printre factorii care vor contribui la încheierea fericită a războiului și la victoria Aliatilor”⁸⁵. Prezent la Consiliul de Coroană de la 14/27 august 1916, unde avea să se hotărască intrarea neîntîrziată în acțiune, N. Filipescu reprezenta, împreună cu Take Ionescu, „curentul conștiinței naționale”. Combătîndu-l pe Al. Marghiloman și sprijinindu-l pe I.I.C. Brătianu, „campionul angajării” se afirma încă o dată, așa cum se va releva de altfel, ca un interpret fidel al voinței tuturor românilor⁸⁶. Prin intrarea în război alături de statele antantiste, N. Filipescu își vedea recunoscută, de întreaga națiune, dreptatea cauzei pentru care luptase, iar răsplata îi era conferită de gestul primului soldat care, trecînd în Transilvania, făcea să dispară pentru totdeauna o graniță arbitrară între fiii aceleiași patrii. Ar fi meritat, desigur, să-și audă glasul în corul imens al acelor care aclamau Marea Unire. Dar, intrîst de primele succese militare și obsedat de pericolul ce-l prezenta o invazie a armatelor germane, N. Filipescu a murit înainte ca românii să-și fi afirmat pe cîmpul de luptă drepturile lor istorice. În momentul în care pămîntul patriei se vedea amenințat cu armele, el și-a pierdut, ca și Anteu, cum observa cineva, puterea de a-și mai lua „sborul spre ideal”. Tristețea a fost cu atît mai mare, remarca Take Ionescu, cu cît „el n-a avut nici norocul să trăiască destul ca să vadă victoria, nici să moară înainte de începutul înfrîngerilor”⁸⁷. A dispărut, conchidea N. Iorga, „mult prea curînd și pentru lupta care se deschidea și pentru viitorul care era să urmeze”, dar a avut totuși vreme, considera Matei Cantacuzino, „să întrezărească, prin întunecimea suferințelor de moarte ale țării și ale sale, răsăritul de soare pe care-l aștepta”⁸⁸. A fost un român adevărat, dintre aceia în stare să prefigureze o epocă, iar „numele său rămîne ca al celui mai iubit dintre apărătorii neamului”⁸⁹. Refuzînd să creadă că un asemenea patriot nu mai era, chiar dacă fusese înmormîntat, N. Iorga scria că „nu putea fi înmormîntarea lui. Căci el nu putea fi înmormîntat decît în haină de ostaș, nu putea fi înfășurat în alt giulgiu decît al tricolorului și nu putea fi coborît în pămînt decît la sunetul tunurilor într-o seară de victorie”⁹⁰. Octavian Goga, la rîndul său, scriînd despre acela

⁸⁴ *Ibidem*, p. 266, 276; *România în primul război mondial*, p. 121; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 478.

⁸⁵ Apud Ion Bulei, *1916. zile de vară*, Edit. Eminescu, București, 1978, p. 186, 203–204.

⁸⁶ C. Xenil, *op. cit.*, p. 354; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 497; *România în primul război mondial*, p. 139; I. G. Duca, *România intră în acțiune*, p. 155.

⁸⁷ M. Mihăileanu, *op. cit.*, p. 41; C. Xenil, *op. cit.*, p. 365.

⁸⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 468; Matei B. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 6.

⁸⁹ Matei B. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 6.

⁹⁰ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, p. 47.

pe care îl considera „un simbol de vitejie strămoșească”, afirma, în toamna anului 1917, că „mai mult decât oricând, Filipescu, *astăzi* trebuia să trăiască”⁹¹.

Încă de la începutul declanșării primului război mondial, *Duiliu Zamfirescu*, fără a respinge, în principiu, eventualitatea implicării în confruntarea ce se derula într-un ritm deconcertant, s-a pronunțat împotriva angajării imediate a țării sale, considerînd că aceasta nu era încă pregătită. „Un război cu Austro-Ungaria, astăzi, scria el la 15/28 octombrie 1914, însemnează un război pe două fronturi, adică cu Austro-Ungaria și cu Bulgaria”. Perspectiva confruntării cu Puterile Centrale îi provoca o reticență explicabilă pentru acele vremuri, convins fiind că „nu suntem pregătiți pentru o asemenea luptă”. Făcînd astfel de declarație, diplomatul nu propunea o expectativă sau o neutralitate *sine die*. „Care e românul, se întreba el, care să nu dorească cucerirea . . . Transilvaniei — care să nu fie gata la orice sacrificiu pentru atingerea acestui scop?” Așadar, nu respingea aprioric intrarea în război, ci propunea doar amînarea momentului pentru atunci cînd se vor fi „luat toate măsurile pe care le indică prudența cea mai elementară și calculul probabilităților cel mai simplu”⁹². Explicîndu-și mai tîrziu atitudinea se va putea constata că circumspecția sa era determinată și de convingerea, afișată nu numai de el, că în acele momente, conducerea țării ar fi trebuit să fie exercitată de un guvern care să reprezinte voința tuturor, nu a unui partid⁹³. Departe de a se declara împotriva participării României la război, în discursul rostit la Academie, la 7 noiembrie 1914, el conchidea, după ce încercase să evidențieze implicațiile și semnificațiile unui război necunoscut încă de istorie, că indiferent de orice opinie, „ochii noștri ar trebui să vadă, înainte de toate, propriile noastre colori, acelea ale tricolorului nostru : pe acesta să-l salvăm și să-l ținem sus”. Recomandînd prevedere și pregătire, el se prezenta ca un patriot a cărui existență se confunda, în acele momente, cu idealul național, care „ideal trebuie să-l urmărim noi — revenea el la vechea convingere —, cînd vom crede că ne vine la îndemînă”⁹⁴. Justificîndu-și din nou punctul de vedere, va declara, în decembrie 1914, că în romanele sale încercase să intensifice „dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării și, cu ei, să iau Ardealul”, idee pe care o va relua și mai tîrziu, într-o formulare puțin modificată. *Istoria Comăneștenilor*, preciza el, trebuia să se încheie cu încă un volum. Dar, „poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagină. Ca patriot, mie nu-mi rămîne decît să mă închin lui și să-i dăruiesc cei doi băieți ce mi i-a dat Dumnezeu”⁹⁵. La 13 decembrie 1915, rostindu-se din nou în fața celor adunați în cel mai înalt forum științific al țării, ministrul pus la un moment dat în indisponibilitate și acuzat de anti-patriotism se pronunța în continuare pentru amplificarea pregătirilor,

⁹¹ O. Goga, *Nu moare Filipescu*, în „România” din 1. X. 1917, p. 1.

⁹² Apud Mihai Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, Edit. pentru literatură, București, 1969, p. 736—737.

⁹³ *Ibidem*, p. 744.

⁹⁴ *Duiliu Zamfirescu, Sufletul razboaielor în trecut și în prezent*, București, 1914, p. 18—19.

⁹⁵ *Idem, Opere*, vol. II, Ediție îngrijită, prefață, note, glosar de Mihai Gafița, Edit. Minerva, București, 1970, p. 21.

atrăgind însă atenția asupra faptului că „Europa trebuie să afle și să știe că noi vrem să trăim, și că la ceasul cel mare, cu toată politica noastră de zizanii, ne va găsi uniți”⁹⁶. Așa după cum se poate observa, și de această dată, rezerva față de o implicare grabnică era determinată de aceleași resentimente față de „zizaniile” politicianismului vremii.

Dealtfel, acesta va fi unul dintre principalele motive pentru care Duiliu Zamfirescu nu se va afla în anii războiului printre cei implicați direct în desfășurarea evenimentelor. Se resimțea, apoi, în urma acuzațiilor proferate în mod cu totul gratuit la adresa patriotismului său, pus la îndoială tocmai de Titu Maiorescu, omul care fusese pentru el un adevărat mentor spiritual. Rostind comunicarea *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, autorul *Vieții la țară* s-a simțit lezat de atitudinea insidioasă a cercului acelora care căutau să-l izoleze, insinuând chiar și faptul că el ar fi nutrit sentimente filogermane, deși opinia sa nu se deosebea esențial de formula acceptată de cei care preconizau „neutralitatea loială și definitivă”. Ostracizat cumva și resemnat, va urmări desfășurarea războiului fără a mai face declarații publice, încercând însă, cu o intensitate proprie sensibilității și patriotismului său, aceleași sentimente cu care se confruntau toți românii ce așteptau clipa intrării în războiul deplinei eliberări.

În momentul implicării României în desfășurarea unor ostilități ce durau de doi ani, Duiliu Zamfirescu nu a îmbrăcat uniforma militară, datorită virstei înaintate. Dar, cei doi fii ai săi erau prezenți printre românii care s-au aruncat încă de la început în focul luptei, unul dintre ei fiind chiar rănit, la 15 noiembrie 1916. Pe epistola prin care fusese informat de gestul patriotic al acestuia, părintele care se îndoiea cândva de seriozitatea preparativelor care au precedat angajarea într-o confruntare de asemenea proporții consemna că „această scrisoare fiind istorică, pentru a dovedi eroismul fiilor noștri, acelora mai cu seamă care credeau că nu suntem destul de pregătiți pentru a intra în război — se va păstra în familie, împreună cu schița de obuz, ca pildă generațiilor viitoare din neamul meu”⁹⁷. O asemenea adnotare ne relevă un Duiliu Zamfirescu convins de victoria cauzei naționale. Chiar dacă nu se afla în primele rinduri ale autorităților românești investite cu prerogativele proprii factorilor de decizie, el nu rămăsese în afara celor implicați în mod oficial în desfășurarea războiului. Ca delegat al României în Comisiunea Europeană a Dunării, avea de îndeplinit o serie de însărcinări diplomatice. Datorită lui, au fost salvate arhivele și tezaurul Comisiunii, evacuându-le la Odessa, în decembrie 1917. Aici, unde se vor regăsi mulți dintre parlamentarii români evacuați⁹⁸, el își va nota unele impresii, marcate însă de deziluzia înfrângerilor suferite de armata română. „Cu toată hotărârea mea de a rămîne obiectiv — recunoștea memorialistul —, inima sîngeră de durere, sufletul tremură de indignare, cînd mă gîndesc că suntem bătuți, numai din cauza incapacității îndrăznețe a cîtorva

⁹⁶ Idem, *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*, București, 1915, p. 19.

⁹⁷ Apud Mihai Gafița, *op. cit.*, p. 741.

⁹⁸ Cf. Gr. Procopiu, *passim*; Pascal Toncescu, *Un an de pribegie. Decembrie 1916. Decembrie 1917*, Odessa, 1917, *passim*.

oameni”⁹⁹. Meditînd, în acele împrejurări, la viitorul României, el considera că vechile partide politice vor trebui abandonate, recurgîndu-se la serviciile țăranilor întorși de pe front și la cei care au suferit alături de aceștia, pentru ca împreună „să regenereze neamul nostru”. Încheindu-și consemnările atunci cînd deznodămîntul războiului încă nu putea fi întrezărit, el consemna la 20 martie 1917 un gînd ce ascundea o evidentă intenție testamentară: „dacă nu mă voi întoarce niciodată în țară, viu, las copiilor mei sarcina de a mă aduce în *pămîntul nostru* numai cînd va fi liber”¹⁰⁰. Va reveni totuși în țară în ianuarie 1918, fiind în continuare martor al tuturor actelor prin care românii au consfințit unirea lor deplină. Vorbînd despre rolul Academiei române la formarea și întreținerea sentimentului național, fostul președinte al Societății Scriitorilor Români reamintea faptul că prin întreaga sa operă intenționase „de a întoarce sufletul românilor către iubirea de propria lor țară și către înfăptuirea idealului național”. Răspunzînd celor care îl acuzaseră cîndva, pe nedrept, de lipsă de patriotism, Duiliu Zamfirescu mărturisese că „visez o *Românis Mare* de cînd eram tînăr”¹⁰¹. Mai tîrziu, revenind asupra romanului care trebuia să încheie *Istoria Comăneștenilor*, recunoștea că „pe acesta nu l-am scris, căci l-a scris poporul românesc, cu singele lui”, înfăptuind unirea Transilvaniei cu *Țara*¹⁰². Bucurîndu-se, odată cu toți românii, pentru realizarea idealului național, el releva mai întîi faptul că „cei ce au mers pe front s-au purtat bărbătește, cu toată lipsa de muniții, de tunuri, de aeroplane, de îmbrăcăminte”¹⁰³.

Desăvîrșirea unității naționale era considerată de romancierul devenit între timp om politic drept preludiul unei etape distincte a istoriei României noi. Dincolo de suferințele și sacrificiile suportate de un neam întreg, va observa el, „cei ce au pribegit departe de țară, ca și cei ce au rămas pe loc, se regăsesc cu bucurie la vetrele lor, mulțumind cerului că i-a scăpat de stăpînirea străină. Deși casele sunt dărîmate, avutul prădat, cîmpiile sterpe —, totuși mulțumirea de a respira liberi, de a vedea înfăptuirea visului pe care numai o clipă l-a trăit Mihai Viteazul — unirea laolaltă a tuturor Românilor — ne ajută să uităm ziua de ieri și să ne bucurăm de ziua de astăzi”¹⁰⁴.

Scrutînd viitorul neamului său, după ce sondase realitățile vremurilor, Duiliu Zamfirescu se va afirma alături de cei hotărîți să consolideze actul Marii Uniri. Adresîndu-se aleșilor țării, de la tribuna celui dintîi Parlament al României noi, el se considera „un reprezentant al poporului”¹⁰⁵, „un suflet lipsit de prihană, gata oricînd să se jertfească pentru binele scumpei noastre patrii”¹⁰⁶. În această ipostază, cerea celorlora adunați în primul sfat al tuturor românilor „să fiți cu bună chib-

⁹⁹ Apud Mihai Gafița, *op. cit.*, p. 744.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 744—745.

¹⁰¹ „Îndreptarea” din 16. X. 1918, p. 1; vezi și D. A.D., 16 februarie 1920, p. 282.

¹⁰² „Îndreptarea” din 18. VI. 1919, p. 1

¹⁰³ Duiliu Zamfirescu, *Eroii putneni*, în „Curierul Putnei” (Focșani) din 27. XII. 1918,

p. 1.

¹⁰⁴ *Ibidem*; vezi și Duiliu Zamfirescu, *Divizia a 6-a*, în „Curierul Putnei (Focșani) din 5/18. V. 1919, p. 1.

¹⁰⁵ D. S., 16 februarie 1920, p. 282.

¹⁰⁶ D.A.D., 29 noiembrie 1921, p. 7 și 24 februarie 1921, p. 908.

zuală, să băgați de seamă unde duceți țara aceasta, care, salvată ca printr-o minune dumnezeiască din teroarea războiului nimicitor, a ieșit așa frumoasă cum este astăzi și despre care țară veți fi răspunzători către fiii și nepoții voștri”¹⁰⁷. Preocupat dintotdeauna de soarta lumii satelor, romancierul care crease prin opera sa atâtea personaje memorabile ce se mișcau în mediul rural pretindea ca pământul „binecuvîntat al patriei” să fie pus „la îndemîna aceluia admirabil țăran care de 2000 de ani ne-a păstrat neștirbită fizionomia noastră de popor latin în Carpați și la gurile Dunărei”¹⁰⁸. Revenind mereu asupra acestei idei, scriitorul investit cu prepoțtența de reprezentant al țării, în cel mai înalt forum de rostire publică, cerea tuturor românilor ca pământul strămoșesc să fie considerat ca „sfînt, pentru că acolo [...] zac osemintele de două mii de ani ale unui popor eroic care a știut să moară apărîndu-l”¹⁰⁹. Așadar, cele mai frumoase gânduri și fapte ale românilor, care se regăseau, peste secole, între granițele lor firești, trebuiau puse în slujba „acelora cari au făcut cu trupul lor și cu sufletul lor România Mare”¹¹⁰. Formulînd aceste propuneri, însă, el nu uita să ceară celor pentru propășirea și emanciparea cărora militase o viață întreagă să-și unească eforturile cu ceilalți fii ai țării pentru ca România Mare să devină cu adevărat mare. „Voi, țărani transilvăneni, cari reprezentați pe legionarii romani, cari atunci cînd se întorceau cu marii lor căpitani primeau pămînt și deveneau garanția imperiului și elementul cu adevărat conservator al latinității, voi să faceți — reclama marele patriot — același lucru în România Mare”¹¹¹. Pentru el, pământul țării devenise un adevărat sanctuar, și nu numai al românilor, căci, „în acest pămînt s-a încheat, acum în urmă, cu singele nostru, singele generos al marilor noștri Aliați”¹¹².

Circumstanțe la care ne-am referit deja au făcut ca Duiliu Zamfirescu să nu se afle, întotdeauna, în cercul factorilor de decizie, de voința și hotărîrile cărora a depins, în mare măsură, participarea la confruntarea încheiată în 1918 și realizarea Marii Uniri. Dar, prin întreaga sa activitate patriotică, desfășurată înainte de 1914, în zilele războiului, precum și după aceea, creatorul Comăneștenilor și-a înscris numele alături de ale tuturor celor intrați în istorie ca generația Marii Uniri. Dealtfel, așa se considera și el. În decembrie 1921, deci cu puțin timp înainte de a muri, prefațînd a cincea ediție a *Vieții la țară*, autorul își avertiza cititorul, relevînd faptul că acela „ce scrie aceste rînduri este un om căruia Dumnezeu i-a dat dureri și bucurii personale ca la toți muritorii, dar care a avut marele noroc de a fi trăit o viață întreagă hrănind un dor, și de a se apropia de sfîrșitul vieții cu dorul împlinit. Timp de 40 de ani

¹⁰⁷ D.S., 16 februarie 1920, p. 280.

¹⁰⁸ D.A.D., 7 iulie 1921, p. 3594.

¹⁰⁹ Idem, 30 iunie 1920, p. 168.

¹¹⁰ D.S., 13 februarie 1920, p. 269.

¹¹¹ Idem, 16 februarie 1920, p. 280.

¹¹² D.A.D., 30 iunie 1920, p. 168.

am suspinat după Transilvania; timp de 15 ani am trăit la Roma, adorînd pe Traian; timp de doi ani am făcut parte din parlamentul României Mari, în care am lucrat alături de frații noștri [...], la consolidarea frumosului nostru stat, „Dacia Traiană”. Scriind acest exordiu, ce se voia, desigur, o pagină cu valoare de *credo* spiritual, el nota, referindu-se la anii primului război mondial: „ce desfășurare de groaznice evenimente! ... cîte dureri! ... ce neînchipuită plămzuire de atrocități! ... cît sînge vărsat! ... cîtă umilință și cîtă disperare! ... Și, deodată, soarele biruinței! Se poate, se întreba el cu îndreptățire, epopee mai vrednică de a fi transmisă urmașilor?”¹¹³.

LA GÉNÉRATION DE LA GRANDE UNION (II)

RÉSUMÉ

Parmi les représentants marquants de tous les Roumains qui ont milité et participé ensuite à l'accomplissement de l'idéal national, inscrivant leur nom parmi les dirigeants de la génération de la Grande Union, Ion I.C. Brătianu, Nicolae Filipescu et Duiliu Zamfirescu occupent une place distincte.

I.I.C. Brătianu, président du gouvernement pendant la période de la guerre et revenu ensuite au gouvernement le 12 décembre 1918 a décidé l'évolution de la diplomatie roumaine au cours des années de la neutralité et puis de celles de la participation à la guerre. A son nom se rattachent l'adoption de la neutralité, la signature, le 17 août 1916, de traité avec l'Entente, la décision de l'entrée en guerre et puis la participation à l'affrontement qui allait prendre fin par la réalisation des plus hautes desiderats roumains. Patriote et combattant de la cause nationale, I.I.C. Brătianu s'est identifié avec les sacrifices de tous ceux qui ont contribué à l'édification de la Roumanie nouvelle.

N. Filipescu, „champion de l'engagement”, comme il fut dénommé par les contemporains s'est groupé en permanence en tête de ceux qui demandaient l'entrée en guerre sans retard aux côtés de la Triple Entente. Après le déclenchement de la première conflagration mondiale, toute l'activité déployée par celui qui à l'âge de 15 ans avait demandé de participer à la guerre d'indépendance a été subordonnée à la cause nationale roumaine. D'ailleurs il est mort et ce n'est pas l'effet du hasard, précisément lorsque le spectre de l'invasion allemande était devenue une menace écrasante.

Duiliu Zamfirescu, après avoir milité par ses écrits à l'affirmation du sentiment national s'est rallié à ceux impliqués à l'accomplissement de l'unité pleine et entière, se prononçant au moment du déclenchement du conflit pour une attitude de prudence. Après avoir salué l'acte du 1er décembre 1918 il s'est engagé, corps et âme, à la consolidation de la Grande Roumanie.

¹¹³ Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. II, p. 22.

DATE NOI PRIVIND LUPTA ROMÂNILOR ARDELENI PENTRU FĂURIREA UNITĂȚII POLITICE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX

DE

PAUL ABRUDAN, IOAN ROȘCA

La începutul secolului al XX-lea, poporul român, moștenitor al unei bogate și valoroase tradiții progresiste și revoluționare, a ridicat lupta pentru libertate și desăvîrșirea unității naționale pe o treaptă superioară, dîndu-i noi valențe și dimensiuni.

După cum se știe, primele decenii ale veacului nostru au cunoscut o puternică amplificare a acțiunilor de luptă ale românilor transilvăneni pe tărîm național care, în anii războiului se vor ridica la limita maximă, culminînd cu înfăptuirea aspirației multisekulare a poporului, unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918.

Edificatoare în acest sens sînt documentele de arhivă depistate în ultima vreme, care vin să completeze și să îmbogățească cunoștințele referitoare la creșterea în lărgime și adîncime a luptei românilor ardeleni pentru înfăptuirea idealului național. Dintre numeroasele acte de epocă care vin să ateste o asemenea situație, unele au în vedere acțiuni culturale, iar altele cuprind date de ordin social, militar și politic.

Măsurile și acțiunile oficialităților de a interzice orice manifestări cu caracter național, de maghiarizare forțată a românilor ardeleni, au întîmpinat o rezistență tot mai puternică, directă sau indirectă, din partea populației și a reprezentanților ei. Atunci, cînd la 20 octombrie 1904 se adopta legea școlară propusă de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice Albert Berzeviczy, prin care se prevedea obligativitatea limbii maghiare pentru anumite obiecte în școlile confesionale române, precum și cenzurarea programelor de învățămînt, a manualelor și bibliotecilor școlare, au avut loc o serie de acțiuni protestatare. Împotriva acestei legi se vor ridica cei doi mitropoliți, Ioan Mețianu, ortodox, și Victor Mihalyi, greco-catolic, numeroși intelectuali români, organe de presă, asociații culturale și masele largi populare.

În această atmosferă și ca răspuns la măsura inițiată de autoritățile maghiare de guvernămînt, se întrunește conferința profesorală a cadrelor didactice de la școlile medii greco-ortodoxe din Brașov, în ziua de 6 octombrie 1904. Cu acel prilej se stabilește ca și pe mai departe obiectele de învățămînt să se predea în limba română, iar „la propunerea directorului Virgil Onițiu, conferința hotărăște ca ortografia nouă a Academiei Române să fie introdusă la școalele noastre, avînd ca și manu-

alele care vor apărea în viitor să fie tipărite cu această ortografie”¹. Înaintată Consistoriului de pe lângă Mitropolia din Sibiu, forul tutelar al școlilor medii românești brașovene, la 24 octombrie 1904, adică la patru zile după adoptarea legii menționate mai sus, hotărârea va fi aprobată.

Din cauza opoziției foarte puternice a românilor, guvernării maghiari au fost siliți să renunțe la aplicarea acestei legi.

În cursul aceluiași an, se declanșează un conflict între autorități și unele școli confessionale românești, deoarece acestea din urmă, sub diferite pretexte, nu arborează steagul maghiar. La 26 august 1904, Prefectura județului Bistrița-Năsăud, cu adresa nr. 504, aduce la cunoștința mitropolitului Ioan Mețianu „că de ziua Sfântului Ștefan, 20 august 1904, școala confesională din Prundu Birgăului n-a arborat steagul național”². La ordinul consistoriului sibian, Oficiul parohial greco-ortodox din Prundu Birgăului, cu nr. 134 din 12 septembrie 1904, raportează: „pînă acum n-am putut procura stindardul cu emblema, precum e prescris, din lipsă de bani”³. În felul acesta, conflictul a fost aplanat pentru moment, reizbucnind în anii următori, cînd din nou nu se va arbora drapelul unguresc la școala confesională română.

Numeroase au fost cazurile, cînd, depășind interdicțiile autorităților maghiare, românii și-au apărât cu tenacitate cauza națională, acționînd în cele mai diferite modalități, prin port, atitudine, comportare, pe care orală sau scrisă. Astfel, la 27 iulie 1909, în tîrgul de țară din Bran, cîțiva țărani care purtau panglici tricolore au fost opriți de jandarmii unguri. Cînd aceștia le-au smuls panglicile și au voit să-i aresteze, intervine în apărarea tricolorului român învățătorul Ioan Enescu, teologul George Enescu și Iosif Runcean, preot în Măgura. Acuzați de agitație contra statului, cei trei intelectuali sînt deferiți justiției și, prin sentința nr. 4066/1910 a Tribunalului Brașov, condamnați la cîte 14 zile temniță, pe care le-au executat în închisoarea din Seghedin⁴.

Un caz ieșit din comun a fost acela petrecut la Sibiu, în 2 august 1913. După cum rezultă din raportul plutonierului de poliție György Braun, „pe la orele 9,30, o parte dintre locuitorii greco-catolici din Sibiu au condus la gară pe preotul lor nou ales. Cu toată interdicția poliției, au purtat cu ei tricolorul român, traversînd din piața mică pînă în piața mare. I-am oprit și pe Ioan Moldovan l-am somat, în numele legii, să predea drapelul tricolor român, deoarece este interzis ca acesta să fie purtat. Ioan Moldovan s-a opus predării drapelului și cînd l-am atenționat că procedez conform dispoziției căpitanului de poliție, din nou Moldovan și ceilalți au declarat că vor veni la poliție”. În fața primăriei, relatează plutonierul: „am confiscat drapelul de la Ioan Moldovan, iar cînd a văzut aceasta, Iosif Joandrea i-a spus lui Pavel Chirilă, care ducea drapelul de stat, că dacă nu este permis să ducă drapelul românesc, să arunce jos și drapelul maghiar. În urma îndemnului lui Joandrea,

¹ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, vol. 11, 1903–1906, dosar IV, 1015/1904.

² Idem, dosar IV, 785/1904, act 504/1904.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, vol. 12, anii 1907–1912, dosar III, 773/1911.

Pavel Chirilă l-a aruncat. Și, înainte de a putea interveni, Joandrea a lovit cu umbrela drapelul maghiar”. În încheierea raportului său, pluto-nierul de poliție consemnează : „pe lancea drapelului maghiar era atașat, respectiv cusut, un tricolor român”⁵. Cercetînd acest caz, Procuratura județului Sibiu constată că „adunarea (românilor) n-a fost autorizată” și „acțiunea s-a întîmplat în prezența polițiștilor, în fața primăriei și a poliției”. La 24 din cei implicați în acțiunea de la Sibiu, li s-au aplicat sancțiuni penale și privative de libertate.

În ziua de 15 octombrie 1913, dr. Nicolae Bălan, profesor în Sibiu, însoțit de preotul Ieronim Grovu, a intrat în vorbă cu vreo 15 soldați recruți de la regimentul de artilerie din oraș, care vorbeau între ei ungurește și învățau denumirile maghiare ale pieselor de tun. Apropiindu-se de soldați, profesorul Bălan le-a spus : „Se vede că sînteți băieți români. De ce vorbiți ungurește?” Recruții i-au răspuns că sînt obligați să învețe maghiara. La care, Bălan a zis : „Nu-i obligatoriu (musai); vorbiți cum știți, adică românește”. Cînd soldatul Martin Kroner i-a declarat că este sas, dr. Bălan i-a răspuns românește : „mai bine vorbește săsește decît ungurește; fiecare om să vorbească în limba lui. Nici rîndunica nu poate ciripi și nici cioara nu poate croncăni bine pe altă limbă”. Mai apoi, a conchis : „Pentru noi, e mai frumoasă limba română decît cea maghiară”⁶. Procuratura din Sibiu a calificat ca infamantă activitatea profesorului Nicolae Bălan, motiv pentru care l-a improcusat sub acuzația de instigare antinațională și contra autorității.

La 2 februarie 1914, cantonierul Bucur Țincu, din Rășinari, a intrat în camera de gardă a Depozitului de pulbere al garnizoanei, unde, în fața mai multor soldați, care asigurau paza, a spus printre altele : „dacă va fi război, românii și rușii vor pătrunde în Ungaria, iar eu nu voi trage nici în români și nici în ruși, ci voi întoarce arma spre unguri”⁷.

Pe străzile și în piața din Cîsnădie, unde se aflau vreo 50—60 de muncitori fără lucru, la 24 iulie 1914 a trecut locuitorul Gheorghe Moldovan care, referindu-se la atentatul de la Sarajevo, săvîrșit cu aproape o lună mai înainte, îl aproba cu voce tare⁸. A doua zi, în trenul mixt Turnu Roșu — Sibiu, Ioan Dobrotă, învățător în Sibiel, într-o discuție cu Radu Bădilă din Boița, i-a spus acestuia : „Bătrînii noștri au zis că Ardealul a fost al nostru, și iară trebuie să fie al nostru, ori murim cu toții”⁹. Peste cîteva zile, în același tren, Maria Coștei din Porcești, fiind admonestată de jandarmi, a strigat în public : „Locul acesta este România, nu Ungaria”¹⁰. Teodor Cîrțan din Porumbacu de Sus, în timp ce se afla la prășit pe pămîntul lui Iacob Schüller din Hosman, în 27 iulie 1914 a declarat în fața celor aflați la muncă : „m-am săturat de asuprirea străină și abia aștept să ne eliberăm”¹¹. Dat în judecată, tribunalul l-a condamnat la zece zile temniță. A doua zi, 28 iulie 1914, cînd trupele austro-ungare atacau Serbia, locuitorul Constantin Prie din Săcădate, pe cînd umbla

⁵ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 22/1913, dosar 650/1913, f. 10.

⁶ Idem, pach. 28/1913, dosar 943/1913, f. 9.

⁷ Ibidem, pach. 29/1914, dosar 172/1914, f. 7—9.

⁸ Ibidem, pach. 32/1914, dosar 881/1914, f. 1—7.

⁹ Ibidem, dosar 882/1914, f. 1—15.

¹⁰ Ibidem, pach. 31/1914, dosar 727/1914, f. 1—10.

¹¹ Ibidem, pach. 32/1914, dosar 883/1914, f. 1—8.

pe ulițele satului, a întâlnit un grup de unguri, care în trecut vorbiseră jignitor la adresa românilor, și cărora le-a spus că se apropie vremea eliberării românilor ardeleni de sub ocupația străină¹².

Tot atunci, pentru menținerea spiritului național, Consistoriul arhidiecezan din Sibiu îl însărcinează pe casierul Panteleon Lucuța să „facă două steaguri în culorile statului și două în culorile românești, de mărime egală și să predai din fiecare câte unul îngrijitorilor caselor nr. 36 și 7 din strada Cîsnădiei”, pentru a le arbora la diferite sărbători¹³.

Declanșarea primului război mondial, prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, a dus la intensificarea luptei românilor transilvăneni pentru apărarea cauzei naționale și înfăptuirea unității politice cu frații de peste Carpați. De asemenea, ei și-au manifestat sentimentele de solidaritate cu celelalte popoare asuprite din Imperiul habsburgic și, în primul rînd, față de sirbi.

Pentru început, un asemenea act s-a petrecut la Sibiu. Tinăra Ana Murza, în vîrstă de 17 ani, domiciliată în orașul de pe Cibin, în primele zile ale lui august 1914 a strigat în plină stradă, în fața unui mare grup de oameni: „Jos cu Ungaria, trăiască Serbia!”¹⁴. Arestată de autorități, Ana Murza, acuzată de instigare, a fost condamnată la o lună închisoare.

Intelectualii și cărturarii români ardeleni au luat parte activă la lupta pentru realizarea idealului național. Între aceștia un loc de seamă îl ocupă scriitorul Octavian Goga. Refugiat la București, Octavian Goga publică în ziarul „Adevărul” din capitală, din 11 octombrie 1914, articolul „O legendă distrusă — Autonomia Ardealului”. Socotindu-l calomnios la adresa Ungariei, la propunerea căpitanului de poliție din Brașov, Procuratura din Sibiu anchetează acest caz și-i intenționează lui Goga un proces pentru delictul de instigare contra statului¹⁵.

Ca urmare a activității sale neobosite, pusă în slujba cauzei naționale, scriitorul Octavian Goga este împrorocuit din nou în 1915. Alături de el se aflau implicați literații și oamenii de cultură: Octavian C. Tăslăoanu, Onisifor Ghibu, dr. Constantin Bucșan, Iuliu Enescu, Aurel Esca și dr. Petru Buceanu din Sibiu, Ioan Matia și dr. Sebastian Bornemisa din Orăștie, Vasile C. Osvadă din Hunedoara, Iosif Ioan Schiopul și Cassian R. Munteanu din Arad, dr. Avram Imbroane din Lugoj și Gheorghe Pop de Băsești¹⁶. Dintre aceștia, cea mai mare parte se aflau refugiați în România, unde continuau să militeze pentru libertatea și înfăptuirea unității poporului nostru. Așa se face că încercările autorităților de a-i găsi, ancheta și traduce în fața instanțelor de judecată au rămas infructuoase. Unii dintre ei erau urmăriți și pentru dezertare din armata austro-ungară. Într-o asemenea situație se aflau: Octavian C. Tăslăoanu, fost locotenent de rezervă în Regimentul 23 honvezi¹⁷, care în octombrie 1915 a fugit în România, și publicistul Cassian R. Munteanu. Cu ocazia percheziției efectuate la Sebastian Bornemisa din Orăștie, poliția a des-

¹² Ibidem, dosar 899/1914, f. 1—15.

¹³ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, vol. 15, anii 1914—1917, dosar V, 1581/1914.

¹⁴ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 32/1914, dosar 926/1914, f. 1—14.

¹⁵ Idem, pach. 37/1914, dosar 1102/1914, f. 1—17.

¹⁶ Ibidem, pach. 40/1915, dosar 613/1915, f. 1—16.

¹⁷ Ibidem, pach. 42/1915, dosar 1068/1915, f. 1—10.

coperit 600 exemplare manifeste litografiate, ce au fost executate în tipografia lui Iosif Drotleff din Sibiu, care se intitulau „Capii răscoalei țărănești din 1784” și reprezentau figurile lui Horea, Cloșca și Crișan¹⁸.

Pentru activitatea desfășurată în scopul realizării idealului național, Gheorghe Negoiescu, preot în Întorsura Buzăului, Ioan Coman din Sita Buzău, Romul Popescu, funcționar în Sibiu, Victor Pop, farmacist în Sibiu, dr. Zaharia Munteanu, avocat în Alba Iulia, Ioan Nan, preot în Sinpetru, Iosif Popovici, preot în Sfintu Gheorghe, Coman Baca, preot în Poplaca, Ioan Modroi, învățător în Vama Buzău, dr. Spiridon Boita, avocat în Brașov, Ioan Sociu, funcționar în Brașov, Dumitru Greceanu, preot în Hărman, Nicolae Hainzea, notar în Rîșnov și Pompiliu Dan, inspector școlar în Oradea, Ioan Toma din Dobolii de Jos, David Pop, învățător în Hărman au fost arestați. Odată cu ei, autoritățile au mai reținut încă patru persoane. Acuzați de trădare de patrie și spionaj, grupul celor douăzeci de intelectuali români a fost judecat de Consiliul de război al Corpului V armată din Cluj și condamnați. Deși nouă dintre ei au fost condamnați la moarte prin spinzurătoare, aceștia au reușit să scape cu viață, fiind eliberați la 25 octombrie 1918, după o detenție de trei ani și trei zile¹⁹. Odată cu acest grup este arestat și George Burlea, preot în Barcău.

La 13 iunie 1915, Ioan Fulea din Săsciori „a îndemnat poporul adunat în stradă să refuze supunerea la ordinul de a executa unele lucrări de interes militar. Nu vă duceți la lucru; cine ascultă de acest ordin este un om de nimic”²⁰ — spunea acesta. Dat în judecată de autorități, Ioan Fulea, acuzat de instigare în masă, a fost condamnat la șase luni închisoare.

Elevul de liceu Octavian Radu din Ocna Sibiului, în vîrstă de 16 ani, a primit o poezie de la un soldat din cazarma Regimentului 31 honvezi din Sibiu, în care se spunea că Ardealul nu va mai fi al ungurilor, poezie pe care el o copiază și difuzează în rîndurile prietenilor săi²¹. Acuzat de instigare, deși minor, elevul Octavian Radu este condamnat la un an închisoare, cu suspendare.

Anton Buttoto, italian stabilit în Rîu Sadului, la 25 noiembrie 1915, într-o discuție cu unii locuitori din sat, a spus: „Austro-Ungaria și Germania nu vor învinge niciodată”²².

Odată cu declanșarea războiului de către Austro-Ungaria, a început mobilizarea oamenilor la unități. Cu fiecare zi, feciorii și bărbații părăseau satele, îndreptîndu-se spre cazărmi. Și de acolo, după primirea echipamentului și armamentului, erau trimiși pe front, să se bată pentru interesele hrăpărețe ale monarhiei austro-ungare. Dar și aici guvernării au acționat cu părtinire. Ponderea cea mai mare a bărbaților chemați la oaste o reprezentau mobilizații din rîndurile naționalităților. Oficialitățile doreau să traducă în fapt politica lor militară cu prețul singelui și al muncii naționalităților negermane și nemaghiare. „Chiar din prima

¹⁸ Ibidem, pach. 47/1916, dosar 377/1916, f. 1 20.

¹⁹ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, vol. 15, anii 1914–1917, dosar III, 459/1915.

²⁰ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 39/1915, dosar 402/1915, f. 8–10.

²¹ Idem, pach. 38/1915, dosar 215/1915, f. 1–6.

²² Ibidem, pach. 42/1915, dosar 217/1915, f. 1–10.

zi a mobilizării generale, învățătorii școlilor noastre confesionale au fost chemați sub arme, în cea mai mare parte”, se arată în dispoziția circulară nr. 6369 din 25 iunie 1915, a Consistoriului arhiepiscopozan din Sibiu. Au rămas acasă numai „învățătorii (români) care din cauza etății lor prea înaintate, sau din alte pricini au fost dispensați”²³. Prin mobilizarea la oaste a cadrelor didactice din rîndul naționalităților, guvernării voiau să împiedice lupta acestora pentru libertate și autonomie, și să-i îndrume pe copiii de la școlile confesionale românești spre cele cu limba de predare maghiară, serviind astfel procesului de maghiarizare.

Naționalitățile nemaghiare și negermane din Austro-Ungaria, profund nemulțumite de politica guvernărilor, nu doreau să slujească drept carne de tun pentru acțiunile imperialiste ale acestora. În consecință, un mare număr dintre cei chemați la încorporare și mobilizare refuză să se prezinte la unități și trec munții în România, în timp ce alții dezertează din cazărmi sau de pe fronturile de luptă, slăbind capacitatea de luptă a armatei austro-ungare. De-a lungul războiului, din cei aproape 500 000 români ardeleni mobilizați în armata Imperiului habsburgic, vreo 30 000 se aflau refugiați în România, 120 000 erau prizonieri în Rusia, 18 000 în Italia și aproape 1 000 în Franța.

Din documentele de epocă rezultă amploarea fenomenului de neprezentare a românilor chemați la mobilizare în armata austro-ungară. Din Mindra — Făgăraș a trecut munții; învățătorul Leonte Comșa, care urmează școala de ofițeri din București și, avansat sublocotenent, participă la luptele de la Flămînda, Valea Prahovei și Mărășești; tinerii Leonte Roibu și Ioan Socaciu, Grigore Ludu și Octavian Bărbat din zona Făgărașului, Nicolae Petre din Tâlmăciu, Victor Balea din Sărata, Nicolae Manițiu învățător în Vurpăr, Cazan și Pinciu din Rășinari, învățătorul Sidon Turcea din Șinca Nouă au dezertat din unitățile maghiare, trecînd în țara liberă.

Consemnăm numele învățătorilor Ilie Iuga din Tilișca, Daniel Răchițeanu din Galeș, Oprea Borcea și Vasile Streulea din Săliște, tînărul Dinu Popa din Săliște, Avram Tîmpănaru din Galeș, Nae Răuță din Zărnești, absolvent al școlii comerciale din Brașov, Ieronim Popa din Șinca Veche, Ioan Chiușbea din Vaidarecea, Ioan Vidrighin din Rășinari, care s-au refugiat în România. Din Regimentul 23 honvezi, mai mulți tineri intelectuali români au plecat dincolo de Carpați, pe cînd unitatea se afla cantonată în Porumbacu de Jos. Grupul acesta a fost condus de învățătorul Ștefan Lupu din Porumbacu de Sus, care mai tîrziu, voluntar în Regimentul 14 infanterie, s-a distins în luptele de la Oituz, din vara anului 1917. Împreună cu el erau învățătorii Nicolae Răduțiu din Ighișu Vechi, Gheorghe Motoc din Săsciori-Făgăraș, Ioan Drugă din Ludișor, Ioan Meșianu și Tiberiu Radeș din Făgăraș. Toți acești tineri entuziaști au urmat cursurile școlii militare de ofițeri de infanterie din București și, ajunși ofițeri, au comandat subunități în luptele purtate de armata română la Mărăști, Mărășești și Oituz.

În toamna anului 1914, un mare număr de transilvăneni au trecut în România, îmbrăcînd uniforma militară. Unul din aceștia a fost învă-

²³ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, dosar IV, 270/1915, act 6369/1915.

țătorul Nicolae Nistor din Bod. Acesta s-a înscris la școala de ofițeri și, în calitate de comandant de pluton din Regimentul 6 infanterie „Mihai Viteazul”, a luat parte la luptele de apărare din estul Munteniei, aco-perindu-se de glorie.

Aceeași cale a urmat-o și brașoveanul Vasile Voicu. În fruntea unui pluton de pontonieri, tânărul sublocotenent a participat la luptele de la Flămînda, din toamna anului 1916. Învățătorul Gheorghe Grozea din Feldioara a luat parte, cu gradul de elev-plutonier, în Regimentul 8 vînători, la campania din 1916, și cu gradul de sublocotenent, la bătălia de la Oituz, în vara anului 1917. Învățătorul Iosif Runceanu din Măgura Branului a plecat în țara liberă, unde s-a evidențiat, prin bărbăție și curaj, în luptele purtate de Regimentul 1 grăniceri, fiind decorat cu „Virtutea Militară” clasa I.

Din rîndul ardelenilor care au trecut munții și s-au înrolat voluntari în armata română, în calitate de ofițeri, au făcut parte învățătorul Aurel Jantea din Șohodol, Ilie Brad din Gura Rîului, Iuliu Berindei din Ucerdea de lingă Turda, Dionisie Califaru din Sărata-Făgăraș, Gheorghe Gherman din Răhău-Sebeș. Acesta din urmă a căzut lovit de un obuz, în fruntea plutonului pe care-l comanda, în luptele din Drobocea. Gheorghe Dicu din Săcel și Ilie Muțiu din Mohu, încadrați voluntari în Regimentul 8 vînători, au luat parte la bătălia de la Oituz, unde au căzut răniți de rafalele mitralierelor dușmane. Învățătorul Alexandru Blebea din Cuciu-lata Brașov, ajuns ofițer a luptat cu Regimentul 39 infanterie la Mărășești; învățătorul Ilie Georgescu din Poiana Sibiului este rănit mortal pe cînd își conduce plutonul la asalt împotriva unei poziții inamice la Turtucaia; iar cumnatul său, învățătorul Petru Țiucra din Șoimuș — Arad, a fost rănit tot în luptele din Drobocea.

Dintr-un alt grup de intelectuali transilvăneni care au trecut munții, înrolîndu-se voluntari în armata română, au făcut parte Gheorghe Motoc, I. Răduțiu de lingă Sighișoara, Nicolae Răduțiu din Avrig și Aurel Șenchea, fiul avocatului dr. Ioan Șenchea din Făgăraș, care fusese împușcat de autoritățile austro-ungare pentru activitatea desfășurată pe plan național. Toți patru au ajuns ofițeri în armata română, și au căzut la datorie.

Lista tinerilor intelectuali ardeleni refugiați în România și care se vor înrola voluntari în armată este foarte lungă. Dintre aceștia mai notăm numele lui Vasile Streulea din Jina, Sebastian Stanciu, Alexandru Brotea din Mateiaș, Vasile Mircea din Cața, Nicolae Muțiu din Rășinari, Ilie Stricat și Petru Moga din Sebeș, Valeriu Staicu din Gusu, Nicolae Fanea din Topîrcea, Eugen Mețianu din Ghimbav, Nicolae Hîlmu din Hălchiu, Titus Vătășianu din Sibiu, Traian Dan din Prundu Birgăului, Ioan Topor și Axente Pușcaru din Tohanu Nou, Gică Popa și Traian Butu din Săcele, Alexandru Peneș, Lucian Comșa și Gheorghe Mușat din Tărlungeni, Nicolae Gologan din Satulung. Mai menționăm numele tinerilor intelectuali care au trecut Carpații, intrînd voluntari în armata română și participanți la război, în calitate de ofițeri: Andrei Mănăilă din Zărnești, Ștefan Bucurenciu și Ioan Gologan din Satulung, Niță Peneș, Ștefan Peneș și Ghiță Cîrnu din Purcăreni, Ghiță Medianu și Vasile Chirvase din Săcele, Manole Busuioc din Tărlungeni, Ioan Căciulă din Turcheș, Ioan Garcea din Augustin.

Merită reținut și faptul că cea mai mare parte a absolvenților școlii normale din Blaj refuză să facă parte din armata austro-ungară și vor intra voluntari în unitățile române. Din cei două zeci de tineri care au trecut munții, menționăm numele lui Ovidiu Vodă din Zărnești, Nicolae Pasăre și Ioan Fodor din Țara Moșilor, care la 10 mai 1914 arboraseră tricolorul național pe turla catedralei din Blaj; Nicolae Dop și Ulpiu Gomboș din Munții Apuseni, nepotul tribunului Gomboș de la 1848, frații Samoilă și Alexandru Socol din Berivoii Mari, Ioan Toderici și Ovidiu Fulicea din zona Făgărașului. După terminarea cursurilor la școlile de ofițeri, toți aceștia au comandat subunități de diferite arme în luptele din campaniile din 1916 și 1917, comportându-se vitejește și mulți dintre ei au căzut la datorie ²⁴.

În 1915, fenomenul neprezentării la mobilizare în armata austro-ungară a românilor ardeleni a crescut și mai mult. Astfel, numai din 26 localități ale județului Sibiu, un număr de 247 persoane cu obligații militare, în momentul când au primit ordinele de chemare au trecut Carpații în țara liberă. Pe așezări, situația se prezintă după cum urmează: din Avrig — 3, Boița — 1, Căpîlna — 1, Gura Rîului — 6, Jina — 20, Ludoș — 4, Loman — 5, Poiana — 115, Păuca — 1, Porcești — 6, Pianu de Sus — 1, Rîu Sadului — 1, Rod — 5, Rășinari — 10, Săliște — 6, Săcel — 1, Sadu — 1, Sibiel — 3, Sebeș — 2, Sebeșu de Jos — 5, Sibiu — 8, Șugag — 9, Topîrcea — 6, Tălmăcel — 4, Tilișca — 16, Vale — 7 ²⁵. Toți aceștia au fost urmăriți de organele de anchetă, judecați și condamnați pentru dezertare sau nesupunere la obligațiile militare. Printre ei s-au aflat scriitorul Octavian Goga, „persoană cu obligații militare, care a fugit în România”, după cum se arată în dosarul de anchetă ²⁶; publicistul Octavian Tăslăoanu; inginerul sublocotenent Remus Cosma, fiul avocatului Parteniu Cosma din Sibiu, care a intrat voluntar în armata română și a căzut în luptele de la Mărășești; inginerul Ionel Petra Oașia din Sibiel, devenit locotenent în armata română și a căzut eroic în bătălia de la Oituz; învățătorul Constantin Tipuriță, încadrat în armata română cu gradul de sublocotenent și participant la campaniile din 1916 și 1917.

Alții, ca să scape de obligațiile militare față de statul austro-ungar, se automutulează. Așa a fost cazul lui Ștefan Vlaicovici din Sibiu, în vîrstă de 46 ani, care și-a tăiat degetul mare de la picior, devenind inapt pentru serviciul militar ²⁷.

Acțiunea de dezertare a fost încurajată și larg sprijinită de populație și membrii de familie, care preferau să-și știe soții și feciorii în armata română decît în cea austro-ungară. Ianca Munteanu din comuna Vale, județul Sibiu, își încurajează soțul, Petru Munteanu, să se sustragă obligațiilor militare și să treacă în România, motiv pentru care Tribunalul Sibiu o condamnă la trei luni închisoare ²⁸. La fel procedează și văduva Maria Munteanu din Sibiu, care îi sfătuiește și-i ajută cu bani pe copiii săi, Bucur, soldat în Regimentul 23 honvezi, și Coman, chemat la încor-

²⁴ General Leonte Comșa, *Memorii de război* (campaniile 1916–1917), mss.

²⁵ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 39, 40, 41, 42/1915.

²⁶ Ibidem, pach. 40/1915, dosar 707/1915, f. 1–3.

²⁷ Ibidem, pach. 39/1915, dosar 383/1915, f. 1–19.

²⁸ Ibidem, pach. 41/1915, dosar 792/1915, f. 1–10.

porare, să fugă peste munți în țara liberă²⁹. Cînd Nicolae Neag din Pianu de Sus, „mobilizat la muncă de război”, a dezertat și s-a ascuns acasă la părinți, tatăl său, Simion Neag, l-a apărat cu prețul vieții, nepermițînd jandarmilor unguri să intre în curte și în casă³⁰. Mulți localnici i-au ascuns pe dezertori, asigurîndu-le adăpost și hrană. Între aceștia se numără și Nicolae Sterpu a lui Ioan din Jina, care l-a adăpostit pe dezertorul Teodor Epure, dîndu-i „de lucru, haine și mîncare”, pînă cînd acesta a reușit să fugă peste munți³¹.

Anul 1916 a cunoscut o creștere în intensitate a luptei românilor ardeleni pentru drepturi și libertăți sociale și naționale. În fruntea mișcării se aflau intelectualii din sate și orașe, care nu cunoșteau o clipă de răgaz, mobilizînd masele la luptă pe toate planurile. Ca urmare, românii transilvăneni organizează acțiuni cu caracter național, vorbesc despre eliberarea Ardealului de sub dominația străină, se eschivează de la rechiziții, unii nu se prezintă la mobilizare, alții dezertează de la unități și de pe cîmpurile de luptă. Printre combatanți se numără Maria Buta din Porcești care, la 26 aprilie 1916, pe cînd era în localitatea Turnu Roșu s-a adresat unui grup de români, în fața unor reprezentanți maghiari, spunînd: „Ardealul e pămînt românesc. Afară cu stăpînirea străină de-aici!” Dată în judecată pentru agitație și instigare împotriva statului, Maria Buta este condamnată la un an închisoare și plata cheltuielilor procesuale.³² Un alt caz este al lui Vasile Runceanu, preot în Lăturenii, din zona Munților Apuseni. Acesta, la 13 iunie 1916, pe cînd călătorea cu trenul de la Bistra la Lupșa Mare, a declarat public că „vine vremea cînd românii vor ocupa locul ce li se cuvine” și că Transilvania e țara românilor. Acuzat de agitație, el a fost condamnat la patru ani închisoare³³.

O bună parte dintre feciorii și bărbații chemați la încorporare și mobilizare trec munții în România. Din fiecare localitate rurală și urbană, în special din sudul și estul Transilvaniei, numărul acestora este în continuă creștere. Populația din apropierea zonei montane îi sprijină pe cei ce se sustrag obligațiilor militare. Mai multe grupuri de tineri au fost adăpostite, aprovizionate cu alimente și călăuzite peste munții Carpați de Nicolae Cîndea din Poiana, Aron Oprean și Pavel Oprean din Deal, și Elisabeta Popa din Ludoș.³⁴ Acuzați de delict contra armatei, toți aceștia au fost condamnați la pedepse privative de libertate pe diferite termene.

După intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, la 15 august 1916, lupta românilor ardeleni pentru apărarea ființei naționale și unirea cu patria-mamă a luat o amploare deosebită. Peste tot în înaintarea lor în Transilvania și Banat, trupele române erau primite cu bucurie și entuziasm. În Sadu ele au fost întîmpinate de toți locuitorii satului în frunte cu Ioan Oltean, Gheorghe Tălmăcean, Anghel Drăghici și Lucian Alexandru³⁵. Cu acea ocazie a avut loc o puternică

²⁹ Ibidem, pach. 46/1915, dosar 326/1915, f. 1—18.

³⁰ Ibidem, pach. 39/1915, dosar 605/1915, f. 15—18.

³¹ Ibidem, dosar 581/1915, f. 1—6.

³² Ibidem, pach. 61/1917, dosar 1201/1917, f. 1—5.

³³ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiep. cota 278/1921, dosar III, 300/1916, act. 9384/1916.

³⁴ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 63/1917, dosar 1548/1917, f. 1—15.

³⁵ Idem, pach. 52/1916, dosar 1088/1916, f. 1—10.

demonstrație, unde sătenii au dat glas bucuriei și entuziasmului. Printre cei care au luat cuvîntul s-a aflat Nicolae Veștemean, de 51 ani, care a spus: „Fraților! Bine ați venit pe pămîntul nostru!"; Gheorghe Tăl-măcean, de 60 ani, a declarat: „Bine că am ajuns și ziua eliberării noastre!"; Dumitru Popovici, de 31 ani, a strigat: „Să trăiți fraților! Trăiască România întregită!"; Ștefan Hanea spunea: „Fraților! Dau tot, vitele, cerealele, finul, ca să vă ajut să ne eliberați de sub jugul străin!” La fel au vorbit și Dumitru Ivan și Ioan Olteanu. De asemenea, locuitorii din Sadu i-au ajutat pe soldații români să se aprovizioneze cu alimente și fin și i-au călăuzit pe drumuri ascunse în timpul luptelor ³⁶.

La Codlea, ostașii români au fost primiți sărbătorește de populația locală, condusă de preotul Iosif Comanescu. Acesta a făcut o serie de servicii armatei române, iar la retragerea ei a plecat și dînsul în Moldova ³⁷. În Rășinari, unitățile române au fost primite cu bucurie și căldură de săteni în frunte cu primarul Iacob Ciuceanu, casierul Aleman Dancăș, învățătorul Moise Frățilă și Nicolae Vidrighin. La sosirea primelor unități române, primarul le-a predat acestora steagul maghiar aflat la primărie, spunînd „că de-acum încolo comuna nu va mai avea nevoie de el”. Pe timpul cînd forțele române au staționat în Rășinari, primarul Ciuceanu le-a asigurat provizii, mijloace de transport și călăuzele necesare. La rîndul său, casierul Aleman Dancăș a făcut numeroase servicii unităților române eliberatoare, iar la retragerea acestora s-a refugiat la București. Revenit în Rășinari, autoritățile ungare l-au arestat și deținut în temnița din Cluj, împreună cu Iacob Ciuceanu, învățătorul Moise Frățilă și Nicolae Vidrighin pînă la sfîrșitul lunii octombrie 1918, iar familia sa a fost internată în lagărul de la Sopron, din Ungaria.

Trupele române au fost primite la Rîșnov de populația condusă de preotul Ioan Nan. La cererea comandanților de unități și subunități, patriotul Nan i-a ajutat cu călăuze și la asigurarea proviziilor. Pentru aceasta, cînd s-a retras armata română, Ioan Nan a plecat la București ³⁸. La Glimboaca, unitățile române erau așteptate de Alexe Lăpădat și învățătorul Ilie Meteș. După cuvîntul de bun venit, cei doi au călăuzit subunitățile, prin locuri ascunse, în urmărirea inamicului dincolo de riul Olt. Din Cornățel, înaintea soldaților români, care luptau în zonă, a venit văduva Maria Căliman. „Bine ați venit, dragii mei! le-a zis dînsa, să ne eliberați de sub domnia străinilor. Dumnezeu să vă ajute!” ³⁹. În întîmpinarea subunităților române, aflate în sectorul Orlat, a venit Vasile Tipuriță din satul Vale. Plin de bucurie, acesta le-a spus: „Vă așteptăm de-o viață cu brațele deschise. Bine ați venit pe pămîntul strămoșesc”. Maria Gabor din Daia „a adăpostit și hrănit pe ostașii români”, iar Ana Munteanu din aceeași localitate, i-a călăuzit în retragere. Pentru comportarea lor față de trupele române, după revenirea autorităților maghiare, la sfîrșitul lunii septembrie 1916, cele două femei au fost trimise în judecata Tribunalului militar din Cluj, fiind acuzate de trădare și spionaj ⁴⁰.

³⁶ Ibidem, pach. 63/1917, dosar 1548/1917, f. 1—15.

³⁷ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopiei, dosar III, 504/1916, act. 9947/1916.

³⁸ Idem, dosar III, 382 1916, act. 420/1916.

³⁹ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 58/1917, dosar 571/1917, f. 1—5.

⁴⁰ Idem, pach. 48/1916, dosar 538/1916, f. 1—11; dosar 543/1916, f. 1—6.

Unii dintre voluntarii ardeleni din armata română au avut ocazia să participe la luptele pentru eliberarea Transilvaniei și chiar a locurilor natale. Sublocotenentul Sebastian Stanciu din Sibiu a fost rănit grav în luptele de pe valea Oltului și a încetat din viață pe când era transportat la postul de prim-ajutor. La bătălia din zona Sibiului a luat parte și învățătorul Ilie Iuga din Tilișca, încadrat sublocotenent în Regimentul 2 infanterie. Pentru faptele sale de arme, dascălul Iuga este decorat cu „Virtutea Militară”. Tinărul Victor Balea din Sărata, după terminarea școlii militare de ofițeri din București a fost numit comandant de pluton în Regimentul 6 infanterie „Mihai Viteazul”, cu care a luptat chiar în zona satului natal. Când inamicul a trecut la contraofensivă, sublocotenentul Victor Balea participă la lupta de la Porumbacu — Sărata, unde, la 14 septembrie 1916, este grav rănit. Printre locuitorii ce sprijineau unitățile române se afla și mama eroului. Aceasta, găsindu-și fiul căzut la marginea comunei, împreună cu alți răniți, a înjugat bivoli la car și l-a transportat la Spitalul din Făgăraș. De aici, rănitul este dus la Spitalul militar Brașov și îngrijit de soția fostului său profesor Pricu, devenită voluntar soră de caritate. Neobosită, dînsa i-a vegheat ultimele ceasuri de viață. Mai târziu, în amintirea fiului căzut la datorie, mama-sa i-a ridicat un monument în dreptul satului Sărata, pe șoseaua Făgăraș — Sibiu ⁴¹.

Pe timpul retragerii trupelor române din Transilvania, populația i-a ajutat pe bolnavi și răniți. Printre aceștia s-a numărat și Paraschiva Băsaraba din Gura Prejbei, sat din comuna Boița, care, în septembrie 1916, găsind un ofițer român rănit, l-a dus acasă, dîndu-i hrană și adăpost. Cum starea sănătății rănitului se înrăutățea, peste cîteva zile, dînsa cu soțul și vecinii l-au transportat pe ofițer la Spitalul din Turnu Roșu pentru a fi tratat. După aceea, Paraschiva Băsaraba și soțul ei Toader au mai adăpostit un soldat român rănit ⁴².

Odată cu unitățile române s-au retras dincolo de Carpați și un număr însemnat de locuitori, animați de dorința fierbinte de a se încadra în rîndurile armatei și a participa la lupta pentru libertatea și înfăptuirea unității naționale. Din Mindra — Făgăraș au plecat peste 30 de tineri, care intră voluntari în armata română și participă cu arma în mîna la luptele pe frontul din Moldova. Unii dintre ei au căzut răniți sau morți; David Cucu a fost lovit mortal la Mărășești de rafala unei mitraliere, pe cînd asalta o poziție inamică. De la Spitalul din Făgăraș a plecat dr. Titu Perția, studentul medicinist Liviu Ursu din Vadu Făgărașului; din Brașov — medicii dr. Florin Voinea și dr. Vasile Dogaru, care se vor pune în serviciul Marelui Cartier General. Pătrunși de simțul datoriei, aceștia și mulți alții au adus deosebit de prețioase servicii în combaterea tifosului exantematic, a febrei recurente și în tratarea răniților. Absolvenții de liceu Pompiliu Simoneti din Rășinari și N. Popovici din Blaj s-au refugiat în Muntenia. Încadrîndu-se voluntari în armata română, ei au urmat școala pregătitoare de ofițeri de rezervă de la Botoșani, la

⁴¹ General Leonte Comșa, *Memorii de război* (campaniile din 1916—1917), mss.

⁴² Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 58/1917, dosar 569/1917, f. 1—6.

terminarea căreia au fost avansați sublocotenenți. De la Glimboaca s-au refugiat dincolo de Carpați familiile lui Alexe Lăpădat și a învățătorului Ilie Meteuș.

După retragerea armatei române din Transilvania, lupta ardelenilor pentru libertate și unitate națională s-a desfășurat în condiții deosebit de grele. Autoritățile maghiare revenite la vechile locuri, au luat asemenea măsuri încît să pună capăt oricărei încercări de acțiune sau mișcări naționale.

În acest context, i-au înprocesuat pe cei care au primit călduros trupele române, le-au călăuzit și asigurat cu alimente și furaje. Mii de bărbați și femei au fost implicați în asemenea cauze și condamnați la pedepse privative de libertate. Concomitent, autoritățile maghiare au trecut la arestarea intelectualilor români — învățători, preoți, avocați — care nu s-au refugiat dincolo de Carpați, precum și a fruntașilor din satele românești, pentru a lăsa poporul de rînd fără conducători. Din Sibiel este arestat preotul Valeriu Popovici și internat în lagărul Resat de lingă Șopron, unde va sta în detenție 20 de luni, pînă la mijlocul lui aprilie 1918. Aceeași soartă a avut-o George Conta, preot în Cincu Mare, închis în lagărul de la Lakfalva, de lingă Șopron⁴³.

Pe la sfîrșitul lui septembrie 1916, un grup de 13 români din Sibiu și Ocna Sibiului au fost arestați, judecați de Curtea marțială din Cluj și condamnați pentru trădare de patrie. Vina acestora consta în faptul că au primit și ospătat în casa lor aflată pe strada Jiului din Sibiu, o patrulă de soldați români călări. Din grup făceau parte : tipograful Nicolae Joandrea din Sibiu, frații săi Iosif și Ioan Joandrea, I. Moldovan, Puiu Moldovan și învățătorul Iosif Munteanu din Ocna Sibiului⁴⁴. Închiși la Zombor, după o detenție de zece luni, ei au fost eliberați în iulie 1917.

Tot atunci au fost arestați mai mulți români din Rășinari, între care se aflau primarul Iacob Ciuceanu, preotul Maniu Lungu, protopopul Cioranu, învățătorul Moise Frățilă, Nicolae Vidrighin, învățătoarea Aurelia Goga. Acuzați de trădare, pentru că au sprijinit armata română, grupul de rășinarieni a fost judecat și trimis în lagărul de la Șopron, unde va rămîne pînă în octombrie 1918.

Pentru activitatea cu caracter național, desfășurată în cadrul Institutului teologic din Oradea și în localitățile de origine, jandarmii unguri i-au ridicat pe studenții teologi Vasile Tătar din Cetatea de Baltă, Nicolae Șoneriu din Cincu Mare, Ioan Pop și Emil Pop din Bucurdea Vinoasă și i-au dus într-un lagăr din apropiere de Șopron⁴⁵.

Numeroși intelectuali, militanți pentru cauza națională din toată Transilvania au fost ridicați de la casele lor și închiși în lagăre și închisori. Printre aceștia s-au aflat dr. Vasile Saftu din Brașov, Nicolae Todoran din Balta, Ioan Simu din Sebeșu Săsesc, Ariton Popa din Reghin, dr. Ioan Lupaș din Săliște. Ștefan Rusu din Nazna este arestat la 9 septembrie 1916, legat în lanțuri și ținut în închisoarea din Tîrgu Mureș. Peste cinci zile, la 14 septembrie, este internat într-un lagăr lingă Șopron,

⁴³ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, dosar III, 512/1916, act 360/1916.

⁴⁴ Colecția avocat Droc Ioan, Sibiu.

⁴⁵ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, dosar III, 430/1916, act 508/1916.

unde s-a îmbolnăvit grav. După un an și trei luni de spitalizare, patriotul Rusu a fost eliberat la 28 iulie 1918⁴⁶. Dr. Dragomir din Biserica Albă, închis în lagărul de la Veperd, unde, datorită regimului aplicat, încetează din viață în 1918; Ioan Coman, moare la 6 noiembrie 1918, în urma bătăliilor îndurate în temnița din Cluj; Dimitrie Deac din Călvasăr își sfârșește zilele în lagărul de la Lacompak; Nicolae Muntean din Lisa, mort în închisoarea din Cluj.

În toamna anului 1916 sint arestați și internați în lagăre și inchișori cărturarul și omul politic român dr. Elie Dăian din Cluj⁴⁷, Mihai Ganea, Emanoil Beza, Octavian Petru, Coman Baca din Poplaca, A. Conciatu, Iosif Catavei, Ioan David Pop din Scorei, avocatul Ivan din Sibiu, învățătorul George Bărbat din Ucea de Sus⁴⁸, învățătorul Ioan Popa din Apoldu de Jos, profesorul Ștefan Bobancu, medicul dr. Banciu, Nicolae Henția de 80 de ani din Săliște, soții Vodă din Tohanu Vechi, preotul Băianu și învățătorul Ionașiu din Marginea; cărturarul și omul politic Valeriu Braniște,^{48bis} Dumitru Manu, Aurel Raica, T. Bucurescu, Adrian Oțoiu, Zaharia Pop, publicistul Ion Clopoțel, întemnițați în închisoarea militară din Seghedin. Pentru creațiile sale muzicale cu caracter național, compozitorul Gheorghe Dima din Brașov este închis trei ani în temnița din Cluj.

Din documentele de arhivă rezultă că în perioada 1916–1917 au fost judecați numeroși patrioți din Brașov și Făgăraș, dintre care 270 au suferit condamnări. Între cei condamnați s-au numărat: Gheorghe Roșca din Brașov, pentru că „a condus trupele române”, Maria Flucuș din Șinca Nouă, pe motiv că „a primit cu simpatie trupele române, oferindu-le flori și fructe”. Notarul Filip Suciș din Lisa, pentru că la apropierea armatelor române nu a predat vitele sătenilor la rechiziții și a călăuzit unități române prin munți pentru a veni în ajutorul Corpului 1 armată care apăra valea Oltului, a fost judecat și internat în lagărul de la Șopron, unde a stat pînă în toamna anului 1918. Membrii familiilor celor refugiați au fost ridicați de la casele lor, duși în lagăre, iar averea confiscată. Dintr-o statistică incompletă reiese că din județul Sibiu au fost ridicate și internate în lagăre 293 persoane — țărani, muncitori, intelectuali, — dintre care notăm numele notarului Popovici din Boița, Irimie Dancăș din Rășinari, fost voluntar în armata română în războiul pentru independență din 1877–1878, preotul Ioan Druhora din Boița, primarul Andrei Gilea din Porcești, protopopul I. Florian din Racovița, Nicolae Grecu din Porcești. Din județul Hunedoara au fost duse în lagăre 264 persoane, din Făgăraș — 205, din Brașov — 198, din Alba Inferioară — 134⁴⁹.

Pe baza documentelor de epocă se apreciază că în perioada 1914–1918 s-au perindat prin închisoarea din Cluj aproape 26 000 români, învățători, profesori, preoți, țărani și muncitori, bărbați și femei, pentru activitatea lor cu caracter național. De asemenea se atestă că din septem-

⁴⁶ Arh. St. Cluj–Napoca, Colecția „Anul 1918”, nr. 992.

⁴⁷ Arh. St. Sibiu, fond Procuratura jud. Sibiu, pach. 58/1917, dosar 559/1917, f. 1–3.

⁴⁸ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, 1918–1919.

^{48bis} Vezi Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Edit. Minerva, București, 1973.

⁴⁹ Arh. St. Sibiu, fond Astra, dosar 506.

brie 1916 pînă la sfîrșitul lui octombrie 1918 au fost arestate nenumărate familii de români, peste 6.000 persoane internate în lagăre și închisori, împotriva cărora în cele mai multe cazuri s-au intentat procese de trădare de patrie. Dintre aceștia, citeva sute erau învățători, 132 preoți și 11 soții de clerici⁵⁰.

Alte citeva mii de persoane din rîndul românilor au fost implicate de autorități în nenumărate procese privitoare la acțiuni de instigare, agitație, spionaj, trădare, delict contra armatei, însușirea unor bunuri abandonate la retragerea trupelor austro-ungare din fața armatei române în timpul luptelor din august — septembrie 1916⁵¹. De fapt era vorba de o campanie foarte intensă de represalii împotriva populației, care și-a manifestat, în masă, bucuria și entuziasmul la sosirea și staționarea unităților române. Între aceștia s-a aflat și Gheorghe Botorel din Sadu, care, în fața unui grup de 40—50 de consăteni, la 9 martie 1917, a vociferat împotriva autorităților și a îndemnat la nesupunere. Acuzat de agitație contra statului, el a fost deferit Tribunalului din Sibiu⁵². Semnificativ este și faptul că, în ura lor împotriva românilor, autoritățile maghiare vor folosi pentru localnici în majoritatea actelor de procedură din perioada septembrie 1916 — octombrie 1918, termenul de *valahi* în loc de *români*, iar limba lor o vor denumi *valahă* și nu *română*.

O altă măsură luată de guvernarea ungară pentru a slăbi lupta națională o constituie aceea inițiată în 1917 de ministrul Apponyi, privind suprimarea autonomiei școlilor normale confesionale românești și crearea unei zone culturale de-a lungul frontierei cu România, în interiorul căreia școlile elementare confesionale românești erau etatizate. La acestea se adaugă și alte dispoziții privitoare la folosirea cadrelor didactice de la școlile confesionale românești. Conform ordinului dat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, personalul didactic era dator să participe „la muncile legate de rechiziții”, în vacanțe „să ajute la rezolvarea problemelor ce s-au adunat la notariate, precum și la alte activități care nu suferă aminare”⁵³.

Intenția cîrmuitorilor politici maghiari de a lăsa poporul român fără școli și dascăli, și astfel să-l țină mai ușor în stare de supunere și să-l deznaționalizeze, n-a dat rezultatele scontate.

Și de această dată, ca și de nenumărate ori în trecut, românii au reușit să eludeze măsurile și legile care loveau în interesele lor naționale. Astfel, în școlile elementare confesionale, învățătorii existenți aveau grijă să imprime învățămîntului un caracter național. Sint concludente în acest sens relatările unor martori oculari. La școala românească din Apoldu de Jos, în acei ani era dascăl învățătorul Alexandru Iosof, originar din Galeș. Conform programei analitice, începînd din toamna anului 1917 trebuiau predate în limba maghiară: aritmetica, geografia, economia și istoria, „totuși învățătorul continua parcurgerea programei

⁵⁰ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1928, p. 16, 18, 142—147.

⁵¹ Arh. St. Sibiu, fond I procuratura jud. Sibiu, pach. 51, 52, 53, 54/1916, 62, 63, 64/1917.

⁵² Idem, pach. 58 1917, dosar 717 1917, f. 1 20.

⁵³ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, dosar IV, 270/1915, act 1958 și 9198/1916, 5948 și 6828/1918.

vechi". Doar „din cînd în cînd ne cerea să scoatem una din cărțile în maghiară, ne indica pagina și făcea dinsul o primă lectură, după care solicita doi-trei copii să repete citirea". Aflînd că în ultima săptămîină din luna aprilie 1918, școala va fi inspectată, copiii au fost puși să învețe pe de rost cite o lecție în limba maghiară. După care „ne-a trimis să coborîm din podul școlii mai multe tablouri cu chipuri de regi, poeți și scriitori maghiari. Pînă atunci aveam în clasă două tablouri: al împăratului și al lui Andrei Șaguna". La indicația învățătorului „am umplut pereții cu tablouri". Inspecția a decurs bine, după care curajosul dascăl le-a spus: „Copii, dați jos tablourile și duceți-le în pod de unde le-ați luat. Puneți cărțile ungurești în bancă și de mîine nu le mai aduceți la școală". Apoi, cu glas ceva mai scăzut, a adăugat: „Fiecare neam să-și învețe limba; noi, românii, învățăm în limba noastră, iar ungurii să învețe în limba lor”⁵⁴.

Unii dintre învățători nu s-au supus dispoziției oficialităților de a lua parte la rechiziționarea cerealelor de la săteni și a munci în cancelariile notariale pe timpul verii. Printre aceștia s-au numărat învățătorii din Poplaca, Porumbacu de Jos, Miercurea, Tilișca, Săliște și mulți alții⁵⁵.

Tot pentru a diminua acțiunile cu caracter național ale românilor ardeleni, guvernării maghiari au luat măsuri și împotriva bisericii lor, loc unde aceștia se întruneau în mod liber. La scurt timp după intrarea României în război, autoritățile au început să ridice clopotele de la biserici, pentru a le transforma în tunuri. Aproape din fiecare sat au luat cite un clopot. La 24 august 1916, reprezentanții oficialităților s-au prezentat la biserica din Sibiel, de unde au ridicat trei clopote: unul mic, din 1725, în greutate de 29 kg, altul mijlociu, din 1773, de 80 kg, și al treilea, din 1805, de 164 kg., care au fost duse la o fabrică din Ungaria și transformate în țevi de tun. În locul clopotelor luate de autoritățile maghiare, locuitorii din Sibiel, în 1923, au turnat altele două, pe care s-a gravat o inscripție cu valoare documentară, și anume: „Țin locul altor două clopote ale bisericii din Sibiel, răpite de unguri în războiul din 1916”, iar pe al doilea: „Țin locul clopotului făcut sub Oprea Ioane, Ion Soră evei Popa Gheorghe, 1773” (ridicat de unguri în războiul din 1916)⁵⁶.

Concomitent cu ridicarea clopotelor, în unele locuri s-a trecut la schimbarea temporară a destinației bisericilor românești, din loc de cult, în spitale, precum și a școlilor. Dintre numeroasele cazuri de acest fel, îl menționăm pe acela petrecut în Prundu Birgăului, unde în vara anului 1916, „armata staționată în comună a ocupat edificiul școlii”, iar la 15/27 septembrie 1916, a ocupat și „biserica și au prefăcut-o în spital”⁵⁷. Intervențiile sătenilor și ale Mitropoliei ortodoxe române din Sibiu pe

⁵⁴ Ioan Beju, *O inspecție la Școala românească din Apoldu de Jos în 1918*, mss.

⁵⁵ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, dosar IV, 270/1915, act 6828/1918.

⁵⁶ Zosim Oancea, *Biserica din Sibiel*, Sibiu, 1973.

⁵⁷ Arh. Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, fond Arhiepiscopesc, dosar IV, 609/1916, act 267/1916.

lingă organele ierarhice, pină la Ministerul de Război, „au fost zadarnice, deși s-au pus la dispoziție alte case pentru nevoile spitalicești”, deoarece oficialitățile, sub motivul intereselor statale, n-au voit să le elibereze. Ca urmare, activitatea școlară nu se putea desfășura, iar „populația de 2 000 de locuitori” nu se putea folosi de serviciile bisericii⁵⁸.

Cu toate greutățile și obstacolele întâmpinate la fiecare pas din partea guvernanților austro-maghiari, românii ardeleni au continuat lupta pe multiple planuri, pentru înlăturarea idealului național, în țară, pe front și în numeroase state din Europa și America. Acționând cu perseverență și cutezanță, cu pricepere și dăruire, împreună cu celelalte popoare asuprite din Imperiul habsburgic, românii au participat activ la revoluția burghezo-democratică care a cuprins Austro-Ungaria în toamna anului 1918, aducându-și prețioasa lor contribuție la nimicirea „închisorii popoarelor”, la eliberarea acestora și constituirea lor în state naționale independente. Atunci, în zilele furtunoase ale revoluției, masele populare au înlăturat vechile autorități, constituind consilii și gărzi naționale, au zdrobit insemnele care aminteau de regimul asupritor străin. După cum declara un participant la evenimente, „în noiembrie 1918, tablourile monarhiei habsburgice au fost date focului, iar flăcările involburate au mistuit atât chipul împăratului și ale guvernanților de la Budapesta, cât și *zona culturală* și legea școlară a contelui Apponyi”. Într-un asemenea context au acționat românii ardeleni în lupta pentru libertate politică și unitate națională, ideal ce se va înlătură la 1 decembrie 1918, cînd Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia a hotărît unirea Transilvaniei cu România.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LA LUTTE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE POUR LA CREATION DE L'UNITÉ POLITIQUE PENDANT LES PREMIÈRES DÉCENNIES DU XXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les deux premières décennies du XXe siècle ont marqué l'entrée de la lutte des Roumains pour l'unité nationale dans sa phase finale. Dans le cadre de ce processus, un rôle important revient à l'activité déployée dans l'esprit des idéaux nationaux par les Roumains transylvains durant la période 1900—1918.

Sur la base de nombreux témoignages, pour la plupart inédits, l'étude fournit de nouvelles informations concernant les aspects du mouvement d'émancipation nationale roumaine de Transylvanie au cours de la période mentionnée.

On atteste ainsi des aspects de la mentalité collective ayant une caractère prédominant antihabsbourgique et patriotique des habitants roumains, le refus de ceux-ci de lutter dans l'armée austro-hongroise

⁵⁸ Idem, act 1335 și 24. 739/1916.

⁵⁹ Ioan Beju, *op. cit.*

contre leurs frères d'au-delà des montagnes, matérialisé dans de nombreuses désertations et émigration en-deçà des Carpathes.

Les auteurs relèvent également la solidarité et l'enthousiasme avec lesquels ont été accueillies les troupes roumaines lors de leur entrée en Transylvanie par les larges masses de la population roumaine.

Dans la dernière partie de l'article on présente des chiffres et données concluantes, certaines actions d'oppression et de persécution qui ont caractérisé la politique des autorités hongroises envers les Roumains de Transylvanie pendant la première guerre mondiale.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL ECONOMIC ÎN STATUL NAȚIONAL ROMÂN PÎNĂ LA 1918*

DE

VASILE BOZGA, IULIANA GHERASIM

Scuturarea multisekularei dominații otomane, exercitarea integrală a tuturor atributelor ce țin de demnitatea națională, a dreptului elementar de a fi stăpîn la el acasă — dobîndite de poporul român prin cucerirea independenței de stat — au deschis țării noastre posibilitatea dezvoltării largi în toate domeniile. Consolidînd organismul statal creat în 1859, independența era, totodată, o treaptă însemnată și necesară spre unirea într-un singur stat a românilor de pe întreg teritoriul național.

Deschizînd o etapă importantă într-un amplu proces de veritabilă renaștere națională, independența a permis ca sistemul instituțional modern — a cărui creare a început îndată după unirea din 1859 — să se constituie acum deplin, iar viața economică să se poată dezvolta în condiții mult mai favorabile. În toate domeniile de activitate se puneau problema lichidării rapide a stării de înapoiere moștenite, a „saltului peste etape” pe care alte națiuni le-au putut parcurge într-un timp istoric mai îndelungat, a conectării grabnice la nivelurile civilizației contemporane. Un asemenea context nu putea fi decît polemic și contradictoriu, problema căilor, soluțiilor, „formelor” de ales fiind văzută în chip diferit de diversele forțe sociale, în funcție de variate criterii, în cadrul cărora interesul de clasă era întotdeauna criteriul de bază. Iar nevoia socială de construcție și înnoire — caracteristică prin excelență a epocii deschise de cîștigarea independenței de stat — și-a găsit, ca întotdeauna, personalitățile proeminente care să-i dea expresie cristalizată. Nu întîmplător, multe din domeniile creației spirituale a poporului nostru își au în această fertilă perioadă faza lor clasică de manifestare.

În domeniul economic se ridicau numeroase probleme. Dezvoltarea agriculturii, industriei, transportului și comunicațiilor, a comerțului, finanțelor și activității bancare, a relațiilor economice externe cereau nu numai elaborarea de soluții și procurarea capitalurilor trebuitoare, ci și crearea cadrelor necesare la diverse niveluri ale acestei activități. Progresul acestor domenii modifica treptat configurația socială a societății românești, aducînd în prim-planul vieții publice cele două forțe principale: burghezia și proletariatul, deși pînă la primul război mondial moșierimea a continuat să păstreze încă poziții politice și economice

---

* Capîtol din Tratatul de „Istoria învățămîntului în România”.

importante. Ea potența, totodată, rolul intelectualității în mecanismul dezvoltării economico-sociale.

La toată această dezvoltare învățămîntul în general era chemat să-și aducă o importantă contribuție. Iar în teritoriile românești aflate încă sub stăpînire străine învățămîntul în limba patriei avea — afară de alte roluri — sarcina primordială de luptă împotriva diverselor politici de desnaționalizare, sarcina de conservare a ființei naționale.

Fără a stărui prea mult, vom menționa că învățămîntul în genere, inclusiv cel economic, a constituit obiect de preocupare pentru economiștii vremii, ca și pentru alți specialiști. Ideea ca învățămîntul să fie axat pe nevoile practice ale dezvoltării economiei naționale și să nu fie generator de funcționarism a ocupat un loc important în dezbaterile din epocă. „Învățătura unui popor — scria, de exemplu, economistul Petru S. Aurelian — trebuie să corespundă cu nevoile și aspirațiunile sale”¹. Iar una din primordialele nevoi era aceea a dezvoltării industriei naționale, ca factor de progres și civilizație, cît și de consolidare a independenței politice. Disputa acerbă dintre adepții — încă influenți — ai teoriei „România — țară eminentă agricolă” și susținătorii dezvoltării ei industriale trece ca un fir roșu prin presa, literatura economică și dezbaterile de după 1877. P. S. Aurelian, A. D. Xenopol, Ion Ionescu de la Brad, Gh. Barițiu și mulți alții au înscris în această dispută pagini memorabile, animate de o profundă, competentă și caldă înțelegere a intereselor dezvoltării economice ale națiunii române. Un loc aparte în acest cadru îl ocupă socialiștii români — iar dintre ei figura proeminentă a lui C. Dobrogeanu-Gherea — militanți consecvenți pentru dezvoltarea industriei naționale, pentru promovarea unor structuri economice și social-politice moderne.

Direct sau indirect, învățămîntul economic a avut de tras foloase de pe urma acestor dezbateri, fiind chemat să joace un rol activ în procesul de modernizare a societății românești².

În acest context s-a dezvoltat, deci, după cîștigarea independenței de stat, învățămîntul economic românesc. În vechea Românie el a reușit — pînă la primul război mondial — să se consolideze, să-și definească treapta medie (secundară) și să-și creeze treapta universitară (academică). Necesitățile evoluției economice au impus, de asemenea, în pofida unor neajunsuri din funcționarea lui efectivă, și crearea unor forme de învățămînt practic pentru lucrătorii și funcționarii din comerț.

Înainte de a expune legiferările importante la care a fost supus învățămîntul secundar comercial, este de notat faptul că pînă în 1883 școlile comerciale au aparținut Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În acel an, odată cu înființarea Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, ele trec sub conducerea acestuia³, spre

¹ P. S. Aurelian, *Despre importanța învățămîntului economic politice*, „Revista științifică”, I, 15. IX. 1870, p. 224; vezi și Petru S. Aurelian, *Opere economice*, Texte alese. Studiu introductiv de Costin Murgescu. Ediție îngrijită de Mihai C. Demetrescu, Edit. Academiei R. S. România, București, 1967, p. 22.

² Vezi, pe larg, expunerea problemei la acad. V. Malinschi, *Din trecutul învățămîntului economic*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1978, p. 36—44.

³ Vezi legea pentru înființarea Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor în „Monitorul Oficial” (M. Of.) nr. 293 din 30 martie 1883.

a reveni, prin legea Haret din 1899 (asupra învățămîntului profesional), din nou sub egida Ministerului Instrucțiunii⁴.

În ordine cronologică, reținem mai întii *legea din 1 (13) martie 1879*, prin care se modifica art. 216 din legea instrucțiunii. În noua redactare se prevedea că durata cursurilor în școlile de comerț va fi de 5 ani (în loc de 4). Materiile predate rămîn aceleași, dar se introduc unele precizări de formulare în legătură cu „geografia și statistica”, „comptabilitatea și cursul mărfurilor”, iar economia politică urma să se predea asociat cu „noțiuni de finanțe”⁵. O influență pozitivă sub raport organizatoric a avut, într-o anumită măsură, și „legea pentru numirea profesorilor la gimnazii, licee și școli profesionale” din 17 martie 1879⁶. Important pentru alte domenii de învățămînt, proiectul Conta (1881) se dovedea mai puțin inspirat în prevederile referitoare la învățămîntul comercial⁷.

O etapă importantă în dezvoltarea învățămîntului profesional — inclusiv a celui economic — este marcată de adoptarea „*legii pentru organizarea învățămîntului profesional*” din 7(19) aprilie 1893⁸. Ea constituie o primă încercare de organizare sistematică a acestui învățămînt, într-un moment în care necesitatea unor cadre naționale mai numeroase și mai bine pregătite se făcea tot mai simțită. „Învățămîntul profesional — prevedea art. 1 al legii — are drept obiect studiul teoretic și practic al agriculturii, silviculturii, artelor și meseriilor și al comerțului”. Acest învățămînt urma să fie „public și gratuit pentru români” (art. 2) și să depindă de Ministerul Agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor (la a cărui conducere, în momentul adoptării legii, se afla P. P. Carp).

Conform legii din 1893 *învățămîntul comercial* (reglementat de articolele 78—89) era organizat pe două cicluri, fiecare cu durata de cîte trei ani: a) *școli de gradul întii*, în care erau primiți „numai tineri de la 11—14 ani care vor fi absolvit școala primară” (art. 82); școlile de comerț existente rămîneau în ființă ca școli comerciale de gradul întii putîndu-se înființa treptat și altele „în principalele centruri comerciale” (art. 79); b) *școli de gradul doi*, în care erau primiți numai elevi avînd cel puțin 15 ani împliniți și care au absolvit „4 clase gimnaziale, clasice ori reale, sau un alt curs echivalent, sau cursurile școlii comerciale de gradul întii” (art. 86); școli de gradul doi se înființau, cîte una, la București și Iași.

În legătură cu școlile de comerț de ambele grade legea prevedea că „tinerii români vor fi primiți fără plată”, iar pentru cele de gradul doi se prevedea (art. 86) înființarea a „cîte 20 stipendii pentru școlarii fără mijloace”, la care puteau concura numai români și naturalizați (art. 90).

⁴ Precizare necesară, între altele, spre a se ști căror miniștri sînt a se atribui diverse legiuri în materie. De pildă, legiferarea asupra învățămîntului primar și normal primar din 1893 poate fi atribuită lui Take Ionescu, dar cea relativă la organizarea învățămîntului profesional, din aprilie același an, trebuie atribuită lui P. P. Carp, ministrul în funcțiune la Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii; asupra problemei el ține, de altfel, discursul din 10 februarie 1893 în Adunarea Deputaților.

⁵ Vezi *M. Of.* nr. 52, 6(18) martie 1879, p. 1481.

⁶ Vezi *M. Of.* nr. 68 din 24 martie 1879.

⁷ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 51.

⁸ Vezi textul legii în *M. Of.* nr. 8 din 9(21) aprilie 1893.

Materiile de învățămînt în școlile comerciale de gradul întii erau : a) limba română, b) limba franceză, c) limba germană, d) aritmetica, e) geografia și istoria, f) „științele de comptoir (corespondența comercială, cunoștințele despre schimb și comptabilitate)”, g) noțiuni de chimie, fizică și cursul mărfurilor, h) caligrafia și „desemnul”.

În școlile de comerț de gradul doi se prevedea predarea următoarelor materii : limba franceză ; limba germană ; limba italiană sau engleză ; geografia politică, comercială și statistică ; matematicile ; istoria naturală ; fizica ; chimia ; cursul mărfurilor și tehnologia ; „comptabilitatea și corespondența comercială” ; dreptul comercial, maritim, administrativ și vamal ; economia politică ; caligrafia și „desemn”. Se remarcă absența dintre materii a limbii române, fapt care — alături de alte aspecte — a suscitât serioase critici. Se solicită, îndeosebi, înființarea unor cursuri serale pentru băieți de prăvălie și adulți — forme ce nu intrau în economia legii, dar a căror trebuință se resimțea —, precum și înființarea unor școli comerciale de gradul doi la Galați, Ploiești și Craiova⁹. Condițiile materiale ale funcționării învățămîntului comercial — în ciuda unor lente progrese — rămîneau încă precare.

Cu toate aceste omisiuni și imperfecțiuni, legea Carp a marcat un progres în organizarea și funcționarea învățămîntului secundar comercial.

Este de notat că legea din 1893 prevedea unele discipline cu caracter economic (sau avînd tangențe cu economia) și în programa celorlalte forme de învățămînt profesional. Astfel, între noțiunile teoretice predate în școlile practice de agricultură figurau și cele de „comptabilitate simplă” (art. 24), în timp ce la Școala centrală de agricultură de la Herăstrău printre materii se aflau „economia politică, statistica și economia rurală”, „comptabilitatea agricolă” și „dreptul administrativ și legislația agricolă” (art. 32). La școala de silvicultură erau incluse legislația silvică, contabilitatea, administrația și statistica forestieră (art. 45), iar la școlile de arte și meserii era prevăzută „comptabilitatea atelierelor” (art. 55). Totodată, această din urmă formă de învățămînt profesional era singura la care se preconiza înființarea unor „cursuri libere de duminică și de seară, la dispoziția ucenicilor și lucrătorilor” (art. 72).

Predarea unor noțiuni de *drept constituțional și administrativ*, precum și a *economiei politice* era preconizată și de legea asupra învățămîntului primar și normal-primar din 29 aprilie 1896¹⁰.

Semnificativ este, de asemenea, faptul că unor discipline economice li se atribuia un rol important în procesul formării elevilor și prin „legea asupra învățămîntului secundar și superior” din 23 martie 1898¹¹. Astfel, în ciclul gimnazial (primele patru clase secundare) erau incluse noțiuni de contabilitate și de drept uzual, în timp ce în ultimele patru clase ale liceului printre obiectele de studiu obligatorii pentru toți elevii se aflau dreptul uzual și economia politică. Economia politică figura și în programa școlilor secundare de fete de gradul II, ca și a secției literare

⁹ Cf. acad. V. Malinski, *op. cit.*, p. 52.

¹⁰ Vezi articolele 43 și 47 din lege, publicată în „Buletinul oficial al Ministerului Culetelor și Instrucțiunii Publice”, vol. V, 1896, nr. 66, p. 139—151.

¹¹ Vezi textul legii în *M. Of.*, nr. 283 din 24 martie 1898.

de la școala normală superioară de fete, în vreme ce la secția științifică întîlnim „matematicile cu comptabilitatea”.

Un moment de mare însemnătate în evoluția învățămîntului economic îl constituie „*Legea asupra învățămîntului profesional*”¹² din 27 martie (8 aprilie) 1899, datorată — ca și legea din 23 martie 1898 — eminentului savant și om de școală Spiru Haret. Trăgînd învățămînte din experiența de pînă atunci, din criticile făcute la adresa ei și preluînd unele aspecte pozitive ale legiferărilor anterioare (mai ales din legea de la 1893), Spiru Haret s-a călăuzit, în opera de reorganizare a învățămîntului profesional — inclusiv a celui economic — „după ideea ca acest învățămînt să reflecte interesele țării și poporului, să fie cît mai strîns legat de viață și să se încadreze armonios în sistemul de învățămînt al țării, de la cel primar pînă la cel universitar”¹². Experiența străină a fost studiată atent, dar sistemul adoptat excludea orice preluare mecanică; el ținea seama de necesitățile specifice ale României. Așa cum pe drept s-a subliniat în legătură cu cele două legi, din 1898 și 1899, legislația școlară a lui Spiru Haret a constituit „o punere de acord a învățămîntului nostru cu cerințele dezvoltării României de atunci, în strînsă corelație cu elementele novatoare ale pedagogiei universale contemporane”¹³. Gîndirea profundă, sistematică, patriotică dar și realistă care a prezidat la alcătuirea legii învățămîntului profesional din 1899 este atestată grăitor de faptul că — cu mici modificări — ea a rămas în vigoare pînă în anul 1936, deci aproape patru decenii, lucru ce s-a întîmplat cu puține alte legiuri din istoria României moderne. Perenitatea operei este astfel cel mai de preț omagiu la adresa autorului ei.

Pentru învățămîntul comercial, legea din 27 martie 1899¹⁴ prevedea un sistem complet în ce privește învățămîntul băieților, dar — reflectînd o stare de inegalitate frecventă în epocă — incomplet pentru fete. Conform art. 68, „învățămîntul comercial se dă: pentru băieți în școlile elementare de comerț, în școlile superioare de comerț și în cursurile comerciale de seară și de duminică; iar pentru fete, în școlile elementare de comerț” (subl. ns, V.B., I.G.). Se prevedeau, de asemenea, cursuri de seară pentru ucenici și pentru adulți (art. 86).

Această structură nu era însă rigidă. Legea statua că „unele școli secundare de băieți se vor putea transforma treptat în școli cu caracter practic și profesional, potrivit cu trebuințele locale și în vederea unor aplicații determinate”, precum și că „pe lîngă școlile secundare de fete de gradul I, se va putea adăogi o clasă comercială, în care se vor preda exclusiv cunoștințele necesare comerțului” (art. 85).

Durata cursurilor era de doi ani în școlile elementare de comerț pentru băieți și de trei ani în cele pentru fete (art. 69), iar în școlile comerciale superioare — de patru ani (art. 71). La cursurile comerciale de seară și de duminică, organizate pentru „a înlesni absolvenților școlilor comerciale elementare completarea cunoștințelor lor comerciale, precum și

¹² C. Nicolae, *Organizarea și conținutul învățămîntului profesional și tehnic din România. Aspecte din perioada 1864—1948*. E.D.P., București, 1973, p. 159.

¹³ Constantin Dinu, *Spiru Haret*, E.D.P., București, 1970, p. 60.

¹⁴ Vezi textul legii în *M. Of.*, nr. 287 din 31 martie (12 aprilie) 1899, p. 10.105—10.120. Învățămîntul comercial era reglementat îndeosebi prin dispozițiile capitolului V din secțiunea IV (art. 68—76), ca și prin unele articole din cap. VI—VIII ale aceleiași secțiuni.

cunoștințele de limbi străine”, se prevedea o durată de *trei ani*, cu un minimum de 6 ore de curs pe săptămână (art. 70).

În școlile elementare de comerț erau primiți absolvenții ai cursului primar, iar în cele superioare erau admiși „școlari cari au absolvit cursul secundar inferior”. Toți școlarii, de la ambele trepte, erau externi.

Materiile de învățămînt, în școlile elementare de comerț — atît de băieți, cît și de fete — erau următoarele: lecturi și compuneri cu privire la comerț; aritmetică practică, cu elemente de calcul comercial și noțiuni de geometrie; noțiuni de geografie comercială; lecturi din istoria patriei; „cunoașterea produselor comerciale din țară și a celor mai principale din străinătate”; noțiuni elementare despre comerț, operațiuni comerciale și contabilitate; caligrafie și scriere comercială (art. 69)¹⁵.

Programa școlilor superioare de comerț era mult mai extinsă și prevedea: limba română, limba și corespondența comercială franceză, germană și italiană sau engleză (două la alegere); studiul comerțului, transportului și tarifelor de transport; contabilitatea; corespondența comercială română; birou comercial; aritmetica rațională și elemente de calcul algebric, cu aplicații la operațiile comerciale de schimb, bancă, bursă, asigurări; geografia generală economică; elemente de zoologie, botanică, mineralogie, fizică și chimie (minerală și organică), aplicate la industrie și comerț; studiul mărfurilor și tehnologia comercială; lucrări de laborator (manipulații de chimie și încercări comerciale); „economia politică cu aplicații la comerț și industrie și în special la economia comercială și industrială a țării”; noțiuni de știința finanțelor și de statistică; noțiuni de istoria comerțului și a industriei; elemente de legislație comercială, industrială, maritimă, vamală și fiscală; noțiuni uzuale de drept civil și administrativ; caligrafia și desenul¹⁶.

Dornic să dea absolvenților o pregătire cît mai diversă, acest program era, se pare, prea încărcat.

O prevedere pozitivă a legii era aceea referitoare la *practică*. În acest scop pe lângă școlile comerciale elementare se putea anexa un birou comercial, în timp ce la cele superioare biroul comercial era prevăzut între activitățile obligatorii. În plus, absolvenții acestora din urmă erau datori „a face un stagiu de practică de șase luni”, fără de efectuarea căruia („cu asiduitate”) nu li se elibera certificatul de absolvire. Utilitatea efectivă a practicii depindea, desigur, de condițiile concrete în care era prestată¹⁷.

Dispoziții demne de interes ale legii sînt și cele privind înființarea cîte unei *cantine școlare* pe lângă fiecare școală comercială elementară, cele referitoare la înființarea, pe lângă fiecare școală comercială superioară a cîte 20 de stipendii pentru școlarii fără mijloace, ca și instituirea a două *burse de călătorie pentru studii comerciale*, ce urmau a se atribui prin concurs absolvenților de școli comerciale superioare. „Bursierii —

¹⁵ Pentru desfășurarea pe clase și număr de ore vezi „Programă pentru școlile elementare de comerț”, publicată în *M. Of.* nr. 44 din 28 mai 1904. Nu erau prevăzute „și limbi străine”, cum arată acad. V. Malinschi, în *op. cit.*, p. 53.

¹⁶ Materiile redată după art. 71 din lege (vezi *M. Of.*, nr. 287 din 31 martie (12 aprilie) 1899, p. 10. 116), confruntat cu „Programa pentru școlile comerciale superioare”, publicată în *M. Of.* nr. 27, din 4 mai 1904. Cf. și acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 53—54.

¹⁷ Cf. acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 55.

— menționa articolul 71 — vor fi trimiși, pe timp de trei ani, să studieze în străinătate organizarea marilor întreprinderi industriale și comerciale și să urmeze cursuri în școlile superioare de comerț de acolo”. Din rindurile foștilor bursieri urmau a se recruta (cf. art. 73) profesori pentru școlile superioare de comerț. Pentru formarea personalului didactic necesar școlilor elementare de fete se instituiau burse în străinătate cu durata de un an.

Situația economică precară, ivită odată cu criza de supraproducție de la începutul veacului XX, va face însă ca aceste generoase prevederi să fie abandonate. Ele nu mai apar în textul modificat al legii, publicat în Monitorul Oficial nr. 79 din 9 iulie 1900.

Un merit al legii din 1899 era și crearea cursurilor comerciale de seară și de duminică¹⁸, ca și a cursurilor pentru ucenici și adulți. Ele erau organizate pe lângă școlile comerciale și erau destinate pentru completarea instrucțiunii ucenicilor din ateliere și prăvălii și a adulților (cf. art. 86) precum și pentru absolvenții școlilor comerciale elementare (cf. art. 70). Conform „programei analitice pentru școalele de adulți” din 1904¹⁹ aceste cursuri „se vor ține în localul școlilor comerciale ... în toate zilele de lucru, seara de la 8 1/2 — 9 1/2 și duminică de la 2—4 p. m.”. Materiile prevăzute în programă erau: limba română, noțiuni de limbă franceză, aritmetica și geometria elementară, studiul comerțului și contabilitatea, „lecțiuni teoretice și practice asupra principalelor ramuri de comerț și de industrie”. Nefiind agreate de numeroși patroni, aceste cursuri sau școli serale au dus, în genere, o existență precară.

Un alt document, intitulat „program pentru cursurile comerciale de seară și duminică” (din 9 decembrie 1904)²⁰ — fiind destinat unor persoane cu o anumită instrucțiune comercială prealabilă — avea un conținut diferit, cuprinzând: noțiuni de limbă franceză; noțiuni de limbă germană; noțiuni de legislație comercială și de economie politică; aritmetică comercială și calcul mintal; contabilitatea, geografia economică și noțiuni de statistică; corespondența comercială română și stenografia; „lecțiuni teoretice și practice de comerț”. Răspunzând unor aspirații de ridicare a calificării — mai ales a funcționarilor comerciali mărunți — aceste cursuri comerciale și de duminică au avut, deși în măsură limitată, oarecare rezultate.

Perioada de după cîștigarea independenței de stat a României se caracterizează nu numai prin consolidarea organizatorică, ci și prin creșterea numerică a școlilor comerciale (revenite, prin modificarea de lege de la 5 aprilie 1900, la denumirea de școli comerciale de gradul I și de gradul II²¹, iar din 1903 la cea inițială a legii din 1899). Alături de școlile de comerț din București, Galați, Brăila, Buzău și Ploiești — înființate înainte de 1877 — au mai luat ființă școlile de comerț din

¹⁸ Opinia că „prima legiferare a învățămîntului practic comercial în România datează din 1904” (acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 70) trebuie deci rectificată.

¹⁹ Vezi *M. Of.*, nr. 203 din 8 decembrie 1904. Vezi și regulamentul acestor școli, publicat în *M. Of.*, nr. 49 din 3(15) iunie 1904.

²⁰ Vezi *M. Of.*, nr. 204 din 9 decembrie 1904. Regulamentul acestor cursuri — în *M. Of.*, nr. 114 din 20 august 1904.

²¹ Vezi textul modificat al legii asupra învățămîntului profesional în *M. Of.*, nr. 79 din 9 iulie 1900.

Craiova (1877)²², Iași (1880)²³, Turnu-Severin (1898), Pitești (1899), Giurgiu (1900)²⁴, Cimpulung (1911); cu un an înainte se înființase însă o secție comercială pe lângă gimnaziul „Dinicu Golescu”²⁵. Totodată, școlile de comerț din câteva orașe au fost transformate în școli comerciale de gradul II (respectiv, „superioare”): București și Iași în 1894, Galați și Craiova în 1898. Au luat ființă și unele școli comerciale de seară și de duminică, precum și câteva unități școlare particulare.

Deși nu erau încă destule față de cerințe, deși se aduc critici programei sau modului de aplicare a ei, școlile de comerț de rang secundar parcurg vădit o epocă de creștere sub toate aspectele, răspunzând în măsură mai însemnată nevoii de cadre economice resimțită de viața practică.

Pînă la primul război mondial au mai fost adoptate unele legiuri relative la învățămîntul economic (comercial) de grad secundar. Astfel, legea asupra învățămîntului profesional din 1899 a mai suferit modificări la 9 iulie 1901²⁶ și la 25 aprilie 1908²⁷; în 1911 se votează „Legea învățămîntului profesional al fetelor”²⁸, iar în 1912 a fost adoptată „legea pentru recrutarea personalului didactic al școalelor profesionale de fete și al școalelor comerciale de băieți”²⁹. Ele reprezentau, în chip vădit, acte de consolidare a acestui învățămînt, pe făgașul trasat pentru multă vreme de robusta operă legislativă a lui Spiru Haret.

În Transilvania învățămîntul economic — ca și învățămîntul general — a evoluat după 1867 în condițiile create prin instaurarea dualismului austro-ungar, adică în condițiile unui „imperiu multinațional în care se menținea cu forța dominația a două națiuni asupra altor zece”³⁰. Pe fondul ascensiunii elementelor capitaliste din economie s-a dezvoltat însă o puternică mișcare națională a națiunilor asuprite — inclusiv a românilor din Transilvania, amenințați cu maghiarizarea de politica sistematic promovată în această direcție de către aristocrația și burghezia maghiară. În domeniul învățămîntului, între legea școlară din mai 1879 („legea Tréfort”) și draconicele legiuri din martie — aprilie 1907 („Legile Apponyi”) ³¹, un lung șir de legi și măsuri administrative stau mărturie în această privință.

Rezistînd acestei opresiuni, românii au desfășurat, precum se știe, o largă mișcare politică și culturală, au creat forme de viață economică

²² N. E. Idleru, *Istoria învățămîntului nostru comercial ... Învățămîntul comercial inferior și superior din Craiova*, București, 1909, p. 7, și urm. Cf. și I. Cojocaru, *Școlile tehnico-profesionale și de specialitate din statul român (1864—1918)*, București E.D.P., 1971, p. 133.

²³ N. E. Idleru, ... *Învățămîntul comercial inferior și superior din Iași*, București, 1907, p. 6—7

²⁴ N. E. Idleru, ... *Învățămîntul economic inferior din Turnu-Severin, Pitești și Giurgiu*, București, 1909, p. 49—62, 63—78, 179—193.

²⁵ Cf. I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 142.

²⁶ *Vezi M. Of.*, nr. 161 din 29 august 1901.

²⁷ *Vezi M. Of.*, nr. 22, din 29 aprilie 1908.

²⁸ Șt. Bărsănescu, Florela Bărsănescu, *Educația, Învățămîntul, gîndirea pedagogică din România*. Dicționar cronologic, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 119.

²⁹ *Vezi* textul legii în *M. Of.*, nr. 16 din 19 aprilie 1912.

³⁰ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu — Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878—1914*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 17.

³¹ *Vezi*, pe larg, problema la acad. Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Incununarea ideii, a tendinței și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968.

proprii (bănci, asociații, cooperative etc), o presă economică (problemele economice ocupînd un loc de seamă și în celelalte gazete românești), o vastă literatură de popularizare a cunoștințelor economice, menită să contribuie direct la ridicarea stării materiale a poporului. Românii își afirmă astfel — și pe acest plan — capacitatea de creație și, totodată, își apărau însăși identitatea, ființa națională.

În aceste complexe împrejurări — caracterizate prin numeroase impulsuri și nevoi de dezvoltare, dar prin și mai numeroase stavile — s-a situat și învățămîntul economic românesc din Transilvania.

Astfel, pînă în 1918 au fost înființate 13 școli comerciale în principalele orașe (Cluj—1878, Arad—1885, Timișoara etc) cu predarea în limba maghiară, în timp ce pentru populația românească — mult majoritară — singura școală comercială cu predare în limba română a fost cea din Brașov, deschisă la 1 septembrie 1869³². Durata studiilor era de trei ani³³. Printre materii figurau: „Geografia universală și comercială, Statistica, Istoria universală și comercială. Comptabilitatea. Corespondența mercantilă. Merceologia și Technologia. Dreptul cambial”³⁴, aritmetica comercială și limbile străine. Pe parcursul existenței sale, programul școlii a fost completat de mai multe ori. De pildă, în 1895 au fost incluse economia politică³⁵ (notăm însă că „Principii de Economia națională” se predau din 1874³⁶), limba italiană (alături de germană și franceză, predate și pînă atunci) și un curs de stenografie³⁷. „Studiile se finalizau printr-un examen de bacalaureat care dădea absolvenților dreptul de a urma învățămîntul universitar, dar din totalul de 2521 de elevi cîți au urmat școala în perioada 1869—1913 numai 630, adică 25%, au trecut și acest examen”³⁸.

Corpul didactic al școlii a fost alcătuit din profesori care-și făcuseră studiile la școli din Transilvania, din vechea Românie sau din străinătate (de ex., Ioan Scurtu, absolvent al Școlii filozofice din Viena, sau Nicolae G. Orghidan, vechi absolvent al secțiunii comerciale de la Politehnica din Viena³⁹). Ca profesori de economie politică sînt menționați N. Dima și I. Socaciu.

Un program similar, în care se îmbinau aceleași grupe de discipline, exista și la școlile comerciale maghiare din Transilvania⁴⁰. De notat, ca fapt deosebit, că începînd din 1885 durata cursurilor la Școala comercială din Cluj a fost mărită de la 3 la 4 ani, s-au adăugat noi discipline și — deși rămînea în fapt o școală comercială superioară (sau de gradul II) — a primit, pentru a se alinia la unele școli similare străine, denumirea de „Academie”⁴¹. Este semnificativ faptul că pînă în 1918 numai 4,7 %

³² Cf. acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 66—67.

³³ Andrei Bârseanu, *Istoria școlilor centrale române Gr. Or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 187.

³⁴ *Idem*, p. 353.

³⁵ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 67.

³⁶ Andrei Bârseanu, *op. cit.*, p. 377—378.

³⁷ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 67.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Andrei Bârseanu, *op. cit.*, p. 187.

⁴⁰ Vezi, pe larg, acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 67—69.

⁴¹ *Op. cit.*, p. 69.

dintre elevii ei s-au recrutat dintre români, datorită politicii oficiale a guvernelor de la Budapesta, îndreptată atît spre maghiarizarea „naționalităților”, cît și spre îngrădirea pe cale administrativă a accesului românilor la activități economice de prim plan.

Dezvoltarea corespunzătoare a învățămîntului economic pentru români a devenit posibilă numai după prăbușirea odiosului regim dualist și unirea Transilvaniei cu patria-mamă.

După 1877 a continuat predarea unor discipline economice în universități și în învățămîntul tehnic superior. Dar deși de o indiscutabilă utilitate, disciplinelor economice li se rezerva — în acest context — chiar și la facultățile de drept, unde predarea lor era mai extinsă, un statut nesatisfăcător.

Pe măsura dezvoltării și complicării vieții economice, pe măsură ce s-a văzut că studiile juridice nu pot ține locul unei pregătiri economice de specialitate, a devenit tot mai evidentă necesitatea completării învățămîntului economic din România cu veriga care, încă, îi lipsea: *învățămîntul superior*. În felul acesta — spre a-l parafraza pe V. A. Urechia — se realiza nu numai întregirea sistemului de învățămînt, dar se fortifica și baza lui, creindu-se o sursă de pregătire a cadrelor didactice pentru întregul învățămînt economic.

Școala administrativă superioară din București, recunoscută ca atare de stat în 1893 (sub altă formă ea existase din 1871) avea — pînă la înființarea Academiei Comerciale — cel mai amplu program economico-juridic, pregătind cadre pentru administrația de stat centrală și locală. Școala a ajuns să confere — în condiții riguros reglementate — nu numai titlul de licențiat, ci și pe cel de doctor. Dintre conducătorii ei au făcut parte Take Ionescu și Stanislav Cihoski, viitor rector (între 1917—1924) al Academiei Comerciale⁴². Lipsea însă o instituție care să formeze economiști cu pregătire superioară.

După o perioadă de preparative și dezbateri în presă — inițiate de un grup de tineri economiști, cu studii și titluri academice de doctori în economie obținute în străinătate (I. N. Angelescu, V. Madgearu, I. Răducanu, V. Slăvescu și alții)⁴³ — și înfrîngînd mentalități și inerții ale celor ce nu înțelegeau necesitatea unei asemenea măsuri, la 6 (19) aprilie 1913 a fost promulgată „legea pentru înființarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București”⁴⁴ (A.I.S.C.I.). Înființarea ei se asociază și cu numele lui Nicolae D. Xenopol, ministru al industriei și comerțului în cabinetul prezidat de Titu Maiorescu.

Confirm legii sale de organizare (art. 1), Academia Comercială se înființa „pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului — Direcțiunea Comerțului” și avea ca scop:

„a) De a da cunoștințe superioare și aprofundate în domeniul științelor comerciale și economice;

⁴² *Op. cit.*, p. 123—124. Vezi și Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, *Un pătrar de veac de muncă (1913—1938)* București, Tip. „Lupta”, (f. a.), p. 86; *Academia de Studii Economice. Anuar 1968—1969*, f. 1., f. a., p. 21.

⁴³ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 154—157.

⁴⁴ Vezi textul legii în *M. Of.*, nr. 12 din 13 (26) aprilie 1913, p. 545—548. Vezi și „Regulamentul pentru organizarea și administrarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale” în *M. Of.*, nr. 123 din 1 septembrie 1913.

- b) De a pregăti pentru carierele comerciale și industriale ;
 c) De a pregăti pentru funcțiunile administrațiilor publice, cu caracter economic”.

Se aveau, totodată, în vedere și cerințele învățămîntului economic secundar, care avea încă nevoie de cadre didactice temeinic pregătite.

Durata studiilor era stabilită la *trei ani*, frecvența fiind obligatorie. Conform regulamentului de organizare, A.I.S.C.I. urma să funcționeze — după un prim an de studii comune — cu *trei secții de specializare* (desfășurate în anii II și III) : (1) *secția de comerț, bancă, asigurări*, care pregătea specialiști pentru domeniile menționate, ca și pentru transporturi ; (2) *secția de industrie*, pentru întreprinderile industriale publice și private ; (3) *secția de administrație economică și consulară*, ce pregătea economiști pentru administrația de stat, inclusiv pentru activitatea consulară și economică externă.

Disciplinele predate se împărțeau în „cursuri” și „conferințe”. Reglementate amănunțit de lege (art. 3) și de regulamentul ei, aceste discipline pot fi grupate (după caracterul lor) astfel : (1) discipline economice de bază, care aveau, firese, preponderență ; (2) discipline juridice, predate însă diferențiat, cu dezvoltări în materie economică ; (3) discipline cu caracter practic-profesional ; (4) limbă și corespondență comercială română și străină (din cele străine, 3 erau obligatorii : franceza, germana și italiana, iar una era la alegere, dintre : engleză, rusă, greacă modernă, bulgară și sîrbă) ; (5) discipline de cultură generală economică ; (6) stenografie și dactilografie.

Pregătirea temeinică de specialitate, conform cerințelor vieții economice moderne, și adaptarea ei la nevoile economice ale țării era asigurată prin predarea următoarelor discipline de profil : contabilitatea comercială ; studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale ; statistica (în special economică) ; studiul mărfurilor ; monedă, credit, schimb și studiul băncilor, tehnica băncilor ; știința și legislația financiară ; teoria și tehnica asigurărilor ; comerț exterior și legislația vamală română și comparată, cu dezvoltări asupra țărilor Orientului, convențiuni comerciale, regulamente consulare ; studiul transporturilor, căi ferate și tarife ; „Industria, comerțul și legislația petroleului” ; industria și comerțul lemnului ; comerțul cerealelor și al derivatelor lor (cf. art. 3. din lege).

Academia Comercială (cum i se spunea uzual) a început să funcționeze la 15 (28) septembrie 1913⁴⁵, cu un număr de 698 studenți înscriși (din care 649 studenți, 49 studente)⁴⁶ ; peste 100 din totalul celor înscriși erau studenți străini⁴⁷, fapt extrem de semnificativ. În anii următori numărul total al înscrișilor a mers în scădere : 456 în 1914/15, 369 în 1915/16, 64 în 1916/17, 210 în 1917/18, scădere explicabilă prin împrejurările excepționale ale primului război mondial⁴⁸. Din același motiv, Academia

⁴⁵ Cf. *Istoria României în date*, sub red. lui Constantin C. Giurescu, Edit. enciclopedică română, București, 1971, p. 295.

⁴⁶ A.I.S.C.I., *Un pătrar de veac de muncă (1913—1938)*, p. 119.

⁴⁷ Cf. acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 160.

⁴⁸ A.I.S.C.I., *loc. cit.*

Comercială a putut să dea în 1918 prima promoție de licențiați (în număr de 9; în 1919 au fost 56)⁴⁹.

Primul rector al Academiei Comerciale a fost Anton Davidoglu, profesor de matematică, doctor al Universității din Paris. Din primul corp profesoral au făcut parte tineri profesori, precum: St. Cihoski, Gh. Tașcă, Spiridon Iacobescu, I. Răducanu, Virgil Madgearu, I.N. Angelescu, I.Gr. Dimitrescu, D.R. Ioanițescu, C. Bungețianu, Vasile Iscu, I. Tutuc și alții. Aproape toți erau doctori (în economie și în alte domenii) ai unor universități occidentale, mai ales franceze și germane⁵⁰.

Anii 1916—1918 — ani de participare a țării la război, de ocupație străină în sudul țării, dar și de croică rezistență în Moldova — au creat o situație specială și pentru Academia Comercială. Cea mai mare parte din profesori s-au refugiat la Iași, unde Academia a funcționat între 1916 — 1919 avînd ca rector pe Stanislas Cihoski⁵¹. În teritoriul ocupat, a fost numit rector Eugen Ludwig (între 1917—1918) și s-au desemnat provizoriu profesori (din aparatul economic, de la școli comerciale etc), cu ajutorul cărora — alături de puțini dintre vechii profesori ai Academiei, nici unul dintre cei de marcă — a fost reluată activitatea⁵². În împrejurările date ea purtă amprenta provizoratului.

Date fiind toate aceste condiții, precum și timpul scurt de la înființare (1913), Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București va putea parcurge abia după Marea Unire din 1918 faza ei de consolidare și deplină dezvoltare. După modelul ei organizatoric va fi creată, tot atunci, Academia Comercială din Cluj (1920), răspunzînd unei vechi aspirații a românilor din Transilvania și Banat, realizabilă însă numai în cadrul favorabil și îndelung visat al patriei întregite.

Învățămîntul economic superior va avea un rol de prim rang în progresul economiei românești, a științei și publicisticii economice, al învățămîntului economic în general.

L'ENSEIGNEMENT ÉCONOMIQUE DANS L'ÉTAT NATIONAL ROUMAIN JUSQU'EN 1918

L'étude examine le processus de développement et consolidation de l'enseignement économique de Roumanie après la conquête de l'indépendance d'État jusqu'à l'édification de l'État national unitaire (1918).

On souligne en essence que jusqu'à la première guerre mondiale dans l'ancienne Roumanie, l'enseignement économique a réussi à mettre au point le système d'enseignement secondaire et à constituer des formes d'instruction pratique pour les travailleurs et les employés du commerce, à constituer l'enseignement universitaire (académique) par la création de l'Académie de Hautes Études Commerciales et Industrielles de Bucarest.

⁴⁹ A.I.S.C.I., *op. cit.*, p. 129, Vezi și A.I.S.C.I., *Dare de seamă pe anii 1913—1918*. Publicată de Rectoratul Academiei. București, Tipografia profesională Dimitrie C. Ionescu, 1918, p. 56.

⁵⁰ Cf. A.I.S.C.I., *Dare de seamă pe anii 1913—1918*, p. 43—44

⁵¹ A.I.S.C.I. *Un pătrar de veac de muncă*, p. 86.

⁵² A.I.S.C.I. *Dare de seamă pe anii 1913—1918*, p. 46—47.

Parmi les organisateurs d'école il convient de relever le rôle de Spiru Haret, illustre mathématicien et pédagogue, auteur des lois de 1888 « concernant l'enseignement secondaire et supérieur » et à partir de 1899 de celle « concernant l'enseignement professionnel ».

En Transylvanie, sous l'oppression du régime dualiste austro-hongrois, l'accès de la population roumaine à l'enseignement économique était limité : l'unique école commerciale (secondaire) de langue roumaine a été, jusqu'en 1918, celle de Braşov (1869), tandis qu'à la même époque l'on comptait 13 écoles similaires de langue hongroise. La population roumaine a recours dans ces conditions à des formes extrascolaires d'affirmation et de résistance nationale et économique (banques, associations, coopératives, presse économique, littérature de popularisation etc).

Ce n'est qu'après l'Union de 1918 que l'enseignement économique de Transylvanie est entré dans la voie d'une évolution normale, intégré au cadre unitaire de la patrie entière.

A XVI-A EDIȚIE A LECTORATULUI DE VARĂ AL SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN R. S. ROMÂNIA

În anul 1983 Lectoratul de vară organizat de Societatea de Științe Istorice din R.S. România s-a desfășurat în două centre și anume la *Suceava* și la *Deva*, între 22—31 iulie după cum urmează:

La Suceava au luat parte 42 de profesori de istorie din București și din 18 județe ale țării (Suceava, Botoșani, Bacău, Neamț, Iași, Vaslui, Vrancea, Galați, Buzău, Prahova, Brăila, Călărași, Dimbovița, Olt, Giurgiu, Cluj, Oradea, Sibiu). Ședința inaugurală a avut loc în dimineața zilei de 22 iulie în amfiteatrul 54 din Institutul de Învățământ Superior Suceava, în prezența prof. univ. dr. I. Bojoi, rectorul Institutului gazdă, prof. univ. dr. V. Ionescu, șeful catedrei de istorie din același institut, prof. A. Stavarache, adj. de șef de secție la Comitetul județean Suceava al P.C.R. prof. I. Paranici, dir. adj. al Cabinetului județean de partid Suceava, prof. C. Chindea, inspector școlar general adj. al județului Suceava. A luat cuvântul dr. Constantin Șerban, cercetător principal la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București, conducătorul lectoratului din partea Consiliului de conducere al Societății de Științe Istorice din R. S. România, care a scos în evidență importanța lucrărilor lectoratului aflat la Suceava la a XII-a ediție, pentru desfășurarea activității didactice, educative și științifice a profesorilor de istorie care predau la catedră, precum și pentru condițiile optime materiale asigurate la Suceava de organele de partid și de stat orășenești și județene, care contribuie ca și în anii precedenți la buna desfășurare a lor. Apoi prof. univ. dr. I. Bojoi, rectorul Institutului gazdă a relevat spiritul de colaborare al cadrelor didactice de la Institutul de Învățământ Superior Suceava cu profesorii care participă la acest lectorat. De asemenea a relevat existența în județul Suceava a valorosului tezaur cultural-istoric care oferă excelente posibilități pentru aplicațiile practice incluse în programul lectoratului, prin intermediul cărora profesorii de istorie au posibilitatea să cunoască realitățile și perspectivele minunate ale dezvoltării județului Suceava precum și a patrimoniului de valori culturale de importanță mondială aflate în această parte a țării noastre. În continuare prof. Ileana Paranici a prezentat prelegerea intitulată: *Dezvoltarea economică a județului Suceava în prezent și în perspectivă*.

În zilele următoare au fost expuse următoarele prelegeri: prof. univ. dr. V. Ionescu, președintele filialei S. S. I. Suceava, *Crearea partidului politic al clasei muncitoare din România și rolul lui în viața social-politică a țării*; lector univ. dr. Mihai Iacobescu (Institutul de Învățământ Superior Suceava), *Mișcarea de eliberare națională a românilor din Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*; lector univ. dr. N. Ursulescu (Institutul de Învățământ Superior Suceava), *Pătrunderea influenței romane în Dacia înainte de cucerirea romană*; prof. Ioan Cocuz, șef de secție la Muzeul județean Suceava, *Monumentele istorice din cuprinsul județului Suceava*; dr. Constantin Șerban, cercetător principal (Institutul de Istorie „N. Iorga”, București), *Asediul Vienei din 1683 și orientarea politică a țărilor române la sfârșitul secolului al XVII-lea*; lector univ. dr. Valeria Ceachir (Universitatea din București), *Fundamentarea științifică a lecției de istorie*; prof. univ. dr. Gh. Platon, șef de catedră (Universitatea din Iași), *Caracteristicile dezvoltării economice și social-politice a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*; prof. univ. dr. Emilian Bold (Universitatea din Iași), *Aspecte ale politicii externe românești în perioada interbelică*; prof. dr. Nichita Adăniloae, vicepreședintele S.S.I., cercetător principal (Institutul de Istorie „N. Iorga”, București), *Cucerirea independenței de stat a României, moment crucial în afirmarea națiunii române și în dezvoltarea României moderne*; Paul Oprescu, cercetător principal (Institutul de Istorie „N. Iorga”, București), *Acțiunea diplomatică a României în anii neutralității (1914—1916) în vederea fărâșirii statului național unitar român*.

Prelegerile expuse urmate de discuții, care s-au impus prin înaltul lor nivel științific și prin noutatea materialelor prezentate s-au dovedit a fi de un real folos pentru auditoriu, care

pe această cale a putut lua cunoștință de rezultatele celor mai recente cercetări științifice privind problemele dezbătute. La același nivel s-a aflat și dezbaterile conduse de dr. Constantin Șerban, avînd drept temă *Mișcările sociale în istorie (răscoale, mișcări revoluționare, revoluții)*, în cursul căreia au fost formulate și discutate unele concepte și delimitări, prin exemplificări concrete, luate din istoria României și din istoria universală.

În cadrul lectoratului au avut loc și mai multe lucrări practice concretizate prin vizite la obiective economice și culturale din orașul Suceava, ca de ex. Întreprinderea de tricotaje „Zimbrul”, Muzeul județean Suceava, cetatea Suceava, reședința domnească din Suceava, Observatorul astronomic Suceava, hanul domnesc. De asemenea în cadrul unor excursii organizate prin O.J.T. Suceava au fost vizitate timp de trei zile și jumătate o serie de monumente de artă feudală din apropierea orașului Suceava, mănăstirile Dragomirna și Pătrăuți (cititorii din secolele XV—XVII) precum și alte monumente istorice și de artă similare din județele Suceava, Maramureș și Neamț și anume: minăstirile Gura Humorului, Voroneț, Moldovița, Sucevița, Arborea, Rădăuți, Putna, casa memorială a poetului N. Labiș din com. Mălini, stațiunea climaterică Borșa, casa memorială și monumentul ridicat la Meisei în amintirea eroilor antifasciști, biserica de lemn din cemauna Bogdan vodă, reședința primului volevod al Moldovei Bogdan I din Cuhea, cetatea Neamțului, mănăstirile Neamț, Secul, Sihăstria, Agapia, Văratec (monumente de artă din secolele XV—XIX), casa memorială Ion Creangă din Humulești, casa memorială Alexandru Vlașu din Agapia, muzeele de artă feudală din Neamț, Agapia și Varatic. În cursul acestor lucrări practice cursanții au avut prilejul să cunoască nu numai frumusețile patriei noastre, dar și numeroasele monumente istorice și de artă de valoare mondială, care ocupă un loc important în istoria culturii din România în evul mediu și în epoca modernă dar și în cultura europeană din aceleași poci istorice.

Sedința de închidere a lectoratului de vară din Succava a avut loc la 31 iulie în cursul căreia dr. Constantin Șerban, conducătorul lectoratului și-a exprimat deplina satisfacție pentru reușita lucrărilor acestei forme de realizare a nivelului profesional al profesorilor de istorie, pe această cale și pentru înaltul nivel la care au fost expuse prelegerile programate și la care au fost efectuate lucrările practice. Totodată vorbitorul a exprimat vii mulțumiri în numele Consiliului de conducere al S.S.I., organelor de partid și de stat locale care au concluzat la reușita acestui lectorat, prin asigurarea unor condiții materiale optime. Cu același prilej a mai luat cuvîntul prof. dr. Nichita Adăniloale, vicepreședinte al S.S.I. care a exprimat de asemenea mulțumiri pentru buna desfășurare a lucrărilor acestui lectorat, solicitînd cursanților sugestii pentru viitoarea desfășurare a lectoratului, precum și propuneri cu privire la conținutul prelegerilor și la caracterul lucrărilor practice.

Lectoratul de la Deva a fost frecventat de 36 de profesori din județele: Arad, Bacău, Brașov, Brăila, Cluj, Galați, Giurgiu, Iași, Maramureș, Mchedinți, Mureș, Olt, Bihor, Dîmbovița, Timiș și municipiul București.

Deschiderea lectoratului a avut loc în ziua de 22 iulie în cabinetul de pedagogie al Liceului pedagogic în prezența lect. univ. Ion Gh. Șendrulescu, secretarul S.S.I., care a subliniat importanța acestei acțiuni pentru perfecționarea profesorilor de istorie, prof. gr. I. Ovidiu Popescu, inspector la Inspectoratul școlar județean Hunedoara și secretar al filialei S.S.I. Deva, prof. gr. I. Ilie Avram, directorul Casei personalului didactic și reprezentantul conducerii Liceului pedagogic.

Programul lectoratului de față a cuprins o tematică variată axată pe probleme majore ale istoriei patriei și universale și pe probleme de istorie locală și ale metodicii predării istoriei. Dintre temele care au format obiectul expunerilor menționăm: conf. univ. dr. Matei Vlad (Universitatea din București), *Statutul juridic al țărilor române în perioada 1601—1829*; lector univ. Ion Șendrulescu (Universitatea din București), *Politica externă a României în perioada 1883—1914*; dr. Paul Opreșcu, cercetător principal (Institutul de Istorie „N. Iorga” București), *Acțiunea diplomatică a României în anii neutralității (1914—1916) în vederea fărîrii statutului național unitar român*; conf. univ. dr. I. Scurtu (Universitatea din București), *Rolul Parlamentului în viața politică a României în perioada interbelică*; prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță (Universitatea din București), *Predarea unitară a istoriei moderne și contemporane a României în lumina concepției secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu*; conf. univ. Mihail Guboglu, membru al Societății de istorie din Turcia, *De la Imperiul otoman la Republica turcă*; lector univ. Ion Gh. Șendrulescu (Universitatea din București), *Valențele educative ale istoriei*. Dintre temele de istorie locală amintim: prof. gr. I. Ovidiu Popescu, *Dezvoltarea economico-socială și culturală a județului Hunedoara*, precum și *Monumente istorice din cuprinsul județului Hunedoara*. Toate expunerile au fost apreciate de profesorii cursanți, relevîndu-se fundamentarea științifică a acestora și buna lor orientare ideologică și politică.

În cadrul lectoratului de vară de la Deva au fost organizate și o serie de aplicații practice în județele Hunedoara și Alba pentru cunoașterea unor monumente și locuri istorice și a unor obiective industriale construite în anii socialismului. Amintim în acest sens vizitarea Muzeului de istorie din municipiul Deva și a cetății Deva, a castelului Hunedoara, a cetăților dacice: Sarmisegetuza Regia, Costești și Blidarul, Ulpia Traiana Sarmisegetuza, Muzeul aurulului din Brad, mormântul lui Avram Iancu de la Țebea, case memoriale din Abrud și Cîmpeni legate de marea răscoală populară din 1784 și de revoluția de la 1848, casa memorială Avram Iancu, monumentele istorice din Densuș și Strei, termocentrala de la Mintia, fabrica de bere din Hațeg, complexul mezeistic din Alba-Iulia, monumente istorice din Blaj și Sebeș, Muzeul etnografic din Lupșa.

Aceste aplicații practice au fost însoțite de expuneri făcute de specialiști din muzeele și întreprinderile vizitate, care au oferit posibilitatea profesorilor cursanți, în majoritate participanți pentru prima oară la asemenea cursuri să cunoască în mare măsură semnificația istorică și politico-educativă a obiectivelor vizitate.

Cursurile s-au încheiat la 31 iulie în prezența prof. Elena Drozd, secretar cu problemele muncii de propagandă al Comitetului municipal P.C.R. Deva, care în cuvîntul său a apreciat importanța și utilitatea unor astfel de cursuri pentru informarea profesorilor de istorie cu noutăți apărute în domeniul specialității și a propus ca municipiul Deva să devină de acum înainte un centru permanent pentru lectoratele de vară, organizate de Societatea de Științe Istorice din R.S. România.

Constantin Șerban, Ion Gh. Șendrulescu

PRIMUL CONGRES INTERNAȚIONAL DE ISTORIOGRAFIE

Între 25–28 iulie 1983 s-a desfășurat la Montpellier primul congres internațional de istoriografie, organizat de Comisia Internațională de istorie a istoriografiei (înființată, din inițiativă românească, la București, în august 1980, cu ocazia Congresului mondial de istorie). Căzduit de Universitatea Paul Valéry și, în cadrul acestuia, de „Centre d'Etude et de Recherche d'Histoire de l'Histoire”, congresul a fost prezidat de profesorul Charles-Oliver Carbonell, președintele Comisiei internaționale de istoriografie, căruia i se datorează de fapt în cea mai mare măsură reușita acestei importante întruniri științifice.

Congresul a dezbătut o tematică amplă și complexă, referitoare la una din perioadele cheie ale evoluției istoriografiei universale: *Istoriografia în lume la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea: Condiții, concepții, relații, organizații*. Prima zi de lucru a fost consacrată *Condiției istoricului*, cea de-a doua *Concepțiilor istorice*, iar ultima *Relațiilor internaționale*.

Participarea a fost remarcabilă pentru cel dintîi congres al unei comisii aflate încă la început de drum. Au fost prezenți 60 de istorici din 19 țări; în ordinea numărului congresiștilor: Franța (10), Italia (8), SUA (6), Spania (5), Brazilia (4), RDG (4), FRG (4), România (4), Belgia (2), Elveția (2), Polonia (2), URSS (2), Canada (1), Cehoslovacia (1), China (1), Finlanda (1), Marea Britanie (1), Olanda (1), Zair (1).

După cum se poate observa, delegația românească a fost una dintre cele mai numeroase, și printre cele mai active. Istoricii români au prezentat următoarele comunicări (în ordinea susținerii lor): Ștefan Pascu, *Condiția istoricului în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*; Lucian Boia: *Școlul al XIX-lea — secolul Istoriei?*; Al. Zub, *Concepția istorică a lui A. D. Xenopol*; Ștefan Ștefănescu, *Istoriografia românească în lume*. Delegația română a difuzat totodată un număr de exemplare din „Analele Universității București”, seria istorie, 1983, volum consacrat în întregime congresului de la Montpellier și publicat în limbile franceză și engleză.

Se poate considera că participarea românească a constituit un succes științific important, contribuind la o mai bună cunoaștere, în cercurile de specialitate, a valorilor istoriografiei românești. Cu deosebire numele lui A. D. Xenopol și N. Iorga, cele mai caracteristice pentru știința noastră istorică în perioada dezbătută, au fost frecvent aduse în discuție, și nu numai în comunicările românești. De remarcat în acest sens și o „masă rotundă” pe tema *Karl Lamprecht în discuția internațională*, în cadrul căreia profesoara Bianca Valota de la Universitatea din Milano a prezentat o comunicare despre *Iorga și Lamprecht*.

O altă masă rotundă a fost consacrată proiectului de elaborare a unui *Dicționar universal al istoricilor* (din nou o inițiativă românească). S-au stabilit principalele criterii metodologice ale acestei lucrări, care presupune o amplă și bine coordonată colaborare internațională.

Cu prilejul reuniunilor biroului și Adunării generale a Comisiei internaționale de istoriografie desfășurate pe parcursul congresului s-au soluționat și unele probleme organizatorice și de perspectivă. Locul rămas vacant în birou în urma decesului profesorului Karl-Georg Faber a fost ocupat de Wolfgang Mommsen, directorul Institutului istoric german din Londra; tot lui îi revine de acum înainte funcția de secretar general, în timp ce Lucian Boia, secretar general al comisiei între 1980—1983, a devenit vicepreședinte.

S-a stabilit și problematica următorului congres de istoriografie care se va desfășura în cadrul celui de al XVI-lea congres internațional de științe istorice (Stuttgart, 1985). Cu această ocazie se va dezbate tema: *Istorie narativă — istorie structurală. Trecut, prezent, perspective*.

Nu putem încheia această scurtă prezentare fără a evoca atmosfera deosebit de plăcută în care s-au desfășurat lucrările congresului, amabilitatea și eficiența gazdelor (în primul rând ale profesorului Charles-Olivier Carbonell), relațiile prietenești care s-au stabilit între congresiștii din diferite țări. Prezența primarului orașului Montpellier la ședința de deschidere, ca și recepția care a avut loc la Primărie, au dovedit importanța acordată de autorități acestui eveniment științific de largă deschidere internațională. Excursia organizată în ultima zi a dus o notă în plus de frumusețe și optimism: s-au vizitat regiunea Camargue (delta Rhônului), cu centrul acesteia Saintes-Maries de la Mer, modernă stațiune La Grande Motte, cetatea medievală Aigues-Mortes, orașul Nîmes cu celebrele sale monumente romane.

Intemeiată în urmă cu trei ani la București, editând deja o revistă internațională la Milano, având la activul său un prim congres și pregătindu-l pe al doilea, Comisia internațională de istoriografie se manifestă ca o organizație extrem de dinamică, cu remarcabile perspective de viitor.

Lucian Boia

CRONICĂ

În ziua de 21 iulie 1983, în fața Comisiei de doctorat a Academiei „Ștefan Gheorghiu”, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Situația internațională a României și poziția mișcării muncitorești față de politica externă a țării noastre în perioada 1933—1939*, elaborată de Doina Smlrcea.

Lucrarea cuprindea următoarele capitole: cap. I: *Situația internațională și politica externă a României*; Cap. II: *Concepția Partidului Comunist Român, a mișcării muncitorești despre principalele probleme ale științei internaționale și politica externă a României*; Cap. III: *Partidul Comunist Român, mișcarea muncitorească împotriva pericolului nazist, revizionist și fascismului intern*; Cap. IV: *Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu victimele agresiunii fasciste*.

În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde, *Introducere, Încheiere, Bibliografie selectivă*.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Nicolae Petreanu, președinte; conf. univ. dr. Gheorghe Zaharia, conducător științific; prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, conf. univ. dr. Iulian Cârțână, conf. univ. dr. Ilie Seftiu, membri.

Comisia de doctorat a acordat în unanimitate Doinei Smlrcea titlul științific de doctor în istorie.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, 727 p.

La zestrea istoriografică românească din ultimii ani s-a adăugat lucrarea *De la statul geto-dac la statul român unitar*, elaborată de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, istorici binecunoscuți în rîndul specialiștilor, lucrare care reprezintă o reușită sub raportul conținutului, și bogăției de fapte și date și o nouate din punct de vedere al prezentării evenimentelor istorice.

Autorii reușesc să facă o radiografie a principalelor jaloane ale evoluției poporului nostru din cele mai vechi timpuri și pînă la momentul de însemnătate istorică pe care îl reprezintă Marea Unire din 1918.

Lucrarea sintetizează cele mai noi informații și cele mai valoroase și autentice puncte de vedere din cercetarea științifică și din literatura de specialitate românească și străină, reușind să înfățișeze pe baza dosarului istoric constituit în timp, acțiunile unui popor implicat multiseclar în lupta de eliberare socială și națională. S-a depus o muncă laborioasă pentru culegerea, selecția și prelucrarea unui imens volum de date și fapte, autorii reușind să rețină dintre acestea pe cele mai semnificative, lucrarea reprezentînd o adevărată sinteză de istorie națională.

În spiritul aprecierilor documentelor de partid, a operei secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, autorii ne oferă în acest prim volum, istoria unică și unitară a poporului nostru, paginile sale cele mai glorioase și memorabile de la origini și pînă în 1918.

În partea care se referă la istoria veche a României se arată cu claritate faptul că în spațiul carpato-danubiano-pontic s-a dezvoltat o civilizație unitară care a culminat cu făurirea statului dac centralizat și independent condus de Burebista, cu statul din perioada regelui erou Decebal. Pe baza documentelor și argumentelor în lucrare se arată că geții și dacii constituiau un singur popor, că ei vorbeau aceeași limbă și aveau același mod de viață și de organizare social-politică, aceeași spiritualitate. În lucrare se afirmă cu deplină temel că numai un stat care a cuprins în marginile sale etnice pe toți geto-dacii, numai un stat care a avut o structură economică, politică și militară bine pusă la punct a putut rezista, atîta

vreme marii forțe militare a Romei, învingătorii prețuind chiar și prin monumentele ridicate de ei „pe cei mai viteji și mai drepti dintre traci”.

În lucrare este tratată unitar istoria poporului nostru de după cucerirea romană, relevîndu-se că procesul de etnogeneză, simbioza daco-romană s-a realizat pe întreg spațiul locuit de geto-daci și înainte și după cucerirea romană. Combătînd teoriile neștiințifice privitoare la formarea poporului român, autorii prezintă dovezile de necontestat ale continuității neîntrerupte în spațiul carpato-danubiano-pontic a geto-dacilor, alături de noii veniți — romanii —, fapt atestat de cele peste 1500 așezări, cetăți, cimitire din perioada secolelor II—X, descoperite pe teritoriul vechii Dacii, cît și de unele mărturii scrise din epocă. În acest sens în lucrare se dă un răspuns argumentat și documentat teoriilor neștiințifice sau răuvoitoare, denigratoare privind etnogeneza românească, se demonstrează caracterul fals al așa-numitei teorii a „vidului demografic” în spațiul nord-dunărean, se subliniază că daco-romanii și apoi noul popor român, plămădit din contopirea dacilor cu romanii a continuat să dezvolte aici la Dunăre și Carpați o civilizație materială și spirituală unică, cunoscută și recunoscută în vreme.

Un capitol important în lucrare este consacrat organizării politico-statale relevîndu-se că acest proces a evoluat de la obștile teritoriale, denumite atît de semnificativ de Nicolae Iorga, romanii populare, la voievodate, cnezate, țări, jupanate, atestate documentar pe întreg spațiul locuit de români, care au dus apoi la formarea statelor de tip feudal în teritoriile locuite de aceștia. Este clar că acest fenomen, așa cum se susține în lucrare, trebuie să-l vedem în unitatea sa dialectică, ca un corolar al condițiilor interne și externe, că formarea mai multor state în spațiul românesc nu este o acțiune provenită din diferențieri de natură etnică, ci ca o etapă în drumul spre statul unitar.

Lucrarea prezintă cu claritate adevărul¹ că luptele de apărare purtate într-o zonă sau alta a spațiului românesc de Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu de la Afumași, Petru

Rareș, Ioan Vodă cel Viteaz, ca să ne referim doar la ei, au fost duși în numele și pentru apărarea și salvarea întregului popor român, ele servind din plin și altor popoare și au pregătit marele act săvârșit, în anii 1599-1600 de marele voievod Mihai Viteazul, primul unificator al întregului neam și pământ românesc.

Sînt tot atît de interesante paginile care tratează istoria românilor în perioada pe care autorii o intitulază sugestiv: „Două secole de luptă pentru păstrarea ființei naționale și statale” în care se disting marii voievozi: Radu Șerban, Gabriel Bethlen, Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe Rákóczi I, Gheorghe Rákóczi II, Constantin Șerban Basarab, Gheorghe Ștefan, Mihnea al III-lea, Constantin Brîncoveanu, Dimitrie Cantemir și alții, cărora li se dedică în lucrare pagini de mare frumusețe.

Sînt demne de subliniat acele capitole din lucrare care se referă la politica marilor imperii vecine, otoman, habsburgic și țarist față de români, explicarea acțiunilor lor de expansiune, a actelor care au dus la desprinderea unor părți ale teritoriului românesc și intrarea lor sub dominație străină, combătînd acele puncte de vedere care mai încearcă zadarnic să poleiască această politică a marilor imperii, să prezinte războaiele purtate de acestea, inclusiv pe teritoriul țării noastre, devenit de atîtea ori teatru de operațiuni militare, ca acte de „bîncfacere”, de „progres”.

Lucrarea relevă în detaliu faptul că răspunsul românilor la împilarca socială și națională, afirmarea drepturilor lor legitime, au fost clar exprimate în timpul marii ridicări la luptă a românilor din Transilvania conduși de Horea, în perioada revoluției de la 1821 și apoi în vremea revoluției unitare române de la 1848, momente în care s-a exprimat clar idealul de dreptate socială și națională, de unitate a tuturor românilor.

În capitolul sugestiv intitulat *Unirea este sufletul poporului român, ea este glasul României*, și în paginile care se referă la momentul eroic al cucririi independenței depline de stat, autorii aduc sub lumină faptele cele mari ale românilor care au pus temelia traică de granit a evoluției poporului nostru spre marele act pe care socialiștii români îl prevedeau atunci cînd în 1883 scriau în revista „Dacia Viitoare”: „Voim Dacia așa cum ea fu, fiindcă istoria și dreptul... trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie Română”.

Făurirea statului național unitar român — acest moment de apoteoză al istoriei noastre naționale — este pe larg prezentat pe o mare

întindere a lucrării, relevîndu-se cu claritate faptul că Marca Unire din 1918, de la care am aniversat recent 65 de ani a fost un proces legic, obiectiv, că întregirea națională a fost înfîptuită de poporul român în mod plebiscitar, în condițiile prăbușirii marilor imperii vecine.

Lucrarea prezintă în toată măreția ei Marca Adunare de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, la care au participat peste 100 000 de oameni veniți din toate colțurile pămîntului transilvan pentru a împlini acum ceea ce se dorește ardoare secole de-a rîndul — unirea cu Țara idee exprimată atît de înălțător pe Cîmpia Blajului la 1848. Frunțașul ardelen Vasile Goldiș a rostit aceste cuvinte pline de patos și încărcătură istorică: „Veacuri de-a rîndul poporul românesc, adevăratul și legitimul proprietar al pămîntului ce fusese odată Dacia, a fost socotit străin și sclav pe pămîntul său strămoșesc... Teritoriile locuite de românii de la descălțarea lui Traian și pînă astăzi, au fost teritorii românești... După drept și dreptate, românii din Ungaria și Transilvania dimpreună cu toate teritoriile locuite de dîșii trebuiesc să fie unite cu Regatul României”. Românii au hotărît atunci prin aleșii lor și prin glasul celor prezenți care vorbeau în numele întregului neam românesc — unirea pe vecie a Transilvaniei cu România.

Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu „Unirea nu a fost efectul unor întîmplări, rodul unei simple conștiințe favorabile sau al mîlcigerilor intervenite la masa tratatelor, ci rezultatul luptei hotărîte a celor mai largi mase ale poporului, un act de profundă dreptate națională, realizarea unei concordanțe legitime între realitatea obiectivă și drepturile iradicabile ale poporului, pe deoparte, și cadrul național cerut cu stringență de aceste realități”.

Lucrarea prezintă, în final, modalitățile în care au fost confirmate pe plan internațional marile acte săvîrșite de poporul român în anul 1918 și care au condus la stringerea românilor în fruntăriile lor naționale, la făurirea statului național unitar român.

Această sinteză de istorie românească, bazată pe o amplă documentare, servește deopotrivă specialiștilor, tuturor iubitorilor de istorie și aduce contribuția — așa cum a cerut secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — la educarea patriotică, revoluționară a tineretului, a tuturor oamenilor muncii.

Iulian Cârjănd

TEODOR PAVEL, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1894–1914)*, Edit. Facla, Timișoara, 1982, 306 p.

În cursul anului trecut, istoricul sibian Teodor Pavel a publicat un nou volum, pe tema implicațiilor mișcării naționale a românilor de pe ambele părți ale Carpaților în evoluția raporturilor diplomatice dintre România și puterile centrale. Lucrarea are aceeași structură ca și cea precedentă¹: în prima parte conține un amplu studiu analitic, împărțit în cinci capitole, autorul referindu-se de astădată la istoria anilor 1894–1914, iar în a doua sînt publicate 124 documente diplomatice austro-ungare și germane, inedite pînă în momentul apariției respectivului volum. Acestea din urmă reprezintă doar parțial baza documentară a studiului lui Teodor Pavel, deoarece autorul a folosit totodată diverse lucrări, dintre cele mai recente, ale istoriografiei românești și străine.

Cartea mai conține o scurtă introducere, o listă a documentelor publicate în volum, un indice de nume precum și rezumate, în limbile germană și engleză, ale menționatului studiu din prima parte a lucrării.

Studiul lui Teodor Pavel nu are un caracter cronologic ci tematic, după cum se poate constata chiar din titlurile capitolelor și subcapitolelor respective: *Sub semnul mișcării memorandiste*; *Liga culturală în centrul preocupărilor diplomatice germane și austro-ungare*, este denumit al II-lea capitol al lucrării, avînd următoarele subtitluri: 1. *Liga culturală stegarul luptei pentru unitate națională*; 2. *Constituirea și felurile Ligii în optica puterilor centrale*; 3. *Ațiuni și inițiative politico-diplomatice sub semnul mișcării memorandiste (mai 1894–septembrie 1895)*; 4. *Ofensiva diplomației austro-ungare împotriva Ligii Culturale*; 5. *Rolul Ligii în informarea opiniei publice germane asupra mișcării naționale*; *Încercări de influențare a politicii imperiului german*. Capitolul al III-lea este intitulat *Controverse și compromisuri în pragul secolului al XX-lea*, avînd la rîndul său trei părți: 1. *Schimbări ministeriale și eliberarea memorandiștilor*; 2. *Inițiative și măsuri de „domolire” a mișcării naționale*; 3. *Școlile din Brașov și relațiile României cu puterile centrale la finele veacului al XIX-lea*. *De la pasivism la noul activism*. *Rolul factorului diplomatic (1895–1905)*, este titlul capitolului al IV-lea, iar al V-lea,

care este totodată ultimul, este intitulat *Spre eșecul activității diplomatice a imperiilor centrale și triumful voinței românești de unitate națională*, avînd două părți: 1. *Rolul diplomației austro-germane în inițierea și desfășurarea tratativilor de „împăcare” din 1910 și 1912–1914*; 2. *Spulberarea iluziei diplomaților celor două imperii și apropierea triumfului națiunii române*. În primul capitol al lucrării, după cum rezultă și titlul acestuia, *Cadrul internațional și trăsăturile relațiilor diplomatice ale României cu puterile centrale* (1. *Mișcările naționale din Europa de sud-est și politica puterilor centrale*; 2. *Diplomația puterilor centrale: structură și funcționalitate*), Teodor Pavel face o analiză a situației internaționale din cursul anilor 1895–1914, aplecîndu-și cu precădere atenția asupra relațiilor dintre puterile centrale și Rusia și totodată asupra crizei ascendente a dualismului austro-ungar, contextul în care se desfășoară mișcarea națională a românilor de pe ambele părți ale Carpaților, în strînsă interdependență cu politica externă a statului român care, la rîndul ei, nu putea să nu țină seama de evoluția raporturilor dintre marile puteri și mai ales de cele dintre monarhia habsburgică și imperiul țarist, ale căror interese se ciocneau în Balcani.

Prin această prismă autorul interpretează dealtfel diversele evenimente ale istoriei relațiilor României cu puterile centrale și ale mișcării naționale a românilor, din cursul menționatei perioade. El ajunge uneori la concluzii cu totul noi sau la nuanțarea unor judecăți de valoare, formulate în diverse lucrări din cadrul istoriografiei problemei. Toate acestea, ce conferă o valoare deosebită lucrării la care ne referim, se datoresc incontestabil studierii atente de către Teodor Pavel a documentelor, publicate în partea a doua a cărții sale, dar mai ales capacității autorului de pătrundere în mentalitatea epocii și interpretării *in medias res* a diverselor luări de poziție ale factorilor decizionali din România, Austro-Ungaria și Germania sau ale liderilor Partidului Național Român din Transilvania, în contextul cunoscutei politici dure a guvernanților maghiari de deznaționalizare a românilor.

Cercetările efectuate, l-au condus pe Teodor Pavel spre concluzia că, datorită situației internaționale de la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului al XX-lea, atît factorii de răspundere ai politicii externe a României cît și fruntașii mișcării naționale a românilor din Austro-Ungaria erau con-

¹ Vezi *Mișcarea românilor pentru unitatea națională și diplomația puterilor centrale (1878–1894)*, Edit. Facla, Timișoara, 1979.

vinși de necesitatea menținerii statului român de partea puterilor Triplei Alianțe, iar prin această prismă autorul studiului, ce face obiectul însemnărilor noastre, explică diverse luări de atitudine, și acte decizionale fie în cadrul P.N.R., fie în cel al diplomației României independente. De pe o asemenea poziție, diversele guverne ale României au acordat sprijin moral și material mișcării naționale a românilor de peste Carpați (realitate dovedită încă o dată de documentele publicate în partea a doua a lucrării la care ne referim), până în momentul în care conjunctura internațională a dat posibilitatea unei reorientări a politicii externe românești în direcția împlinirii idealului național al desăvârșirii unității național-statale. Totodată documentele editate de Teodor Pavel pun în lumină, pe de o parte, luciditatea unora dintre reprezentanții diplomației austro-ungare și germane, inclusiv a unor factori de răspundere de la Viena și Berlin, privind impactul mișcării naționale a românilor, de pe ambele părți ale Carpaților, asupra actelor decizionale de la București iar, pe de altă parte, eforturile depuse la Bellplatz și Wilhelmstrasse, în ultimă instanță nereușite, de a convinge pe guvernul ungar să ajungă la un modus vivendi cu românii transilvăneni sau de a determina pe cei din România să stăvilească mișcarea națională.

Toate acestea fac obiectul minuțioasei analize a lui Teodor Pavel în diversele capitole ale studiului său.

Printre luările de poziție ale factorilor de răspundere din capitala României, față de mișcarea națională a românilor transilvăneni, cărora numitul istoric sibian le dă, în mod foarte documentat, interpretarea amintită mai sus, se înscriu eforturile reușite ale diplomației românești de a obține eliberarea din închisoare a memorandiștilor sau mult discutata atitudine a lui D.A. Sturdza, odată cu trecerea sa la 4/16 octombrie 1895 din opoziție în fruntea guvernului român, inclusiv cea privind problema susținerii financiare a școlilor din Brașov.

După cum subliniază Teodor Pavel, în contextul obținerii de către guvernul român a grației memorandiștilor și într-un moment în care, pe plan intern, revenirea la putere a liberalilor nu putea fi evitată, eludarea „retractării” de la Iași a lui D.A. Sturdza, cerută cu insistență de diplomația vieneză, nu era posibilă, datorită condițiilor internaționale existente și ale raportului de forțe dintre statul român și imperiul habsburgic. Dealtfel discursul de la Iași din 13 octombrie 1895 a lui D.A. Sturdza, la care ne referim, nu este considerat de către Teodor Pavel drept „o retractare”

personală și cu atât mai puțin o „abandonare” a luptei transilvănenilor”, ci o declarație de politică externă a guvernului nevoit să accepte reculul tactic pentru mișcarea națională, derivat din natura compromisului încheiat cu puterile centrale într-un moment critic pentru țară” (p. 74). Incontestabil că acest „recul tactic” ar fi putut însă lua o altă formă, încit discursul de la Iași a lui D. A. Sturdza continuă să rămână mai mult decît discutabil, ceea ce nu neagă nici Teodor Pavel. Istoricul sibian demonstrează, în schimb, un fapt ce nu mai face parte din domeniul interpretărilor, anume cel al inexistenței vreunui acord, prealabil venirii la putere în 1895 a lui D. A. Sturdza, între acesta din urmă și premierul ungar Banffy Dezső. Din documentele publicate, în volumul la care ne referim, rezultă că diplomația vieneză a fost cea care a intervenit în favoarea lui Sturdza, pe lângă Banffy, și nu invers, după cum susțin și astăzi unii istorici preluind o asemenea teză din cunoscuta broșură a lui Jancsó Benedek, publicată în 1899.

O nouă interpretare este dată de Teodor Pavel și atitudinii lui D. A. Sturdza față de chestiunea subvențiilor din România pentru școlile românești din Brașov, problemă ce a marcat, în ultimii ani ai secolului trecut, noi tensiuni între București și Viena și violente de pute pe arena politică din țară. Pe baza documentelor cercetate și parțial publicate în lucrare, autorul acesteia demonstrează că autoritățile austro-ungare erau la curent cu sumele primite de către școlile brașovene din partea guvernului român, respectiv din partea Ministerului Instrucțiunii condus de Iacș Ionescu, înainte ca acest lucru să fi fost dezvăluit opiniei publice de către D. A. Sturdza în cunoscutul său discurs rostit, la 24 septembrie 1894, în sala Orfeu. După cum se știe, Sturdza, încă în opoziție, atacase în menționata cuvîntare guvernul Lascăr Catargiu, acuzându-l de a fi finanțat, prin școlile brașovene, o fracțiune a P.N.R. (Al. Mocioni, V. Babeș, C. Diaconovici, Al. Murșșeu) care — conform părerii sale — ar fi plănuit, cu sprijinul guvernului conservator de la București, să înființeze în Transilvania un „partid moderat”, într-o vreme cînd frunțașii mișcării memorandiste se aflau întemnițați. Teodor Pavel consideră respectivelor acuzații ale șefului opoziției liberal, adresate guvernului Lascăr Catargiu, cu totul exagerate ca și cea de trădare, pe care i-au aruncat-o lui Sturdza adversarii săi politici, calificativ ulterior preluat „cu prea mare ușurință în scrierile istorice” (p. 51).

După cum am menționat, autorul lucrării, a consacrat un subcapitol special al stu-

diului său „voluminosului dosar”, de la sfârșitul secolului trecut, privind problema subvențiilor din România pentru școlile brașovene. Teodor Pavel susține în mod convingător că, în contextul internațional al vremii — cînd, pentru factorii de răspundere ai politicii externe a țării, menținea-rea tratatului secret de alianță al României cu puterile centrale era încă o necesitate — guvernul român, presat de diplomația de la Ballplatz (la intervenția cabinetului din Budapesta) pentru a sista orice subvenție pentru școlile românești din Brașov, nu a avut altă cale de ales decît cea a ajungerii, prin negocieri, la un compromis. Astfel se explică memoriul înaintat la Viena, în martie 1898, de către premierul D. A. Sturdza. În acest document erau dovedite, cu argumente istorice și juridice, drepturile „Ffocii din Brașov” de a primi subsidii din partea guvernului român și totodată se propunea de a se ajunge la soluționarea problemei prin includerea în bugetul României a unei subvenții anuale de 38.500 lei cu titlul despăgubirii pe această cale a menționatei instituții românești de peste Carpați pentru moșiile pe care le avuseseră în proprietate sau arendă pe teritoriul statului român. Teodor Pavel publică și interpretează pe această temă, o serie de documente austro-ungare din care rezultă că numai datorită intervențiilor diplomației de la Ballplatz, interesată de a evita noi fricțiuni cu România, guvernul din Budapesta, care încercase să oprească, pe cît posibil, învățămîntul românesc din Transilvania, a acceptat pînă la urmă compromisul propus de D. A. Sturdza. Este cunoscut faptul că respectivul memoriu și întreruperea temporară a menționatei subvenții, pînă la încheierea unui acord pe această temă cu monarhia austro-ungară, au provocat agitația în România, în sensul solidarizării opiniei publice cu cauza românilor transilvăneni și că această stare de spirit a populației a fost exploatată de opoziția conservatoare pentru a compromite guvernul. D. A. Sturdza a fost acuzat de către conservatori de a se fi „înțeles” cu premierul ungar Bánffy, opresorul românilor de peste Carpați. Dar șeful guvernului de la Budapesta, — conform demonstrației lui Teodor Pavel — respinsese în realitate memoriul primului ministru român. În cadrul menționatei campanii a conservatorilor se înscrie și violentul discurs al lui Take Ionescu, rostit în Camera Deputaților la 28 aprilie 1894, în care numitul om politic a răstălmăcit în mod voit un pasaj dintr-o adresă a Ministerului Cultelor din Ungaria către mitropolitul Miron Romanul. După cum afirmă autorul studiului la care ne referim, „preluarea necritică a unor aprecieri”, formulate în focul polemicii mai sus-

amintite, „de către istoriografia ulterioară este cu atît mai neintemeiată cu cît acuzațiile opoziției se credeau bazate pe memoriul trimis de Sturdza în martie 1898 guvernului ungar în cadrul tratatelor purtate în secret” (p. 88). Teodor Pavel dovedește o înțelegere de profunzime a situației politice din acea vreme și a mentalității factorilor de răspundere ai politicii externe a României atunci cînd afirmă că mult discutatul memoriu al lui D. A. Sturdza din 1898 demonstrează de fapt „continuarea atitudinii de apărare (n. n. : a cauzei românilor transilvăneni), dar nu în formele practicate în timpul opoziției de pînă la 1895, ci cu respectarea conveniențelor impuse de relațiile internaționale și de alianța cu puterile centrale” (p. 89). O asemenea apreciere este de altfel valabilă și în ceea ce privește atitudinea ulteriorului cabinet conservator, căci tocmai acesta, din care făcea parte și Take Ionescu, a ajuns la o înțelegere cu guvernul de la Budapesta (prezidat de Szell Koloman, mai puțin rigid decît predecesorul său Bánffy) privind statutul școlilor românești din Brașov². Respectivul acord se baza de fapt pe memoriul lui D. A. Sturdza.

Reușind să rețină esențialul din atitudinea oamenilor politici ai României anilor 1895—1914 față de problema națională și să dezabare aceste luări de poziție de retorică polemicilor caracteristice politicianismului vremii respective, Teodor Pavel relevă, pe parcursul întregului său studiu, efortul factorilor de răspundere de la București de a anihila pe cît posibil efectele negative ale alianței cu puterile centrale (de a cărei necesitate au rămas convinși pînă în 1914) asupra mișcării de emancipare națională a românilor de peste Carpați. Acest efort care adesea, din motive tactice, a necesitat luări de poziție nuanțate, interpretate însă greșit în unele lucrări ale istoriografiei problemei, se constată și în cazul atitudinii diferitelor guverne ale României, din cursul primului deceniu și jumătate al secolului al XX-lea, față de chestiunea trecerii P.N.R. de la tactica pasivismului la cea a noului activism politic, inclusiv față de cunoscutele negocieri din 1910 și 1912—1914 dintre P.N.R. și guvernul Ungariei.

² Se recunoaște oficial școlilor române din Brașov dreptul asupra unui capital de 962.500 (ce reprezenta capitalizarea subvenției anuale de 38.500 lei propusă inițial de D. A. Sturdza), după în iulie 1900 de către statul român în Banca centrală de stat din Budapesta sub titlul de „rentă perpetuă” de 4%.

Toate acestea fac de asemenea obiectul analizei lui Teodor Pavel asupra căreia nu mai insistăm deoarece concluziile autorului au într-o măsură mult mai mică caracterul unei reinterpretări inedite ale unor atitudini, după cum fusese cazul celor menționate mai sus privind poziția oamenilor politici din România față de mișcarea națională din cursul ultimilor ani ai secolului trecut.

În aceeași măsură în care a reușit să contureze poziția factorilor de răspundere ai politicii externe românești față de mișcarea națională, Teodor Pavel a urmărit, cu rezultate la fel de meritorii, poziția puterilor centrale privind aceeași problematică. După cum constată autorul studiului și după cum rezultă din documentele vremii, Viena — interesată în menținerea alianței cu România — a încercat, fără obținerea unor rezultate de durată, să tempereze politica de de-naționalizare a românilor transilvăneni și bănățeni, politica practică cu consecvență de către guvernul ungar. Concomitent diplomația de la Ballplatz a urmărit să determine, pe de o parte, autoritățile de la București să pună stăvilă mișcării naționale iar, pe de altă parte, să îndrepte atenția opiniei publice din România dinspre Carpați către Balcani, ținând seama de faptul că o posibilă modificare a *statu-quo*-ului din sudul Dunării în favoarea Bulgariei, aflată sub influența Petersburgului, neliniștea într-adevăr cercurile politice românești. Această manevră a Vienei nu a dat însă rezultate căci după cum raportase (încă la 17 februarie 1906) marchizul de Pallavicini, ministrul Austro-Ungariei la București, oamenilor politici din România, în ciuda divergențelor existente între ei privind problemele interne sau chiar cele balcanice erau „uniți (n. n. în convingerea) că mai devreme sau mai târziu va sosi timpul când România va trebui să ia în considerație adevăratele ei aspirații naționale care, în primul rând, sînt îndreptate împotriva Monarhiei (n. n.: habsburgice)”. Când diplomația austro-ungară a ajuns, la rîndul ei, să aibă influență la Sofia, susținînd Bulgaria contra Serbiei, în 1913, pentru a torpila alianța balcanică, respectivă manevră a Vienei n-a accentuat doar resentimentele opiniei publice românești față de monarhia habsburgică ci a creat și o serioasă fisură în alianța dintre aceasta din urmă și România căci guvernul român a adoptat cunoscuta poziție din cursul celui de al doilea război balcanic, cu totul contrară intereselor Austro-Ungariei.

În mod normal, Teodor Pavel a acordat în cartea sa o mai mică pondere analizei poziției diplomației germane față de mișcarea națională a românilor, deoarece aceasta din urmă nu afecta direct Germania. Diversele luări de atitudine ale Berlinului față

de respectiva problemă au urmărit, după cum se știe, doar menținerea României în cadrul Triplei Alianțe. Ca atare diplomația germană a secondat la București pe cea austro-ungară, în schimb ea a depus eforturi la Viena în vederea ajungerii, pe cît posibil, la un compromis între românii din cadrul monarhiei habsburgice și autoritățile ungare. Această teză este întărită de câteva documente foarte interesante, publicate în lucrarea la care ne referim. În vremea mișcării memorandiste guvernul german a intervenit în repetate rînduri la Viena pentru a fi temperată politica guvernanților unguri față de românii transilvăneni. Pe aceeași poziție a rămas cabinetul berlinez și după condamnarea la închisoare a semnatărilor Memorandumului, după cum rezultă dintr-o notă a baronului Marschall către ambasadorul Germaniei la Viena, Ratibor, document din 26 septembrie 1894 publicat pentru prima oară de Teodor Pavel. Ulterior diplomația germană s-a pronunțat în favoarea grațierii memorandiștilor, susținînd astfel intervenția în acest sens a regelui Carol I. Berlinul și-a condiționat însă sprijinul „de asigurările oficiale ale statului român că mișcarea națională din Transilvania și din România (n.n.: în limitele granițelor de atunci) nu vizează desprinderea unor teritorii din Monarhia austro-ungară iar politica statului român va rămîne fidelă alianței secrete cu cele două imperii” (p. 71).

Teodor Pavel consideră că poziția Germaniei, față de mișcarea națională a românilor, s-ar fi schimbat în 1895, odată cu preluarea conducerii cancelariei Reich-ului de către prințul Hohenlohe. Această teză este formulată foarte categoric de către istoricul sibirian în volumul I al lucrării sale³ și reluată în cel de al II-lea, susținînd că diplomația germană a sprijinit, după 1895, politica guvernanților de la Budapesta deoarece considera „regatul Ungariei, cu vădite accente antifusești, ca pilon principal al politicii expansioniste în sud-estul Europei”⁴.

Într-adevăr, noul cancelar german n-a dat curs memoriului lui Eugen Brode, tipărit la Berlin în 1895, prin care autorul, avînd în spate pe D. A. Sturdza, a urmărit să convingă guvernul Germaniei de „necesitatea intervenției sale diplomatice, în interesul Triplei Alianțe, pentru soluționarea urgentă a problemei transilvănene” (p. 60). După cum se subliniază în studiul la care ne referim,

³ Vezi T. Pavel, *op. cit.*, p. 120.

⁴ Autorul se alătură tezei lui Berthold Sutter din studiul *Diennerer Lage Ungarans vor dem Ersten Weltkrieg in der Beurteilung deutscher Diplomaten*, în „Südostdeutsches Archiv”, XII, 1970, p. 124.

„proaspătul cancelar preferă evitarea complicațiilor externe ce se puteau ivi în relațiile cu Austro-Ungaria” (p. 63). Teodor Pavel are dreptate atunci când susține că factorii de decizie de la București, convingși plin în 1914 asupra necesității pentru România de a menține alianța cu puterile centrale, au încercat în schimb să utilizeze, *via Berlin*, respectivul tratat în vederea soluționării favorabile a dezideratelor românilor din Austro-Ungaria. Considerăm însă exagerată teza numitului istoric sibian cu privire la sprijinul acordat de Germania, după 1895, politicii guvernanților unguri. Diplomația berlineză a devenit tot mai versatilă pe măsură ce aceasta avea să fie condusă, în fapt, de kaiserul Wilhelm II. Despre un sprijin consecvent acordat guvernanților de la Budapesta credem că nu se poate vorbi chiar dacă Berlinul „a jucat cartea maghlară” atunci când guvernul Ungariei a depus toate eforturile pentru a înlătura pe contele Kálnoky de la conducerea diplomației austro-ungare (1895). Dealtfel Teodor Pavel se referă în studiul său doar tangențial la atitudinea Germaniei de-a lungul anilor 1895—1912. El își apleacă din nou atenția asupra poziției Berlinului față de problema mișcării naționale a românilor atunci când se referă la perioada următoare crizei balcanice, criză ce a marcat deteriorarea ireparabilă a relațiilor dintre București și Viena și a imprimat conform aprecierii judicioase și istoricului sibian —, „un sens exploziv mișcării de eliberare și unitate națională a românilor” (p. 119). Dar în perioada respectivă Germania nu a susținut punctul de vedere rigid al Budapestei.

În ultimele pagini ale studiului său autorul se referă la încercările nereușite ale diplomației puterilor centrale de a evita îndepărtarea României de Tripla Alianță, în ajunul și în momentul izbucnirii primului război mondial, acțiuni politico-diplomatice bine cunoscute asupra cărora nu mai insistăm.

Cele 124 documente, menționate deja și publicate cu cunoscuta-i acribie de către Teodor Pavel în partea a II-a a lucrării sale, au fost culese de către acesta la Arhiva Ministerului de Externe a Republicii Federale Germania (cazul celor 38 rapoarte diplomatice germane), la Arhivele Statului din Viena și București (în acest ultim caz copii microfilmate) precum și la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (copii ale rapoartelor diplomatice austro-ungare transcrise de A. Beu).

Ca și în cazul volumului precedent, toate cele 124 de documente sînt editate în limba originală, fiecare fiind precedat de cite un registru detaliat în limba română.

Datorită calității deosebite a studiului ce face obiectul acestor note, cit și a valorii menționatei documente diplomatice austro-ungare și germane, publicate în respectivul volum, apariția cărții lui Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitatea națională și diplomația puterilor centrale (1894—1914)*, o lucrare adresată prin excelență specialiștilor, reprezintă un incontestabil eveniment editorial al anului 1982.

Șerban Rădulescu-Zoner

Pe aici nu se trece! Mărturii. Amintiri, Antologie, prefață, note și comentarii de Constantin Căzănișteanu și Dorina Rusu, Edit. Albatros, 1982, București, 384 p.

Între strigătele celor adunați pe Cîmpia Blajului, la 1848 — „Noi vrem să ne unim cu țara!” —, și aclamațiile celor prezenți la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, care ovaționau Marea Unire, românii au trebuit să demonstreze armatelor invadatoare, în atâtea momente decisive ale primului război mondial, că „Pe aici nu se trece!” Cu timpul, chemarea aceasta a devenit o adevărată deviză a tuturor acelor care se jertfeau pentru înfăptuirea idealului național al românilor, uitîndu-se cine a rostit-o pentru prima dată. C. Căzănișteanu și Dorina Rusu au avut admirabila idee de a înscrie acest îndemn mobilizator, ce ascunde în el speranța victoriei, pe coperta unei antologii memoriale.

S-a afirmat de atîtea ori că memorialistica reprezintă un izvor informațional de prim ordin în scrierea istoriei. O pagină a unui jurnal sau a unui volum de amintiri poate oricînd întrîgi sau suplini chiar informația oferită de un document de arhivă. Mai mult decît atît, sînt cazuri în care memorialistica se constituie într-o sursă de nelocuit. Gîndurile și trăirile care exprimă o stare de spirit caracteristică unui moment sau act hotărîtor al istoriei nu vor putea fi „descoperite” în nici un document de arhivă, arid și impersonal. Făcînd această afirmație nu intenționăm, bineînțeles, să acredităm ideea după care literatura memorialistică, singură sau ea în primul rînd, oferă cercetătorului materia primă în vede-

rea scrierii istoriei. Dealtfel, editorii precizează că antologia pe care ne-o propun „nu este o istorie trăită” a contribuției României la primul război mondial, ci numai un pas în această direcție, prin culegerea materialului documentar pe care o astfel de anchetă istorică ar urma să se întemeieze” (p. 12). Așadar, această carte trebuie considerată o posibilă „anchetă istorică”, ce s-a realizat printr-o „intervievare” peste timp, a celor care au trăit în anii primei conflagrații mondiale, fiind mai mult sau mai puțin implicați în desfășurarea acesteia. Cei anchetați au răspuns, vrînd sau nu, unor întrebări care chiar dacă nu le-au fost adresate de cineva și le-au pus singuri. Desigur, odată cu trecerea vremii și pe măsură ce cercetătorii au abordat din cele mai neașteptate unghiuri războiul încheiat în 1918, s-a putut constata că o asemenea „anchetă” nu este în măsură să suplînească investigația documentară, interpretarea și judecata de valoare, toate reclamate de scrierea istoriei. Dar, simpla antologare a unor texte memorialistice, realizată prin publicarea acestei cărți, face posibilă reconstituirea unei imagini complexe a perioadei în care românii, afirmîndu-și voința lor de a trăi liberi și uniți, au rostit cu toții acel *credo* memorabil: „Pe aici nu se trece!”.

După selectarea textelor care răspundeau intențiilor mărturisite de autori într-un obișnuit *Cuvînt înainte*, ele au fost structurate tematic și cronologic, pentru a fi apoi compartimentate în 13 secțiuni: anii neutralității, intrarea României în război, campania din 1916 și retragerea în Moldova, refacerea și pregătirea confruntărilor decisive din vara anului 1917, bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, caracterul participării României la războiul de reîntregire, lupta românilor împotriva ocupanților în 1916—1918, armistițiul de la Focșani și „pacea” de la București, acțiunea desfășurată în străinătate în vederea realizării idealului național și făurirea statului național român. Fiecare secțiune este precedată de o succintă prezentare a cadrului general sau a evenimentelor la care se referă. La rîndul lor, textele memorialistice sînt însoțite de o notă în care se dau unele informații privind lucrarea din care au fost extrase. Se indică astfel titlul lucrării, circumstanțele în care a fost scrisă și publicată, făcîndu-se și unele aprecieri asupra conținutului ei. O *notița biografică* schițează viața și activitatea fiecărui autor. La toate acestea se adaugă un aparat științific riguros și bogat, fără de care o asemenea ediție ar reprezenta o simplă republicare de texte.

Așa cum se poate observa și cum precizează dealtfel și editorii, extrasele antologate au fost selecționate, circumstanță care a făcut ca nu toată literatura memorialistică privitoare la primul război mondial să-și găsească loc în acest volum. Nici nu se putea proceda altfel, pentru a se realiza ceea ce și-au propus, dintru început, C. Căzănișteanu și Dorina Rusu. Selecția a avut în vedere, în primul rînd, valoarea informațională a textelor reținute, dar, fără îndoială că de multe ori a contat și valoarea de document afectiv a unora dintre paginile reeditate. Procedîndu-se astfel, întîlnim în sumarul antologiei atît nume de personalități, precum N. Iorga, M. Sadoveanu, Eugen Lovinescu, Gh. I. Brătianu, I. G. Duca, Al. Averescu, Gala Galaction, George Topirceanu, Domostene Botez, Sever Bocu, Simion Măndrescu, Silviu Dragomir, Tiron Alban, Iorgu Iordan, cît și nume fără o sonoritate deosebită, aparținînd însă unor martori ai evenimentelor încununate de desăvîrșirea unității naționale. Cei „intervievați” peste ani de C. Căzănișteanu și Dorina Rusu sînt, așadar, figuri ilustre ale științei și culturii românești, oameni politici și militari care au avut un rol deosebit în participarea României la război. Dar multe dintre paginile antologiei aparțin unor simpli ostași, luptători sau observatori, implicați totuși ca orice român, în derulrea acelei confruntări care priva întreaga națiune. Demni de remarcat este faptul că printre autori antologați se număra și românii din Transilvania și Bucovina veniți să lupte alături de frații lor și care, odată cu aceștia, au rostit și ei, de atîtea ori, „Pe aici nu se trece!”. Paginile antologiei se diferențiază apoi între ele și pentru că unele au fost scrise de un copil, altele de un adolescent, ca atîția dintre voluntarii de pe toate cîmpurile de luptă, iar altele de un tînăr abia intrat în viață ori de un bărbat care își împărțea gîndurile între grijile frontului și cele ale familiei lăsate acasă. În totul, această antologie evidențiază faptul că Unirea cea Mare a fost un act de voință a tuturor românilor, pentru care au luptat, au suferit, s-au jertfit și s-au adunat apoi la Alba Iulia. Asemenea cronici moderne au o semnificația greu de definit în cîteva cuvinte. Cine va parcurge aceste pagini memorialistice va aprecia desigur, așa cum se cuvine, munca celor doi cercetători care au editat, în mod exemplar, acest volum.

Gh. I. Florescu

Făuritori ai unității și independenței naționale, coord. Florian Georgescu și Elena Pălănceanu, Muzeul Național de istorie, București, 1983, 358 p.

Cel de al doilea volum din seria „Pagini de glorie”, realizată de Muzeul Național de istorie însumează un număr de 50 biografii ale unor personalități de seamă din cele mai variate domenii, care și-au închinat o bună parte din viață și activitate înfaptuirii idealului secular al poporului nostru: unitatea națională a tuturor românilor.

Structura tomului în trei capitole mari: 1). Revoluțiile din 1821 și 1848 — momente marcante în lupta pentru unitate și independență națională; 2). Înfiptuirca unirii Principatelor Române și cucerirea independenței de stat a României; 3). Făurirea statului național unitar român — ni se pare fericit aleasă, ea reușind să cuprindă majoritatea momentelor cheic ale zbuciumatei istorii a României moderne.

Autorii, membrii secției de istorie modernă a Muzeului Național de istorie, reușesc să sintetizeze pe parcursul a citorva pagini — cerință a economiei lucrării — activitatea celor care, alături și în mijlocul maselor populare, au făurit România modernă.

Primul capitol cuprinde 18 biografii ale unor personalități ce s-au remarcat mai ales la 1821 și 1848, fără ca aceste „jaloane” să însemne și intervalul activității lor, după cum alții, tratați în celelalte capitole au putut participa și la ridicarea revoluționară din 1848. Cei amintiți în această parte a lucrării sînt: George Barițiu, Gheorghe Magheru, Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Andrei Mureșan, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Eftimie Murgu, Ioan Eliade Rădulescu, Cezar Bolliac, Nicolae Golescu, Alexandru G. Golescu, Alexandru Papiu-Ilarian, Constantin/Dinicu/Golescu, Maria Rosetti, Tudor Vladimirescu, Eudoxiu Hurmuzachi, August Treboniu Laurian.

Parcurgînd paginile ce compun acest capitol, biografiile amintite cititorul rămîne cu o imagine clară și exactă a tuturor desfășurărilor istorice dintre 1821 și 1848, cele două momente revoluționare care au jalonat această adevărată epocă revoluționară. În primul grupaj tematic al volumului, alături de personalități unanim recunoscute și amplu abordate în istoriografia noastră, precum Avram Iancu, Nicolae Bălcescu

ori Tudor Vladimirescu, își găsesc un loc, firesc de altfel și figuri ce s-au bucurat de mai puțină atenție precum Eudoxiu Hurmuzachi, Dinicu Golescu, Nicolae și Alexandru Golescu. Figura lui Andrei Saguna nu ar fi trebuit să lipsească, ținînd cont de rolul său la 1848 și în perioada următoare.

Cel de al doilea capitol reunește în paginile sale figurile a 13 patrioți de frunte, mari luptători pentru unire și independență. Aceștia sînt Vasile Alecsandri, Vasile Boerescu, Dumitru Brătianu, Ion C. Brătianu, Alexandru Ioan Cuza, Mihai Eminescu, Costache Negri, Ioan Roată, Ștefan Golescu, Mihail Kogălniceanu; Grigore Alexandru Ghica, Nicolae Grigorescu, Constantin A. Rosetti. Lăudabilă ideea includerii în componența acestui capitol ce se ocupă de evenimente cruciale ale istoriei moderne a României, a figurilor unor proeminenți oameni de cultură precum marele poet Mihai Eminescu a cărui figură de împătimit spre binele și propășirea țării sale iese clar în relief, sau a pictorului Nicolae Grigorescu, păstrătorul prin pictura sa a imaginii epoeii independenței naționale. Reușit este creionată și activitatea lui Ioan Roată, simbolul omului din popor, participant cu toată ființa sa la realizarea idealurilor naționale. Acest foarte consistent capitol își trage „greutatea” mai ales prin biografiile unor mari personalități ale epoeii precum Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Ion C. Brătianu. Demn de interesul cititorului este și apariția în cuprinsul capitolului a unor personalități pe nedrept „uitate” de generațiile mai noi, cum ar fi Vasile Boerescu, Grigore Alexandru Ghica sau Ștefan Golescu. Alături de acestea, biografiile lui Vasile Alecsandri — cu aplecarea cuvenită asupra rolului său de diplomat, Costache Negri sau Dumitru Brătianu întregesc în chip fericit partea cea mai bine încheată a acestei lucrări colective.

Al treilea, și ultimul capitol este alcătuit din 19 biografii ale unor personalități ce au luptat sau chiar s-au jertfit pentru unirea tuturor românilor: Vincențiu Babeș; Vasile Chilian; Ioan C. Frimu; Eremia Grigorescu; Grigore Ignat; Take Ionescu; Ștefan Cicio Pop; Nicolae Iorga; Ciprian Porumbescu; Nicolae Filipescu; Emil Isac; Vasile Lucaci; Vasile Goldiș; Alexandru Mocioni; George Pop de Băsești; Ioan Rațiu; Alexandru Roman; Ecaterina Teodorolu; Vasile Alexandrescu Urechea. Cuprinsul acestui pîrf

* Elena Pălănceanu, Maria Ioniță, Maria Neguță, Mircea Dumitriu, Cornelia Apostol, Lucia Bieltz, Paula Gornescu, Emil Dumitrescu, Adrian Stănescu, Șerban Constantinescu, Radu Coroamă.

este bine echilibrat, găsiu-și locul meritat alături de proeminente personalități ale vieții politice, științifice sau artistice și simpli militari sau figuri legendare precum Ecaterina Teodoroiu, sau militanți socialiști precum I. C. Frimu. Meritorie ni se pare și abordarea unor figuri mai puțin tratate pînă acum în istoriografia noastră, cum sînt Alexandru Mocioni, George Pop de Băsești sau Ioan Rațiu.

Constituie un merit al autorilor structurarea mai particulară a ansamblului lucrării în mari capitole, cu largă arie de cuprindere. În același timp, deși cartea își propune vădite scopuri de popularizare, ținuta științifică este fără reproș, impresionînd varietatea și bogăția surselor consultate, listele biblio-

grafice anexate fiecărei biografii constituind un real ghid pentru cei interesați să adîncească o problemă sau alta a istoriei moderne a României. O bogată ilustrație, bine selectată, cu multe aspecte inedite sau puțin cunoscute, întregește în chip util lucrarea de față. Faptul că majoritatea ilustrației este selectată din fondurile Muzeului Național incită la cunoaștere, constituind și o invitație la cunoașterea patrimoniului primei instituții muzeale a țării. Iată pe scurt cîteva argumente în favoarea acestei cărți a cărei utilitate pentru variate categorii de cititori este mai presus de orice îndoială.

Ecaterina Stănescu

REVISTA DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC ANUL XXXVI, 1983

GENERALITĂȚI. ISTORIOGRAFIE, TEORIA ȘI METODA ISTORIEI

	Nr.	Pag.
BOIA, LUCIAN, Durata istoriei: metamorfozele unui concept	6	588
CURTICAPEANU, VASILE, Conceptul de națiune în opera istoriografică a generației de la 1848	6	545
DUCULESCU, VICTOR, Pacea și dezarmarea în concepția președintelui României	1	55
HUREZEANU, DAMIAN, Marx și adevărul istoriei (100 de ani de la moarte)	3	241
HUREZEANU, DAMIAN, Primul deceniu interbelic în noi investigații istoriografice	6	576
IONIȚĂ, I. GHEORGHE, Caracterul unitar al istoriei în viziunea secretarului general al Partidului Comunist Român	1	25
IOSA, MIRCEA, Opinii asupra istoriografiei problemei agrare din România (1913—1921)	6	560
PORȚEANU, RODICA, ALEXANDRU PORȚEANU, Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu asupra rolului țărănimii ca forță fundamentală în istoria națională a poporului român	1	41
SURPAT, GHEORGHE, Progresul multilateral al României sub conducerea președintelui Nicolae Ceaușescu în perioada istorică deschisă de Congresul al IX-lea al Partidului	1	7
** Conferința Națională a Partidului Comunist Român — eveniment remarcabil în viața partidului și a țării	2	101
** Marea unire din 1918 în istoria poporului român	11	1061
** Serisoarea de felicitare adresată de Institutul de istorie „N. Iorga” tovarășului Nicolae Ceaușescu cu prilejul împlinirii a 50 de ani de activitate revoluționară și aniversării zilei de naștere	1	5

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

Istorie contemporană

BANTEA, EUGEN, Adversarul de pe arcu sud-vestic al operației române de acoperire din războiul antifascist (septembrie 1944)	7	674
IONESCU, MIHAIL E., Utilizarea de către Partidul Comunist Român a mijloacelor legale de propagandă pentru educarea antifascistă a opiniei publice (1940—1944)	7	657
IONIȚĂ, GHEORGHE I., România socialistă la cea de-a 65-a aniversare a Marii Uniri	11	1069
RUS, TRAIAN, Reforma agrară din 1921 în Transilvania și naționalitățile conlocuitoare	4	333
SIMION, ELISABETA, Activitatea Partidului Socialist Unitar pentru apărarea independenței și suveranității României în anii 1934—1937	8	757

	Nr.	Pag.
TĂNĂSESCU, FLORIAN, 1933 — ilustrare a spiritului revoluționar, manifestarea antifascistă de amploare pe plan european a proletariatului român	2	109

Istorie modernă

ABRUDAN, PAUL, IOAN ROSCA, Date noi privind lupta românilor ardeleni pentru făurirea unității politice în primele decenii ale secolului XX . . .	12	1209
ADAM, IOSIF I., Agricultura Transilvaniei în ajunul primului război mondial	2	123
BERINDEI, DAN, IRINA GAVRILĂ, Analiza situației clasei dominante din Țara Românească în temeiul catagrafiei din 1829	4	349
BERINDEI, DAN, Locul revoluției de la 1848—1849 în istoria României . . .	5	431
BOTORAN, CONSTANTIN, România și statele succesorale din centrul și sud-estul Europei la Conferința de pace de la Paris (1919—1920)	11	1120
BOZGA, VASILE, IULIANA GHERASIM, Începuturile și dezvoltarea învățămîntului economic românesc pînă la 1877	10	977
BOZGA, VASILE, IULIANA GHERASIM, Învățămîntul economic în statul național român pînă la 1918	12	1226
CRISTEA, GHEORGHE, Amploarea mișcării cooperative în România după răscoala din 1907	9	865
FAUR, VIOREL, Participarea românilor bihoreni la evenimentele revoluționare din anii 1848—1849	5	441
FLORESCU, GHEORGHE I., Generația Marii Uniri (I)	10	959
FLORESCU, GHEORGHE I., Generația Marii Uniri (II)	12	1189
GEORGESCU, TITU, Academia și Universitatea în slujba înfăptuirii unității național-statale a românilor	12	1167
LIU, NICOLAE, Făurirea unității naționale reflectată în activitatea și corespondența lui Nicolae Iorga	11	1104
IACOBESCU, MIHAI, Problema agrară în revoluția de la 1848 în Bucovina . . .	5	453
IACOȘ, ION, Pregătirea politică și ideologică a Congresului partidului politic al clasei muncitoare din România — P.S.D.M.R.	3	223
ISAR, NICOLAE, Mărturiile franceze privind revoluția de la 1848 din Țara Românească	5	464
OPRESCU, PAUL, Problema națională în politica externă a României din preajma primului război mondial	11	1089
VASILE, RADU I., Urbanizare și urbanism în România. Structuri socio-profesionale în orașele din Muntenia (1863)	8	774

Istorie medie

CĂZAN, FLORENTINA, CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ, Relațiile de vasalitate moldo-polone și implicațiile lor politice la sfîrșitul secolului XV și în secolul XVI	4	363
IOSIPESCU, SERGIU, Schiță a constituirii statelor medievale românești . . .	3	254
MAXIM, MIHAI, Teritoriile românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea (I)	8	802
MAXIM, MIHAI, Teritoriile românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea (II)	9	879
SPINEI, VICTOR, Realitățile etnico-politice de la Dunărea de Jos în secolele XI—XII în cronică lui Mihail Sirianul (I)	10	989
STOICESCU, NICOLAE, Dovezi istorice despre unitatea limbii române (sec. XV—prima jumătate a sec. XIX)	2	137

Istorie veche

COMȘA, EUGEN, Curentele sudice în neoliticul României	5	478

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

CIACHIR, NICOLAE, Asediul Vienei din 1683 și implicațiile sale europene . . .	7	695
CIZEK, EUGEN, Cotitura lui Traian din 112 e.n.	4	372
COJESCU, NOROCICA, Politica economică a burgheziei franceze între 1789—1815	8	818

DASCĂLU, NICOLAE, Opinia publică din S.U.A. și războiul italo-etio- pian (1935—1936) (I)	2	149
DASCĂLU, NICOLAE, Opinia publică din S.U.A. și războiul italo-etio- pian (1935—1936) (II)	3	273
DONCIU, RAMIRO, Propaganda imperială la Roma în epoca lui Nero	10	1008
MANEA, MIHAI, Revocarea Edictului din Nantes (1685) și consecințele sale	5	497
REZACHEVICI, CONSTANTIN, „Steagurile românești” din oastea lui Jan Sobieski în campania pentru eliberarea Vienei (1683), după un nou izvor polon	6	605
ȘERBAN, CONSTANTIN, Asediul Vienei din 1683 în conștiința societății româ- nești din secolele XVII și XVIII	6	625

ISTORIE ȘI IDEOLOGIE

DASCĂLU, NICOLAE, Considerații privind presa comunistă și revoluționară în România interbelică	9	891
DENIZE, EUGEN, Gîndirea politică a lui Simon Bolivar	7	709
FONTA, ILIE, Concepția Partidului Comunist Italian privind cucerirea puterii politice	9	900
NICA, CONSTANTIN, Rolul alianțelor politice dintre partidele clasei muncitoare din unele țări vest-europene în lupta pentru democrație și transformări revoluționare	4	384

DOCUMENTAR

ATANASIU, VICTOR, Contribuții privind relațiile ruso-româno-știrbe în perioada neutralității României (1914—1916)	3	291
BARBOLOV, GH. (R.P. Bulgaria), Adunarea generală bulgară de la București (1872—1875)	2	178
DOGARU, MĂRIA, Sigiliile lui Avram Iancu	10	1023
MICU, IOLANDA, RADU LUNGU, Date noi privind domeniul lui Matei Basarab	10	1028
PĂLTĂNEA, PAUL, Un plan necunoscut al orașului București din vremea lui Grigore al IV-lea Ghica	3	296
POP, IOAN AUREL, Structura învățămîntului istoriei la Universitatea din Cluj în perioada interbelică	2	169

DEZBATERI

** Probleme teoretice metodologice ale Istoriei României în lumina Expunerii tovarășului Nicolae Ceaușescu la plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1982	1	68

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

BODEA, CORNELIA, Corespondența lui Nicolae Iorga cu românii americani	5	510
CERNOVODEANU, PAUL, MĂRIAN ȘTEFAN, Epistolar inedit Gheorghe Magheru (I)	2	183
CERNOVODEANU, PAUL, MĂRIAN ȘTEFAN, Epistolar inedit Gheorghe Magheru (II)	3	302

RĂSPUNDEM CITITORILOR

BERINDEI, DAN, Revoluția română și revoluția maghiară în 1848—1849; relații și responsabilități istorice	8	835

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

	Nr.	Pag.
CHIPER, MARIETA, Actele celui de-al VIII-lea Congres internațional de istorie economică	9	922
DIACONU, PETRE, Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (VI)	7	723
GAL, IONEL, Mesajul patriotic al documentelor	11	1136
HUREZEANU, DAMIAN, O precizare și câteva mențiuni pe marginea lucrării lui G. D. Iscreu, <i>Introducere în studiul istoriei moderne a României</i>	8	838

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, MARIA-MATILDA, Simpozionul Byzantinion de la Strasbourg	3	318
ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, M.M., Simpozionul de studii preotomane și otomane de la Tunis	5	525
BOIA, LUCIAN, Primul Congres internațional de istoriografie	12	1241
BOIA, LUCIAN, Vizită la Societatea Jules Verne	2	198
BONCU, CONSTANTIN M., Precizări privitoare la istoricul petrolului românesc	8	845
BOZGA, VASILE, Al VIII-lea Congres internațional de istorie economică	1	83
CAMPUS, ELIZA, Colocviul Asociației internaționale de istorie contemporană a Europei cu tema „Europa și războiul civil din Spania”	5	522
CERNOVODEANU, PAUL, Simpozionul științific „350 de ani de la nașterea lui Miron Costin”	10	1038
CHIPER, IOAN, Cea de-a IV-a sesiune a Comisiei mixte a istoricilor din R.S. România și R.D. Germană	10	1039
CIOCIŁTAN, VIRGIL, Călătorie de documentare în R.F. Germania	8	847
COMȘA, EUGEN, Colocviul XI al Institutului de arheologie din București	10	1034
DASCĂLU, NICOLAE, A II-a sesiune a Comisiei mixte româno-cesoslovace de istorie	9	929
IONESCU, MIHAIL E., Ședința comisiei române de istorie militară	11	1147
IONIȚA, GHEORGHE I., Faza republicană a celei de-a VII-a Olimpiade naționale de istorie	7	730
IONIȚA, GHEORGHE I., Întâlnirea româno-sovietică pe probleme de istorie	5	521
IONIȚA, GEORGHE I., EMIL DUMITRESCU, Manifestări omagiale consacrate centenarului Vasile Pârvan	3	315
IONIȚA, GH. I., Sesiune științifică dedicată luptelor revoluționare din 1933 ale muncitorilor din România	6	640
IONIȚA, GHEORGHE I., Sesiuni științifice consacrate aniversării a 90 de ani de la fărâșirea P.S.D.M.R.	8	844
LIVEANU, V., Conferința științifică „O evaluare internațională a istoriei cantitative”	2	196
MANOLESCU, RADU, Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie și filosofie (secția istorie-filosofie) în anul 1982	6	637
MATEI, MIRCEA D., Formarea statelor feudale românești de sine stătătoare	2	194
MOCANU, CONSTANTIN, Sesiunea științifică de la Varșovia dedicată centenarului mișcării muncitorești poloneze	4	414
NAGHI, GHEORGHE, Sesiunea științifică „Continuitate, unitate și independență în istoria poporului român” a Muzeului Unirii din Alba Iulia	6	641
PIENARU, DAN, Sesiunea științifică anuală a Institutului de istorie „N. Iorga”	9	927
PIENARU, DAN, Simpozionul consacrat celei de-a 90-a aniversări a fărâșirii partidului politic al clasei muncitoare din România	7	729
PIPPIDI, ANDREI, Călătorie de documentare în Marea Britanie	3	320
PREDA, CONSTANTIN, A XVI-a sesiune națională de arheologie	1	80
PREDA, CONSTANTIN, Principalele rezultate ale cercetării arheologice din anul 1982	8	842
ROMAN, LOUIS, Al doilea an al Laboratorului de demografie istorică	11	1141
STAN, VALERIU, Călătorie de documentare în Marea Britanie	9	931
ȘERBAN, CONSTANTIN, Al VII-lea simpozion național de istorie agrară a României	4	412

	Nr.	Pag.
ȘERBAN, CONSTANTIN, ION GH. ȘENDRULESCU, A XVI-a ediție a Lectoratului de vară al Societății de istorie din R.S. România	12	1239
ȘERBAN, CONSTANTIN, Sesiunea științifică anuală a Muzcului județean Suceava	5	519
TEOTEOI, TUDOR, Adaosuri și îndreptări la volumul al IV-lea din seria <i>Fontes Historiae Daco-Roumaine</i>	7	735
* * * Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1982	4	405
* * * Ședință de comunicări la Institutul de istorie „N. Iorga”	3	317
* * * Ședința de comunicări la Institutul de istorie „N. Iorga” cu tema „Descălecatul Moldovei”	7	735
* * * Cronica	1	85
* * * Cronica	2	199
* * * Cronica	3	321
* * * Cronica	4	415
* * * Cronica	7	736
* * * Cronica	8	848
* * * Cronica	9	933
* * * Cronica	10	1042
* * * Cronica	11	1149
* * * Cronica	12	1242

CARTEA ROMĂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ALEKSIĆ-PEIKOVIĆ, LJILJANA, <i>Politika Italije prema Srbiji do 1870 godine</i> (Politica Italie față de Serbia pînă la anul 1870), Narodna Knjiga, Beograd, 1979, 390, p. (<i>Miodrag Milin</i>)	5	538
AVRAMESCU, TIBERIU, „Adevărul”. <i>Mișcare democratică și socialistă (1895—1920)</i> , Edit. politică, București, 1982, 428 p. (<i>Gh. I. Florescu</i>)	6	645
BAZ-FOTIADE, LAURA, <i>Litereaturna i publicistina deinost na G. S. Rakovski v Rumlnia</i> (Activitatea literară și publicistă a lui G. S. Rakovski în România), Edit. Nauka i Izkustvo, Sofia, 1980, 200 p. (<i>Constantin N. Velichi</i>)	4	420
BĂLĂ, ION, ION MORARU, <i>Pentru patrie! Culegere de documente și amintiri privind participarea locuitorilor din județul Teleorman în războiul pentru întregirea patriei 1916—1918</i> , Edit. Academiei R.S.R., București, 1982, 319 p. (<i>Mircea N. Popa</i>)	10	1047
BITOLEANU, ION, <i>Din istoria României moderne. 1922—1926</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, 331 p. (<i>Ioan Saizu</i>)	2	200
BODEA, CORNELIA și VIRGIL CÂNDEA, <i>Transylvania in the history of the Roumanians</i> , New York, 1982, VI 181 p. (<i>Dan Berindei</i>)	7	737
BULEI, ION, <i>Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916</i> , Edit. Eminescu, București, 1981, 326 p. (<i>Aurel Cernea</i>)	7	738
CALAFETEANU, ION, <i>Diplomația românească în sud-estul Europei (martie 1938—martie 1940)</i> , Edit. politică, București, 1980, 294 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	8	854
CARLS—MAIRE, ALICE—CATHERINE, <i>La ville libre de Dantzig en crise ouverte (24. 10. 1938—1.09. 1939)</i> , Wydawnictke Polskieg Akademii Nauk, Wroclaw, Warszawa, Krakow, 1982, 228 p. (<i>Mihai Oprîșescu</i>)	9	940
CIOBANU, RADU-ȘTEFAN, <i>Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino</i> , Edit. Sport-Turism, București, 1982, 333 (-336) p. + 11 + il. (<i>Paul Cernovodanu</i>)	7	739
CIZEK, EUGEN, <i>Neron</i> , Edit. Fayard, Paris, 1982, 474 p. (<i>Liviu Petculescu</i>)	9	944
CORBU, CONSTANTIN, <i>Rotul fărânimii în istoria României (sec. XIX)</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1982, 561 p. (<i>Mircea Iosa</i>)	1	90
CRAIG, ALEXANDER GORDON, <i>Germany 1866—1945</i> , Clarendon Press, Oxford, 1980, X + 825 p. (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	11	1180
DAILLIEZ, LAURENT, <i>Les chevaliers teutoniques</i> , Librairie Académique Perrin, Paris, 1980, 295 + 28 f. (<i>Mihai Manea</i>)	10	1052
DRECIN, MIHAI, D., <i>Banca „Albina” din Sibiu — instituție națională a românilor transilvăneni (1871—1918)</i> , Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, 234 p. + 14 fig. + 3 anexe (<i>Viorel Faur</i>)	9	937

- DUMAN, HASAN, *Ottoman year-books (Salname and Nevsal)*, A Bibliograph and a Union Catalogue with Reference to Istanbul Libraries. Compiled by... „Research Centre for Islamic History Art and Culture (IRCICA)”, Istanbul, 1302—1982, 5 p. (In arabă) + 135 p. (Mihail Guboglu) 8 858
- EHRLER, I.I., *Banatul de la origini pînă acum (1774)*, prefață traducere și note de Costin Feneșan, Edit. Facla, Timișoara, 1982, 207 p. (D. Mioc) 8 853
- FLORIAN, RADU, *Antonio Gramsci un marxist contemporan*, Edit. politică, București, 1982 256 p. (Florin Constantiniu) 4 425
- GHIBU, ONISIFOR, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Nadia Nicolescu, postfață de Mircea Zaciuc, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 381 p.+il. (Iacob Mărza) 11 1152
- GIRAULT, RENE, *Diplomatie européenne et impérialismes 1871—1914*, Masson, Paris, 1980, 256 p. (Mihai Manea) 3 329
- GONZALES GONZALES, ALFONSO, *El Oriente venezolano a mediados del siglo XVIII* (Orientul venezuelean la mijlocul secolului al XVIII-lea), Caracas, 1979, 256 p. (Eugen Denize) 6 649
- GRIGORAȘ, N., *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Edit. Junimea, Iași, 1982, 319 p. (Constantin Șerban) 8 850
- HU SHENG, *Cong Yapiian Zhazheng deo Wusi Yundong* (De la războiul opiumului pînă la Mișcarea de la 4 mai), Edit. Renmin, Beijing, 1982, 983 p. (Ana Budura) 3 326
- IMREH, ISTVAN, *Viața cotidiană la secui (1750—1850)* Edit. Kriterion, București, 1982, 471 p. (Ioana Constantinescu) 8 852
- IONESCU, ȘTEFAN, *Epoca brîncovenească — Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 248 p. (Paul Cernovodeanu) 3 323
- IONIȚA, ELISABETA, *Maria Rosetti*, Edit. Militară, București, 1979, 95 p. (Aurel Cernea) 3 321
- IORDACHE, ANASTASIE, *Pe urmele Goleștilor*, Edit. Sport-Turism, București, 1982, 295 p. + il. (Paul Cernovodeanu) 5 530
- LUKAN WALTER, MAX DEMETER PEXFUSS, *Ost-und Südosteuropassammungen in Österreich. Verzeichnis der Bibliotheken, Institute, Archive und Museen*, Viena, 1982, 98 p. (Dan Berindei) 8 857
- MURAT, INES, *Colbert*, Fayard, Paris, 456 p. + 30 il. (Mihai Manea) 7 742
- MUȘAT, MIRCEA, ION ARDELEANU, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, 727 p. (Iulian Cârțână) 12 1243
- NOVAKOVIĆ, RELJA, *Gde se nalazila Srbija ad VII do XII veka (Istorijsko-geografsko razmatranje) Problemi i Znanja* (Serbia între secolele VII-XII. Privire istorico-geografică. Probleme și cunoștințe), Istorijski Institut u Beogradu, Narodna Knjižga, Beograd, 1981, 415 p. (Miodrag Milin) 7 741
- PAPACOSTEA, VICTOR, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice*, Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea—Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae Șerban Tanașoca, București, Edit. Eminescu, 525 (Paul Cernovodeanu) 10 1044
- PAVEL, TEODOR, *Mișcarea românilor pentru unitatea națională și diplomația Puterilor Centrale (1894—1914)*, Edit. Facla, Timișoara, 1982, 306 p. (Șerban Rădulescu—Zoner) 12 1245
- POPESCU, EUFROSINA, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, Edit. politică, București, 1983, 235 p. (Mihai Rusernescu) 9 934
- POPOV, ATANAS, *Krepostini i ucrepîtelni soopajenia v Kranskata srednevecona oblast*, Sofia, 1982, 165 p. + 111 fig. (Petre Diaconu) 6 618
- PUIA, I., *Relațiile economice externe ale României în perioada interbelică*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1982, 194 p. (Nicolae Dascălu) 4 417
- RANKI, GYÖRGY, *Gazdaság és Kulpolitika* (Economie și politică externă), Magvető Kiado, Budapesta, 1981, 353 p. (Stelian Mindrut) 5 535
- REMOND, RENÉ, *Le XIXème siecle 1815—1914*, Editions du Seuil, Paris, 1979, 254 p. (Marian Strota) 4 422
- SETON—WATSON, HUGH and CHRISTOPHER, *The Making a New Europe R. W. Seton—Watson and the last of Austria—Hungary*, Methnen, London, 1981, 458 p. (Stelian Mindruț) 11 1155

	Nr.	Pag.
SOPKO, I., <i>Codices medii aevi ani in bibliothecis Slovacie asserventur ac olim asser- vabantur</i> , I—II, Martin, Matica Slovenska, 1981—1982, 304 + 399 p. (Iacob Mărza)	10	1055
SPĂLĂȚELU, ION, <i>Izbitni prin vremuri. Comuniștii — o istorie trăită 1921— 1981</i> , Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1981, 291, p. (Mihai Opreșescu)	1	93
STEINER, DALER, <i>Historical Journals, A Handbook for Writers and Reviewers, Santa Barbara, Oxford, American Bibliographical Center, Clio Press, 1981, 213 p.</i> (Mihai Manea)	5	538
STOICESCU, NICOLAE, <i>Matel Basarab (20 septembrie 1632—9 aprilie 1654), Edit militară, București, 1982, 247 p.</i> (Andrei Busuioceanu)	4	419
TAMAȘ, COENELIU, GHEORGHE DUMITRAȘCU, SERGIU PURECE, PETRE BARDAȘU, <i>Contribuția Judefului Vlcea la Unirea Principatelor, Studiu introductiv și documente</i> , Rm. Vlcea, 1982, 279 p. (Gr. Chiriță)	9	938
TODIȚĂ, DAMIAN, <i>Pătrașcu cel Tinăr, fiul lui Mihai Viteazul</i> , Edit. Albatros, București, 1982, 134 p. („Memoria pământului românesc”), (Nicolae Stoi- cescu)	6	646
TOMESCU, VASILE, <i>Musica daco-romană</i> , II Edit. Muzicală, București, 1982, 716 p. (George Trohani)	10	1048
TREBICI, VLADIMIR, <i>Ce este demografia?</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1982, 132 p. (Șarolta Solcan)	9	939
WAGNER, ERNEST, <i>Geschichte der Siebenbürgen Sachsen, Ein Ueberblick, Inn- sbruck, 1981, 108 p.</i> (Dan Berindei)	11	1154
ZAHARIA, GHEORGHE, CONSTANTIN BOTORAN, <i>Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919—1939</i> , Edit. militară, București, 1981, 466 p. (Ion Constantin)	5	527
* * * <i>Bibliographie internationale d'histoire militaire</i> , Selection 1977—1980, Tome 4, Sion, 1982, 95 p. (Mihai Opreșescu)	11	1163
* * * <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele statului</i> , vol. IV (1633—1639), Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1981, 903 p. + 19 facsimile (Tr. Ionescu—Nișcov)	5	532
* * * <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae, Sumptibus Academiae scientiarum Bohemo—Slovaciae</i> , tom. V, vol. II, Praga, MCMLXXXI (1981), 621 p. (Tr. Ionescu—Nișcov)	8	856
* * * <i>Dezangajarea militară și dezarmarea în Europa</i> , Coordonator Romulus Neagu, Edit. politică, București, 1980, 203 p. (Nicolae Dascălu)	1	94
* * * <i>Făuritori ai unității și independenței naționale</i> , coord. Florian Georgescu și Elena Pălânceanu, Muzeul Național de istorie, București, 1983, 358 p. (Ecaterina Slănescu)	12	1251
* * * <i>Histoire du canton de Fribourg</i> , vol. I—II, Fribourg, 1981, 1112 p. (Andrei Busuioceanu)	2	213
* * * <i>Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918</i> , Edit. Academiei R.S.R., București, 1983, 493 p. (Paul Opreșcu)	11	1150
* * * <i>Istoria României între anii 1918—1981</i> , coordonator Aron Petric, Edit. didactică și pedagogică, București, 1981, 374 p. (Ion Apostol)	1	86
* * * <i>Nouvelles Etudes d'histoire</i> , VI, Publiées à l'occasion du XV Congrès inter- national des Sciences Historiques, vol. 1, Edit. Academiei R. S. România, Bucharest, 1980, 326 p. (Dan A. Lăzărescu)	2	202
* * * <i>Objets et methodes de l'histoire de la culture</i> , volume publié sous la direction de Jacques le Goff et Béla Köpeczi, Editions du CNRS—Akademiai Kiado, Paris—Budapest, 1982, 248 p. (Carol Vekov)	7	745
* * * <i>Pe aici nu se trece ! Mărturii, Amintiri</i> , Antologie, prefață, note și comentarii de Constantin Căzănișteanu și Dorina Rusu, Edit. Albatros, București, 1982, 384 p. (Gh. I. Florescu)	12	1249
* * * <i>Romania between East and West Historical Essays in memory of Constantin C. Giurescu</i> , Edited by Stephen Fischer—Galați, Radu R. Florescu and George R. Ursul, Columbia University Press, New York, 1982, 414 p. (Nico- lae Dascălu)	10	1049
* * * <i>Shiqiptarët dhe trajet e tyre</i> (Albanezii și ținuturile lor), Academia de științe a R.P.S. Albania, Tirana, 1982, 528 (Liviu Marcu)	9	941

- * * * *The Past before us : Contemporary Historical Writing in the United States*, Asociația istorică americană, coordonator Michael Kammen, Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, 521 p. (*Damian Hurezeanu*) 2 207

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

- DEMÉNY, LUDOVIC, Register zum Gutenberg—Jahrbuch. 1926—1975, Verlag der Gutenberg—Gesellschaft, Mainz, 1981, 326 p. 9 951
- EȘANU, I., „Cercetări istorice” (serie nouă), (XI), Muzeul de istorie al Moldovei, Iași, 1980 758 p. 7 749
- MANEA, MIHAI, „Revue d'histoire diplomatique”, Tome XCIV, nr. 1—3; 4, 1980, Société d'histoire générale et d'histoire diplomatique, 384 p. 2 215
- STĂNESCU, ADRIAN, „Anale de istorie”, nr. 1—6 (1982), 922 p. 9 948
- * * * Bibliografie istorică selectivă (*Marian Stroia*) 9 953
- * * * Index alfabetic (*Mihai Oprișescu*) 12 1253

Mihai Oprișescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică la prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTA CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTA PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SÉRIE BEAUX-ARTS
  - SÉRIE THÉÂTRE—MUSIQUE—CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Sinteza daco-romană.

Cu privire la structura socială a comunităților sătești dintre Carpați și Dunăre în secolul al IV-lea e.n.

Formația, cultura și începutul domniei lui Petru Rareș.

Instituția agiei în Țara Românească.

De la conștiința unității de neam la conștiința națională.

Artă și politică în Țările române în secolele XV—XVII.

Relațiile comerciale româno-spaniole pînă la pacea de la Adrianopole (1829).

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești.

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815).

Condiția politică a țărănimii în epoca Unirii (1856—1866).

Conferința colonială de la Berlin (1884—1885).

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor asuprite din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

Ecoul internațional al ieșirii României din război (mai 1918).

„Noaptea cuțitelor lungi” în viziunea diplomației românești și americane.

Tendințe în structura economiilor naționale ale sud-estului european între cele două războaie mondiale.

Curenți social-economice românești în perioada interbelică : doctrina economică a țărănismului.

Evoluția structurii sociale a României în etapa actuală și procesul omogenizării sociale.

Matematica și istoria social-economică. Începutul impactului.

RM ISSN 0567—6304

